

СЛОВ

ЧАСОПИС ^{3А}

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА XIII

БРОЈ
49

СЕПТЕМБАР
2016.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivojević

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ,
СЕПТЕМБАР 2016.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Црногорски рјечник српској језика* 4

ЈЕЗИК

Стеван Кордић: *БОГОВЕД или Бој и божја вера у
србском језику (1)* 13

Јелица Стојановић: *О Савинском буквару* 42

Драга Бојовић: *Семантичко-творбени пошвенцијал
лексике код Вука и Њејоша и њејове линвокултуралне
коношације (на примјеру концепта човјек)* 55

БЕЛЕТРИСТИКА

Иван Негришорац: *Какво расшине извија* 67

Борис Јовановић: *Причице* 79

Радинко Крулановић: *поезија* 83

Нада Павићевић: *У небо се леда из Јерусалима* 88

Вукашин Баћовић: *Узбуркана шшина* 108

ЕСЕЈ

Будимир Алексић: *Петар I Петровић – ејски шјесник
и идеолој српској иншејрализма* 109

Шћепан Алексић: *Ко све данас шше* 113

КРИТИКА

Ђорђе Брујић: *Песничко безмолвије и нејреједни
шросшор ријечи* 121

Живорад Недељковић: *Играчке за велику шру* 126

Слободан Јокић: *„Шшо бих да шш кажем нешшо
лијешо“* 129

Перивоје Поповић: *Дурмишорски видокази
Наода Вуковића* 134

Балша Рајчевић: *Ранко Красшјајић, сликар завичајних
шредела и шризора* 138

САДРЖАЈ

ИСТРАЖИВАЊА

- Ранко Поповић: *Зајварање чариције и крвави карневал* 143
Горан Комар: *Дробњачка ћирилична докуменџа* 169

У МАКАЗАМА

- Милутин Мићовић: *Колонија Монџенејро* 185

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

- Дионисије Миковић: *Мара Мушовићка* 201

СТАВ

- Петар Милосављевић: *Уиозорење на нову олују* 215
из Хрвајске 220
Драгољуб Збиљић: *Да ли су Срби сјонџано*
„зајруднели“ с џуђим џисмом 224
Владислав Ђорђевић: *Шџа нам џовори Рјечник (1818)*

У СПОМЕН

- Момир Војводић: *У оковима злих сила* 229
Влајко Ђулафић: *Молиџвени сонейџи*
Вишња Косовић: *Прилиј за лиџерарни џорџрејџ* 231
Рагослава Брајџића уз књију Слика без оца 234

Ликовни прилози: *Радови са изложбе васкрџних јаја,
Никишић, Васкрс, 2016.*

Веселин МАТОВИЋ

ЦРНОГОРСКИ РЈЕЧНИК СРПСКОГ ЈЕЗИКА

(Поводом *Рјечника црногорској народној и књижевној језика* у издању ЦАНУ)

Када год помислим на ту књигу, сјетим се народне пословице која каже: „Видјела жаба да се коњ кује, па и она дигла ногу да је поткују“. Елем, видјели Црногорци да сви стари европски народи: Срби, Њемци, Руси, Французи, Енглези и други, имају велике рјечнике својих језика, па се и они приметили да такво нешто сачине.

Међутим, здрав разум нам каже како је, да би се сачинио рјечник неког језика, потребно: прво – да постоји тај језик (!), дакле – да постоји систем језичких знакова и правила по којима се ти знаци употребљавају, различит о свих постојећих, а друго – уколико би то био рјечник народног и књижевног језика – потребно је да постоји не само књижевност створена на том језику, него и његова кодификација (стандард) на основу које се јасно распознаје шта би у том рјечнику (која ријеч и у каквом облику) припадало ономе што се зове књижевна норма, тј. књижевни језик, а шта ономе што се зове народни говор, односно дијалекат.

За настанак онога што је Црногорска академија наука објавила под именом *Рјечник црногорској народној и књижевној језика* није постојао ниједан од ових услова. Црногорски језик, као посебан језички систем, не постоји, то признају и његови обретници; он није, како се често каже, ни *йолишчички језик* (*йолишчички језик* је функционални стил у оквиру неког књижевног језика), то је само једно из низа новонасталих политичких имена српског језика. Према томе ко год покушава да сачини било какав рјечник под таквим именом, упушта се у авантуру јаловог измишљања и фалсификовања (да би створио какав вјештачки језик) или, још горе – у безобзирну крађу туђе интелектуалне својине. Такво нешто себи могу дозволити неодговорни појединци или којекакве политичке групе, али ако

то учини једна академија наука, онда је то знак не само научног и моралног посрнућа саме те институције, него је то цивилизацијски суноврат друштва у коме се такво нешто могло догодити.

Разумије се, ако не постоји црногорски језик, не може постојати ни књижевност под таквим именом. Поређење са америчким примјером (наиме, иако не постоји амерички језик, постоји америчка књижевност!) неодрживо је. Америчка књижевност није се развијала у оквиру енглеске књижевности, нити се икада од ње дијелила и ограничавала, него се, као њена млађа сестра, од свог постанка тако именовала (према простору односно држави у којој је настајала). Међутим, хипотетичну црногорску, можемо само силом ишчупати из српске књижевности, али јој не можемо одредити ни физиономију ни границе. Не постоји никакав изворни, домаћи, књижевни модел, ништа што има свој историјски развој и континуитет изван контекста српске књижевности, а чиме би се макар и условно могао образложити и дефинисати термин „црногорска књижевност“. (Уз то, треба имати на уму да се америчка књижевност веома често назива и англоамеричком, као што, уосталом, имамо и хиспаноамеричку, у питању је, као што видимо, прецизније и јасније именовање – по језику.) За разлику, дакле, од енглеске и америчке, које су настајале на различитим просторима и у различитим историјским околностима, српска, и опет кажем хипотетична, црногорска књижевност настале су на истом простору и у истим друштвеним и историјским процесима. Нико разуман не може порећи да је све што је, макар до 2007. године, написано у Црној Гори (изузимајући творевине на албанском), написано на српском језику и да оно, самим тим, припада јединственом и нераздјеливом корпусу српске књижевности. Оно је тако регистровано у свим домаћим и међународним библиотечким каталозима, а да пишу на српском језику и припадају српској књижевности мислили су (и притврдили својим непорецивим исказима) аутори најзначајнијих књижевних остварења насталих на овом простору, почевши од Његоша, преко Стефана Митрова Љубише и Михаила Лалића, до Миодрага Булатовића и Борислава Пекића, односно до савремених стваралаца попут Матије Бећковића и Мира Вуксановића. Уосталом, иако је актуелна власт у новом уставу, 2007. године, тај тзв. црногорски језик наметнула, номинално, као службени (у говорној пракси њених представника – државни,

или по калајевски – земаљски) језик, нико до сада није успио да на основу научних критеријума утврди шта је написано на том језику, нити да раздијели тзв. црногорску од српске књижевности, да би се онда та (ограничена и дефинисана) књижевност могла узети као основа, корпус, како то воле да кажу језикословци, за израду рјечника црногорског књижевног језика. (Овдје се, наравно, не узимају у обзир незнавени, идеолошки острашћени и тенденциозни избори писаца у скорашњим школским уџбеницима.) А то значи да је и приређивачки тим Академијиног *Рјечника*, радио на основу произвољно изабраног корпуса српске књижевности, у коме су се нашли и сви горе наведени аутори, отуда ово његово сочињеније, није друго до – рјечник српског језика! Јер, како је могуће на основу корпуса српске књижевности правити рјечник црногорског језика?

И даље, ова књига не само што је урађена на основу корпуса српске књижевности, него и на основу стандарда и правописа српског језика, будући да њени аутори, као што је опште познато, не прихватају недавни покушај стандардизације тзв. црногорског језика, тако да само они и њихови послодавци могу знати на основу чега су је могли именовати као *Рјечник црногорској народној и књижевној језика*.

Једноставно речено – ЦАНУ је учинила недопустив издавачки преступ тиме што је интелектуалну својину српског народа (дио рјечничког фонда његовог језика) публиковала под другим именом, како би, на тај начин, по изјави њеног предсједника, „Црна Гора“ [коначно, након „хиљадугодишње државности“] „добила свој идентитет“. Заправо, ЦАНУ је урадила исто што и хрватски језикословци („хрватски вуковци“) крајем 19. вијека Фрањо Ивековић и Иван Броз, који су на основу дјела Вука Караџића, Ђура Даничића, Његошевог *Лажној цара Шћейана Малој* и неколико приповједака Милана Милићевића, сачинили (1901) *Рјечник хрватској језика*. Разлика је само у томе што су хрватски лингвисти, ипак, држали до одређеног интелектуалног поштења па су признали да би се то њихово дјело „могло звати и рјечник Српскога језика, да су га написали Срби“, али пошто су га „списали и на свијет издали Хрвати, зове се рјечник Хрватскога језика“. Ивековић је (као глави аутор) признао чак да је у цјелини преписао Вуков *Рјечник* из 1852. године.

(Нешто раније, исто су урадили И. Броз са *Правописом хрватскога језика* (1892) и Т. Маретић са *Грамањиком и ситилистиком хрватскога или српскога језика*, 1899. године.)

На тај начин је српски језик, на простору тадашње „троједне краљевине“, постао хрватски.

По истом рецепту, дакле, али с много мање интелектуалног поштења, сто година касније, ЦАНУ, издајући овакав ријечник (а у ствари издајући себе, издајући науку и истину, издајући све оно што су њени чланови написали и објавили на српском језику од њеног оснивања до данас), настоји да српски језик, трансвестира у црногорски. И то њен (сада већ бивши) предсједник Момир Ђуровић назва „капиталним научним пројектом“, ко-јим ће Црна Гора коначно „добити свој идентитет“. И даље ка-за: „...идентитет се не добија формирањем државе и закона, већ језиком. А језик нијесу, правопис и граматика, већ рјечник.“ При томе се, након скоро петнаестогодишњег ћутања у вези с питањем имена језика у Црној Гори, овај признати стручњак из области електротехнике, недвојбе-но изјасни *да име језику даје држава*. Да ли му је било потребно толико година размишљања да би дошао до ових открића или је он то знао од почетка, па нас је као добар професор оставио да ми то сами откријемо, није наше да нагађамо, али је неспорно да иза оваквих становишта не стоји логика научника него, на жалост, закасњелог идеолошког конвертита. То што академику Ђуровићу није познато да *језик чине и рјечник и грамањика*, може се опростити (он је стручњак за ел. машине), али искази да Црна Гора није до сада имала свој идентитет, те да се идентитет „до-бија [...] језиком“, а да „име језику даје држава“, прави су кратки спојеве (курцшлуси) у логици, који могу настати само онда кад човјек говори оно у шта сам не вјерује.

Али, нијесу се само ЦАНУ и њен предсједник обрукали у вези са овим рјечником него и црногорска Скупштина, и то још више. Укључивањем у свој дневни ред Предлога резолуције којом се тражи забрана ове књиге, а коју су предложила два посланика албанске националности, црногорска Скупштина направила је преседан непознат у историји праламентаризма. Књиге су забрањивали (и спаљивали) властодршци и силници, судови и партијски идеолози, једном ријечју – вандала и безумници, али није познато да је то икада учинио неки парламент. Тим чином, црногорски Парламент (његова већина) по-

казао је, с једне стране – претензију да арбитража у чисто научним споровима, доказујући да су у Црној Гори власт и политика изнад науке и да су политички ставови важнији од научних критеријума, а с друге – да је црногорски парламент (а то значи и цјелокупан систем власти) у стању извјесне уцијењености од стране мањинских народа. Да су, којим случајем, представници српског народа поднијели захтјев за повлачење (забрану) ове књиге, а имали су за то далеко више разлога од оних који су то учинили, или пак, да су затражили повлачење и замјену школских уџбеника за језик и књижевност у којима се српски народ суштински вријеђа и развлашћује од свог клатурног наслеђа, њихов захтјев не само што би био одбијен него би био проглашен непријатељским чином против државе Црне Горе.

Најзад, од како је свијета и вијека, и од како се пишу књиге и састављају рјечници, није се десило ово што се данас дешава у Црној Гори: да један народ другоме одређује не само које ријечи у његовом језику не ваљају него и какво значење смију а какво не смију имати, односно да један народ забрањује другоме рјечник његовог језика! Бивало је, итекако, да окупатори окупиранима забрањују њихов језик, да уништавају њихове књиге и затиру њихово културно наслеђе, или да већински народ то исто чини мањинском на својој територији. (Такав примјер имамо у најближем комшилуку, гдје припадници српског народа још увијек морају да живе под именима и презименима која су им у недавној прошлости наметнули припадници већинског народа.) Међутим, пошто ни Албанци (Шиптари) ни Бошњаци (Муслимани), одавно нијесу у перцепцији овдашњег становништва, ни Агарјани, ни Арнаути, ни Османлије, нити су у позицији окупатора у Црној Гори, морамо се запитати с којим правом неки њихови политички заступници своје политичке назоре, национална расположења и фрустрације постављају данас као ултимативне критеријуме у питањима језика и рјечника већинског народа овдашњег, како год се он звао? У језику сваког народа постоји низ погрдних (пежоративних) назива (надимака) за припаднике других народа, али никада нико није тражио да се те ријечи избацују из њихових рјечника. У *Рјечнику српског језика* Матице Српске налази се ријеч *жабар* са значењем: „назив за Италијана“, али није познато да је неки Италијан, или нека италијанска институција, интервенисао да се та ријеч избаци одатле. Исти је

случај и са ријечима *Чивуџи* или *Жигов* (Јевреј), *Цијанин* (Ром), али и *Влах*, *Влаише*, *Влахиња* (погрдан турски назив за православне Србе) итд.

Српски народ је (као и сваки други), не само бунама и устанцима него и језиком („Језик је израз духа једног народа.“) пружао отпор својим вишевијековним окупаторима. У том смислу стварао је нове ријечи и постојећим додавао нова значења, усвајао и туђе, прилагођавао их себи и разумијевао их онако како му је одговарало, а често их и деформисао морфолошки и значењски. Тај језички слој дио је његовог духовног наслеђа и нема потребе да се он данас од њега одриче, нити ико има право ни да му га забрањује нити да га због њега прекоријева, без обзира на то да ли се он, у новим историјским околностима, некоме допада или не. Ријеч *албанизација* није нико измислио данас да би некога вријеђао, ено је још код Вука у *Рјечнику* из 1852 (додуше, тамо се каже *арнаућење*), и ено је у *Рјечнику* Матице српске, него је она настала у народу, и с разлогом, и означавала је одређену историјску појаву, и њу данас нико не може ни забранити ни порећи, макар забранио и рециклирао све рјечнике овога свијета, чак и кад би се којим чудом доказало да није ни било појаве коју означава. Уназад се ништа не може поправљати, нити се прошлост може избрисати.

Турска ријеч *каур*, *каурин*, означавала је *хришћанина*, *невјерника*, *безбожника*, *Србина* и као таква ушла у српски језик, у српску народну поезију и у безмало све рјечнике српског језика, и нико се никада због тога није узнемиравао. Зашто би се неко узнемиравао ако се у неком српском рјечнику јеврејска рјеч *Атарјан*, појави са истим значењима *муслиман*, *невјерник*, *безбожник*, *Турчин*? Сва та значења ове ријечи постојала су у српском народу и то није тешко доказати.

Очигледно, многим нијесу јасне разлике између рјечника и енциклопедије. Рјечник једног језика је неселективан попис његових лексиколошки обрађених ријечи – са објашњењима њихових основних значења и примјерима њихове употребе у говорном и писаном језику, при чему се не поставља питање да ли се нека ријеч, односно њено значење и употреба некоме допадају или не, чак и када се ради о тзв. ласцивним и за јавну комуникацију препоручљивим ријечима. (Рјечник, свакако, није кодекс дозвољених и недозвољених ријечи у црногорском парламенту.) Наравно, могуће је у извјесној мјери манипулисати при изради сваког па и таквог рјечника, не

толико са самим ријечима, колико са навођењем њихових значења као и са презентацијом њихове употребе, посебно у смислу политичке и идеолошке обојености; могуће је да се у неком случају рјечник уради нестручно и незналачки, али о томе могу ваљано судити само говорници језика о чијем рјечнику се ради, јер само они могу знати све нијансе значења и могућности употребе у њему садржаних ријечи.

Ипак, неколике неспретности у објашњењима значења појединих ријечи и илустрацијама њихове употребе у српском језику (настале, можда, и услед слијепог ослањања аутора на модерну технологију – *Рјечник* је рађен „на основу софтвера“, дакле, скенираних текстова, без њиховог читања), нијесу били прави разлог за сургун који су против њега покренули политички заступници мањинских народа. Напротив – расправа у Парламенту јасно је показала да су иза свега тога стајали интереси и сујете сукобљених групација унутар дукљанско-монте-негринског блока: с једне стране – заступника чиргићевске (јотиране), а с друге – никшићке (нејотоване) варијанте тзв. црногорског језика. Албанци и Бошњаци, разумије се, искористили су прилику да би још једном опоменули режим на неиспуњене обавеза из предреферендумских нагодби, али и да би показали своју стварну моћ у држави за коју јавно признају да су је они створили. Згода се указала и режиму – да додатно дисциплинује Академију, која му, све до недавно, није била најоданији сарадник на пројекту изградње новог идентитета Црне Горе.

Безбели, тешко је рећи, шта је ту била већа превара: сам *Рјечник* под лажним именом, или хајка која се на њега подигла, и ко се ту више ругао с науком: они који су га именовали, или они који су тражили његову забрану.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Стеван КОРДИЋ:
БОГОВЕД или
Бої и божја вера у србском језику (I)

Јелица СТОЈАНОВИЋ:
О Савинском буквару

Драга БОЈОВИЋ:
Семантичко-творбени појенцијал
лексице код Вука и Њеїоша и
њеїове линвокултуралне конојације
(на примјеру концепта човјек)

Стеван КОРДИЋ

БОГОВЕД

или

Бог и божја вера у србском језику (1)

*Ко не живи ѿбожно или ѿеснички, будала је
Кјеркегор*

Сви се ми обраћамо Богу, и они који верују, и они који не верују; и они који верују да верују, и они који не верују да верују, и они који верују да не верују

(Бог је прво право Ја, Једини и Истини, сви остали који ја-учућ јав-кају се, нису друго до положена јаја, дописане нуле, ништа спрам ШТА или штаства)

Сви му се обраћамо како знамо и умемо, некада речима својим, много чешће наученим или преузетим, али нико, колико знам, није Богу се обратио са Ви, како говоримо један другом, одгурујући се међусобно том заменицом, тобож се поштујући (првотно, можда, бож-дујући, а уз ову претпоставку вреди се сетити Волтерове поспрдне одредбе етимологије како то је наука која самогласнике броји у мало шта, сугласнике баш у ништа), можда зато јер знамо колико Бог Истини мора бити и Један Једини, а колико нас многих, разних и празних *себеса* има у истој кожи

Са Богом је свако увек и само на Ти, чак и када то јесте, а јесте скоро увек, однос неједнаких (*Ја сам мален, шїиа бих ѿи одговорио. Гле. Мећем руку своју на усїиа своја* – вели Јов-ица Божини, у време давно када се са боговима разговарало, да би много касније тек понеко се осмелио са Богом се из далека једначити и јединити, како чинио Ангел Силезије – *Бої је мален као Ја/ Ја сам велик као Он* – што овај песник-мистик могао рећи и због самог свога имена)

Требало би да језик казује или показује, да открива или раскрива, но језик србски слушајући, сав језик или само речи му, чини се како Бог никад није био даљи него данас (*Ко зна више и Бої му је даљи, смејуљи се песник-ругалица, иако све*

то може и обрнуто – Ко зна више, и Бог му је виши, и ближи и виши), али он и сада као и онда, као и увек, јесте био и остао Ти утиснуто тако жестоко као и Ја најјаче, можда и једино право Ти, а сва остала нису друго до *ћразне ћшкве*

Не само да је Он једино ЈА, већ је и једино ТИ, у сва три лица он је Једини и Истини, а ми многи исти

Некада смо Богу приступали множински или племенски; одавно обраћамо му се понајвише као појединци, све мање смо народи а све више један по један, нико по нико

Не треба превидети да нас Христос учио не само како да живимо већ и како да се молимо, па његова је, од речи до речи његова молитва – *Оче наш, који си на небесима...*

Не пречути да је Отац *наш*, те да му се том молитвом обраћамо као заједница а не као појединци

Тако му се обраћамо и данас у цркви, но изван ње много чешће знатно другачије, не јавкамо се више са *Оче наш* већ вајкамо са *Боже мој* (све теже и своје бреме носимо, заједничко не успевамо ни да сагледамо, а камо ли да подигнемо)

Богохуљење, рекао би неко склон брзоплетим закључцима и осудама, јер пад са *наш* на *мој*, то може да буде и уситњавање и укрупњавање (и укрупњавање и укрупњавање, и једначење и двачење и устројство), и превид и увид

Та промена је посвудашња па неко духовито приметио како би Прометеј данас морао бити произвођач шибица

Богохуљење, прејака је то реч и тешко да се ради и о чем таквом, већ много пре о присности, или о жељи за присношћу и при-јављу: ако сам Ја заиста његов, отпадник, а свој *дојадник* нисам, или то мало, мање, најмање јесам, онда је и Он мој

Боже мој, не говоримо тако од јуче, иако не можемо са извесношћу докучити откад тако (речничари баратају појмом *ћрви ћомен*), као што не можемо разабрати је ли то гордост и осиноост или само кротка блискост, жеља жива којој се није могло одолети

Сетимо се како наши средњовековни писци често избегавали да употребе чак и личну заменицу *Ја* (и сам према њој имам двојан однос: незаменљива је, и неупотребљива, и срце срца и ништа, нешто као замишљена оса без ичег умишљеног, оса око које све се врти, можда једино место где све и ништа јесу исто, срећно сабрани али неразбирљиви)

наши стари писци некад избегавали заменицу Ја уместо ње користећ скрушену фразу (треће лице, скоро безличност) – *који ово њише*

Боже мој – то је увид којим смо ослепљени, не и слеplјени са Богом

Ни прва ни последња **дубина језичка која завршила као тупина** (ни прва ни последња звучност која завршила као муклост), словце које треба или заменити или поново изоштри, да бисмо њиме доиста зазвали Бога, да бисмо, одиста, дозвали га

Бог је *мој* а ја његов, то није хула, то је љубав, то је присност, но тај израз није и врхунац тога осећања и тога обраћања, па чује се, иако ређе, чује се и – **Бојо мој**, што нама данас звучи као такозвани хипокористик или реч од мила, но што изворно и није морао бити

(Вукова пословица – *Около, Бојо! У кућу, ђаволе*)

Умиљенице или речи од мила језик србски баш и није довољно срећно развио (умешнији смо у речима од *била*, мада смо чак то двоје покушавали и сабрати и разабрати – *мајка била, мајка мила*), па упореди ли се наш језик са сродним руским, видеће се сва голема разлика јер Руси развили бескрајна и толико разноврсна умиленија, ми баш и не, не бар у поређењу са њима (са другима, можда, јер из нас, ипак, проговори дуго затурана *словенска душа*), а што може да тумачи се и нашом повесном судбином где су нам *била*, усмртила и опачила, бивала много чешћа него ли *мила*, но и још једним разлогом, ако то није разлог исти, мекоћом руског гласовља (у нашем језику има само пет меких сугласника – Ј, Љ, Њ, Ћ, Ќ – док у руском скоро сви сугласници имају своје меке парњаке, но што је најзанимљивије, некада, кажу зналци, и сви наши сугласници били меки па очврсли, очврсли, биће тако, као и ми, гласовити *Сјојковићи* (од другога песника – *зайочници мријеи навикнуи*, од трећега, народ смо који *умираи свико/у смрии својој да нађе лијека*), Стојковићи којино – *Са сирељања се враћамо кући ко с њосла*, те нешто даље, а све једнако бијени и убијани

џе џојузином, џе џојом

џе вешај, џе сеци, џе кољи

А ми живи

или из знатно старијег Његошева *Шћејана малої* чији јунак, игуман Теодосија, обраћа се књазу Долгорукову и пореди своју и његову судбину и природу (ако им *рода* је иста)

*Ти све мислиш од добра к бољему;
ово боље ако ти измакне,
добро ти се у зло преокрене, –
што је ујрав смијешно мишљење.
А ја мислим од зла тиш јореја;
зло јреносим, јореја се чувам*

То да нам језик постао тврд зато што и ми постали тврдићи а не мекићи, какви некада били (то подразумева веру у изгубљени рај о каквоме сведочи и песма коју Милош пева Марку, песма – *од сви наши бољи и сџарији*, Марку који одрастао у краљевском обиљу али ипак израстао у јунака, не у мекушца), то и само могло бити последица наших различитих судбина, околности и *уколности*, па нама који подигли кућу на светском друму, нама који калили се у падњи и патњи (*бију а не гају љлакаш*, бију *док не убију боја у нама*, те још грђе убијају, да би по нама се кажевали – *јсује као влах с коца*), нама и језик очврсно, био и остао живом сликом више за **била** него ли за **мила**

(Радости смо гасили или бар стишавали, да не бисмо их оплакали; милости такође, да се *сирочад не јовређују*, па потискивања свих врста осведочена у нашој словесности, у *Кошијани* Станковићевој чији Митке умује да је *човек за бол и љашињу здаген*, или, са другог краја, у Бећковића чији јунаци *ти о јелу ни љадни не зборе*, или уопштеније – *није љуцки раговаш се чему*, што никако нису некакве песничке хиперболе већ нешто што потврђује најшири живи живот па треба саслушати или сагледати колико само много тога **не ваља** чинити, а колико мало тога **ваља се**)

Ако и није пуки одраз живота, језик јесте његов израз (прераз, прераст), па овде је најбоље изврнути окуда призивану суфи-мудрост – ко шта боли (ко шта болује), у оно ће се претворити, језички бар

Та довољно је погледати колико само стари санскрит имао речи за апсолут, колико он а колико мало било који језик европски па и србски, да бисмо из тога детаља сагледали и свеколику своју злехуду судбину, јер нисмо били ни Богом, ни властитим умиленијима заокупљени, а чиме јесмо, пронаћи

ћемо у песника и његова јунака, боље кукавца, Крста Машанова који каже како у његову крају има

седамнаест врста шoјаја

Санскрит развио много више словља за апсолут, и за биће и за ништавило, и за треће среће (сетити се и среће тела, *Кама-суи́ре*), ми развили га за била и опачила, па нису нам случајно и игре речи, доста ретке и у нашем говорном језику и у словесности (није нам до игре било, ни до игре речи, па како било, тако и остало, иако Владика певао – *По шри њаса у коло и́рају/ Е би река, једноо́дишници*, но Владика ту, као и у највећем делу *Вијенца*, певао *шшо би мило било*, а како све по истини било, морам даље од себе самога јер не памтим никаквог деду или бабу, моји родитељи чак ни своје родитеље, *рана сиротиња*)

нису нам случајно игре речи, онолико колико их имамо, нису случајно такве какве јесу – година-*јагина*, мајка-*јаика*, *јагу се нагаши*, најчешће тако, најређе другачије (у Његоша – *Шша прајеше, који су ви јагу*, у Бећковића – *Све су боје, сем црне, жалосне*)

А да буде само – *шако већ никако* – побринуо се Вук чија одвећ коренита реформа (присетимо се, реч коју није *слушао у народу*, није ни пуштао у *Рјечник*, што је најзлосрећнија његова одлука, да и не помињемо огроман број турцизама који му били по укусу за разлику од славенизама према којима био крајње нетрпељив), та реформа односно њен прихват учинили да ми који смо и иначе за *бољијема и вишијема* каснили и каскали, да каснимо и каскамо још и више, јер почели изнова и тамо где смо нешто имавали и умевали, све и ако нисмо много, па узалуд данас у речнике трпамо и одбачено словље, оно да оживи не може

Је ли и Вуков језички рез (а скоро колико и Вука, треба окривити и вук-овце јер следбеници су, по правилу, гори и горљивији од вођа, *овце* које додатно и нама и Вуку мутиле узводно, тако да доследно смо заборављали шта нам дотиче и памтили смо оно што нас се тиче не видећ даље од носа), је ли и та резидба слика и прилика наших нарави које не знају за сабирање већ само за бирање, те за отворену одбојност и бојност према свему другом односно првом

Средњи слој био решење (мудра Селимовићева књига – *За и ирошив Вука*), али – *учињену њослу мане нема*

Био ту крив и сплет околности, а Вуков расплет баш злосрећан (јер са расплетима као да немамо среће, па сетити се и књиге, на жалост и не само књиге, *Године расцлепа*, Слободана Милошевића), сплет околности да увели смо били и такозвани *рускословенски* за који сами Руси говорили да га лошије разумеју него србски и који било разложно одбацити, не и *србскословенски* од њега старији на којему вековима настајала наша словесност, србскословенски на који се наслањали и Венцловвић, и Доситеј, и сви који су нагињали *средњем слоју*, неопрезно тако затрпавши једно језичко врело, те ослонивши се само на друго, ма колико неспорно значајно, на језик нашег усменог песништва, па последице тога трају ево скоро два века, каже Милорад Павић у *Историји српске књижевности барокној доба*

Стил је сам човек, треба ли и овде призивати ту славну Бифонову изреку

И језик је сам народ, тим пре што стари србски дуго род звао језиком а можда последњи који реч користио у том смислу био Сима Сарајлија

Да говор, па и речи, личе на своје говорнике, и очекивано је, и доказиво чак, и пресловицама и пословицама, јер *не пада увер далеко од класе*, јер *која сврби, шај се и чеше* (те даље – *шућа рука свраб не чеше*), па како нас боло, тако и боловали, тако јаукали, те за оно чиме били заокупљени, за то створили обиље речи; за оно пак што било на рубу наших живота, за *последњу рују на свирали*, за то остали и опстали са мало, често и са позајмљеницама

Је ли оваква поставка сушта супротност Сапир-Ворфовој хипотези да језик одређује наше виђење света, хипотези коју као да садрже и нека наша искуства осведочена пословицама (*Ласно је научиши али је тешко одучиши*, или – навика као *друга природа; наука – мука, одука – сто мука*), па како негда закукали, тако и данас запевамо чак и радости, не само јадости (тврдња да је десетерац све и свуда, да је он наш суд и наша судбина, и наш звук и наш слик)

Та не може бити случајно што наш најважнији и најкоришћенији глагол *биши*, што он значи и *постојаши* и *шући*, те што, иако творбени, у првом значењу он остао и убог и неразвијен, у другом у свим правцима изразвијан, што нам, као и

јаши, други другачије, мало ко нама слично, па јесте, ми и данас имамо реч сличну, *сушијасѣво*, али *сушијасѣвоваѣи*, као да одавно не умемо, па једва и да знамо шта би то било)

Да наша имена, па и глаголи, нама личе, то и знајемо и лако разазнајемо, но да нам личе и гласови, и гласкања, то се чини све теже доказивим, поготову што поред бодова-болова у игру нужно увести и друге чигре (помало заборављени Хиполит Тен нуди средину, расу, моменат), но овде и не нуде се докази, ни тврде тврдње већ меке претпоставке, јер ово није ни наука, ни промишљање већ помишљање као полазиште за домишљање, јер овде се више иде трагом лакомислених песника него ли дубокомислених или тешкомислених научника, а да је наша помисао олака (волео бих да је тако па јесте тако), најбољи је доказ што Бугари који имали судбину сличну нашој, што они, попут Руса задржали меке сугласнике, иако и то могу да образложим другим улозима и разлозима, тиме како Стојковић, укупан у свом десетерцу, био и остао *кагар сѣићи* и *ушећи*, и на *сѣрашном месѣу ѣосѣојаѣи*

Бог као својина, Бог и по Богу човек као једнина, те тај обрат (*Боже мој*), да му се коначно вратимо, скоро да више нема никаквог смисла јер је толико рабљен и израбљен да је постао пука поштапалица, па данас, када би се икако могла мерити учестаност његове употребе (а то могуће једино у писанији где је врло редак), видело би се шта та реч најчешће значи, не више дирљиво обраћање Богу као најближем-и-најдаљем већ и нешто ниже од супротности томе

Ниси стигао да одеш у цркву, е па, *божемој*

Стара лингвистичка недоумица: која је основна јединица језика, реч или реченица, та двојба може и овако да се сагледа или осветли, реч завиди реченици и хтела би да потече као реченица или чак река, реченица завиди речи и сања како буди се као реч једна једина (не покушавамо ли закључити-закљачати своје беседе – *једном речи*), иако ту чешће ради се о паду него ли о узлету: **Боже мој** постаје *божемој* (слично – *ко је вишез*, заглаголи се некада као *коевѣшезаѣи*)

(Срастају речи које се престану осећати као речи, па некад најважније, најдубље, најприсније, све то постаје влас-тита супротност јер данас са *божемој*, што је однос или зазив најсуштији и најчовечнији, све чешће означавамо нешто што

нимало није важно, трице и ситнице, како већ, интонацијом знамо изврнути сваку реч – *врловажно* као сасвим неважно)

Тако умиру речи (тако што пре скрајњивања поприме супротна или споредна значења), па често некад и оне кључне или носеће постају пуке поштапалице, што је и тужна и ружна судбина, и доказ да не пада ивер далеко од кладе, ни реч од човека којему – *свако чудо за њири дана а чудевеније за седам*

Као и *оченаш*, и *божемој* одавно у изговору срасле речи (а зна се, ми пишемо како говоримо, ако добро чујемо се), које од нечег најважнијег постале нешто најневажније (но *оченаш* није доживео такав значењски пад због реткости и изузетности своје употребе искључиво у цркви или званичној молитви)

(Да ли је то само промена речи, и да ли је ово питање за заграде)

Сви, и стручњаци и нестручњаци скоро једнако, сви знамо добро за замор и мор речи, па више пута и овуда навођено и наводиће се мишљење Виктора Шкловског (и многих претходника) како су све речи некада биле поезија, те да оне нужно прелазе пут од поезије до прозе, што као да мора бити и овде призвато, не да би се још једном непотребно потврдило већ да би било доведено у сумњу

Поезија и проза одавно нису, ако су икада и биле, такве одлучне супротности док поетично и прозаично то на неки начин јесу

Призовимо и овде Кјеркегора са почетка овог списка – *ѡбoжнo или ѡеснички* (а у оба случаја, одистински, доистински)

Оно о чему се овде ради, и чему не радује, није више ни проза него потрошеност речи (пад много дубљи од прозе, када реч остане само реч, и парадоксално, када није више ништа па ни реч) или, још јаче, смрт речи, или нешто блаже – ни живот ни смрт речи, која, пре него што сасвим нестане, спада са нечег највећег на нешто најмање, престајућ и да буде реч, постајућ пука узречица, притока ничег или растока свега

И речи су нешто важно, *божемој*, или *чудна ми чуда*

(Сетимо се Истока, конкретно Чуанг Цеа – *ѡас није гoбар ако добро лаје*, те – *реч служи да ѡренесе идеју*, што ће рећи, слободније протумачено, како реч је мрав, но ми добро знамо како постоји и цврчак, чак и мрав који пропевао)

Сасвим другим поводом, и много вишим (више заједничким него ли личним), Његошев Владика Данило јада се казујућ како је над њим *небо зашворено*, те даље како

Не њрима ми њлача ни молишве

Ако још хоћемо да нас Бог чује, ако желимо да нас заиста погледа, **чини се како морамо наћи друге речи (прве, праве)** којима ћемо му допрети до ушију (*из њвојих усња у божје уши* – тако благословимо своја чемерна словца, а *од њих би се и змија ошрвала*)

Ми ни сами себе више не чујемо, како тек да нас чује Бог, те како ли ћемо *Боју на истину* када овде и волимо и ловимо само различно

Речено је: *Оче, ошроси им јер не знају шња чине*

То што тако често не знамо шта чинимо, то и није наш најнижи пад: ми врло често не знамо ни шта говоримо, не знамо ни оно што, тобоже, знамо, што требало би да буде знање само, чак и свест свести

(*да знају шња ѡворе/ довека би ѡшњали* – смејуљи се песник-ругалица)

(како бисмо и знали, када одавно нам се речи отеле, када и саме провериле, када **шо-боже** не само сасвим друго значи него и другачије звучи, како је то сада најчешће – **шобош**, што све мање личи на реч и говор знања и снања, све више на добошарење, ако и оно није било добож-арење, јер некада све било добожно и сбожно, а данас тако како јесте, и без својства и без божанства)

(реч **шобош** речници не бележе већ само **шобож**, па требало би да то буде пут којим одлучније би пошли не само речници већ и *реченичници*)

О СЛОВИМА

о богословима

За оне који верују, најбржи начин да им се пољуља вера јесте – читати богослове, јер њини списи више говоре о њима различно, више о њима а мање о Јединоме и Истиноме

Исто то само мало другачије, за оне који не верују, да им се поткопа неверица

(А шта с онима који и верују и не верују, тако, не сабрато већ разабрато, као са оним који рече једном и заувек – *Вјерујем, Госйоде. Помози мојему невјерју* – или јунаком Достојевског, Шатовом, који упитан да ли верује, одговара муцаво – *Ја верујем, ја ћу вероваиши* – као да исто су потреба и вера, рече тако завереник вере)

Како то већ обично бива, не уверавају нас богослови тврдњама шта Бог јесте, већ оним другим, шта ми нисмо, неком врстом приповратка у незнање какво имамо и у Хамлета (*Много је ствари на небу и на земљи, Хорацио, о којима твоја мудрости и не сања*)

Продај своје знање и кући збуњености – поучава нас велики Руми (иако и то је само први корак, први, а последњи је много старија мудрост збира – сабрати знање и незнање, како, много раније, поучава *Иша ујанишаг, знање и незнање који се не поништавају већ посвећују*)

Овде ће се сасвим ретко потрзати богослови (неће се овде улазити ни у *odium theologicum*), неће се трчкарати по њиним увис потеклим реченицама, овде ће се покушавати промишљати или прозирати сама словца србска, скоро најнижа разина језика и мишљења, словца у којима понегда похрањена првотна вера, понегда погубљена или само замућена до непрозирности

Мало је шта тако у исто време и привлачно и одбојно (сабрати привлачност и одбојност) као умовања о Богу којих има толико разноликих и међусобно искључивих; па једни тврдили како *Бој је нишија*, до пантеиста-хилозоиста који веровали како он је све (на ову тему најславнија Спинозина одредба – *Deus sive Natura*), па на њину тему и Иво Андрић записује речи старе муслиманке – *Он је све. Ко изговори „Боже мој“ и при њом само покаже њуш неба, њај је већ изашао из вере*

Ту је и вера да је Бог Творац, да је он Отац (*Кома је Бој Ошац, лако му је биши свешац* – горко се смејуљи пословица), па иако је то вера у Јединога, она никако није јединствена јер срећемо и мишљење како Бог створио свет и повукао се из њега, дао само први подстицај (или надстицај) а касније се удаљио, па то је такозвани *Deus absconditus* или скривени Бог

(Најприхватљивије објашњење његова одсуства не налазим у богослова већ у Канта: *Неистиражива мудрости је*

достојна дивљења како њо ономе шћо нам даје, шћако и њо ономе чеја нас лишава. Јер кад би она у својој величанствено-стии сћално сћајала ѡред нашим очима као обавезни аућори-шћей који једносмислено ѡвори у свейу, ми бисмо били марио-неше њене воље. Али она је хћела да будемо слободни)

Поред одсутног постоји и **суйни** Бог, иако се та реч више не чује (као и БОГ, и СУТ одавно од-сут-ствује, или као вера-вересија остаје за сутра), не може без помоћи или припо-моћи разних предлога, Бог који је увек и свуда будан и изван чијег ока свевидећег ничег не бива

Бог који се неретко изједначава са слепом судбином, ништа ређе са провиђењем, па и све невоље објашњиве божјом вољом (неки то зову *ћриродним законом*), па поновимо за Хамлетом како – *има некоћ ћровиђења и у ћаду једноћа врайца*

Много више него ли ученим богословима, много више верујем неукима (*Блаћо нишћима духом*) или самом језику и његовим бистрим увидима или мутним слутњама, много више верујем незнању него ли тобож-знању

Једна од тих верица или само слутњи, једна од њих пребива и у насловној речи овога огледа – БОГОВЕД (бого-вет), иако данас она чује се само још у скромнијим и сасвим споредним значењима – *ћо вас боћовейни дан, свакоћ боћовей-ноћ часа* – па се и сама може узети за пример речи у одумира-њу, речи која пре коначног нестанка ради још само неке скоро безначајне послове, реч за коју једва и да знамо

Изговара се, на жалост и пише *боћовей*, а мисли, или, тачније, некада се мислило, **БОГОВЕД** (као за-по-вед или при-по-вед, а ова друга, *ћрийовед*, одавно постала *ћрийовейка*, док је заповед много чешће заповест) **што под-разумевало, ако већ још не над-разумева, да Бог и даље води или веда свој свег**, да га није оставио, да је свуда и увек у њему, и у целини и у делићима, у свему

Такву једну верицу садржала, ако већ и сада не садржи, реч *боћовед*, садржи је чак и много чешћа и данас значајнија реч – *свей* (вероватно, и боље – СВЕД, свед чији смо свед-оци, и синови и снови)

Колико је само значајан начин на који пишемо своја словца: *свей* је напуштен од Бога, *свег* пак то нимало није, **јер свед сведочи о Богу, свет само о његову одсутству или о**

нашем слепилу и глувилу (све и ако свет светли, или ако Бог светли светом)

То је реч над речима, ведст над ведстима – БОГОВЕД (људском уму нерешива али ипак уочена, или макар само наслеђена једначина Бога и света, Творца и Творевине), а све друге речи су само додаци, *йовед* или *йовесѝ*, *йрийовед*, *йройовед*

То што толико зачајно, и значењско ВЕД, што претворили смо га у безначајано и безначењско ВЕТ, што од боговеди и приповеди направили смо боговет и приповетку, то је западају у језик без бити, без штаства и суштаства

Боговед је била вера, боговет је тек реч

Реч *свеѝ* олако продубисмо у *свед*, што нипошто не мора бити јер је круг предпоставки и поставки лако ширити, па поред тога што та реч може заиста да буде *с-вед*, може и *све-ѝ* или *све-д*, но ствари постају много сложеније када се приповратимо ијекавском облику те речи – *свијеѝ*, ређе, и за песничке потребе најчешће – *свјеѝ*, облик у којем немамо ни *све*, ни *вед*, иако имамо увек могући *вијед*, иако вед, вјед и вијед, *лисѝићи су једноѝа цвијеѝа*

Не само етимолози, већ као да и сам језик сугласнике, па и *ласнике* не броји ни у шта, па уместо очекиваног Е у најлепшем србском топониму, имамо А – Боговађа, име које би могло осветлити свет цео, јер имамо и глагол *вађаѝи*, са све предлозима који ће своје уморне логе водити где они хоће (сетимо се, и крава *води* и *йовађа*)

Та ко ће разумети вртирепство његово, иако језичари за све те мене и промене одавно имају имена, а ову о којој конкретно говорим ми називамо *йревојем* (*аѝофанија*, *аѝернација*), тако да добијамо плЕсти, плОт, уплИтати, као што имамо *налОѝ*, *налОжѝи* и *налАѝи*, што је превртљивост (спрам славне поенте Волтерова *Кандида* да – *свако ѝреба да обрађује свој врѝ*, у својим језичким лутањима-плутањима давно сам сковао преврат да – **свако треба да обрађује своју превртљивост**), па језик овај и овакав (лудило у којем има методе, блуд у којем има светости), тај и такав језик близак је и побожном и песничком, и живом као првом члану тога тројства, но одувек ужасавао математичаре, почев од побожног Лајбница, па до следбеника у двадесетом веку, безбожног Расла и других (чувени *обраѝ језику*), који тврдили како, као што некада се плива узводно, тако треба и говорити узговорно

(следбеника који, за научне потребе макар, справили *loglan*, или пуним речима *logical language*)

Уз боговет, никада не заборавити да је то – БогоВЕД (не пречути ни чудно али наметљиво сродство глагола *ведати* и *девати*, глагола који су два различита полазишта, прво и верничко, да **Бог нас *веда*** или да веди нам, друго и неверничко, да **сами се *девамо***, одевамо и продевамо, иако, неретко иза наше самоће стоји Једини и његова, како за кога, видљива или невидљива лука и одлука)

Ту је, још жив, иако у танку животу, ту глагол – *ведети*, бескрвни потомак оног првог и моћног глагола којим Бог ведао *свеш*, светло свету, свет-свед пак сведочио о Богу (то и тако ако је свет заиста био *свег* а сви људи, као и цар Давид, *сведоци* божије славе и божијег слова – *Хвалише Госјода сви народи, славие ѿ сва ѿлемена. Јер је велика милоси његова к нама, и истина Госјодња ѿраје довијека. Алилуја!*)

Сведочим, Господе, помози мојему без-сведју

Ту је глаголак (не глагол) *ведети* који и сам, на селу где углавном још животари, као жива слика опадања и пропадања некадањих темељаца, ту тај згурени глаголчић значи – *пазиши, чувати*, уз опрез и обрез

Заборављено ту првотно и велико ведство, то како Бог свед или свет ведео-ведао

Свако вед-ство данас нам звучи старински или полумртво (најбољи пример је *веденије* – вођство, управа, иако све су ове речи боље од власти и владе што су речива која звуче скоро погрдно, иако то не осећа се већ само читано дубински јаду досећа, иако на сав глас оптужујемо власти да раде само за себе, а на за род, и не досећајући се да то значи и сама реч, сликовито – *секиру у меду* или *бубреј у лоју*, а знамо *noten est oten*); иако *вед* је, пак, сасвим разбирљива реч и није потребна нека велика претрага о њеним дубинама (у речи *медвед* значи *ѿражии* па медвед јесте тражилац меда, као и сви ми, само што свима нису медене исте ствари, па, по старој суфимудрости – *ко ишиа воли, у оно ће се ѿреѿвории...*)

(одувек те велике речи, то светло вере у љубав, одувек се могу срести и са наличја, не више као тешка збиља већ као лака спрдња: *свако има свој укус, рече ђаво, скиде ѿће и седе у коѿриве*)

(коприве, та не бира их само ђаво већ и његов шегрт песник који, иако, по Кјеркегору, рођени брат побожнога, све чешће, као да и сам се одриче побожности прилазећ противнику и опредељујућ се за – *одриане превраће и љуше коприве*, иако на то можемо да гледамо као на преокрет вредности, јед је мед, а мед је јед, као у Шекспирових вештица – *лејо је ружно, ружно је лејо*)

(таквом чем се окренуо и највећи мученик и светац српскога језика, Момчило без Јабучила, који налагао – *зајорчај, зајорчај, зацрни*)

иразиши (*иразж*) пак могло бити само једно од значења те значајне речи (*вед*), и никако најосновније, а основно и битно значење, неспорно, лежи у сродном глаголу *водиши* (и сада имамо водство-вођство, и руководства разноразна, али боговеди одавно не), иако, веровало се и верује још понегда како свет није препуштен случају, никаквој слепој сили већ над њим бди и њега води *добри Бої* који чини скоро све што се чини (па и – *лови лаву лов*, како већ Бог непосредно казује Јову, иако остао му дужан, и њему и нама, сазнање да ли он и у антилопи бежи, те и да ли и у словцу слови, или сам овако муцам и натуцам)

А *Бојовешни*, и *Бојовед*, те речи не само да имају другачије и вероватно старије значење јер Бог не може бити тражилац ничег, не тражилац већ само давалац, па Боговед могао бити божије вођство, никако створени и напуштени свет већ свед у којем је Бог или који јесте Бог

Некада је вера била тврда, па саслушајмо само њене епске полете – *А дајем ти божју вјеру шврду* – или – *вјера моја ишако ми помоила* – некада била таква па омекшала или сасвим нестала, јер негда веровало се како ништа не бива без Бога – *прва ријеч, ха, Боже помози* (те као њен побожни одјекдојек – *Ха, помози јаки нејакоме*, где ово ХА није пука попуна метра)

Да без божијега допуштења и без божије помоћи ничег не бива (опет – *има ировиђења и у иагу једној врайца*), што као и многи други, као и сви скоро, јесте став који се може бранити и нападати, па ево попрда Волтерова – *Кад њејова висосиш ишошаље лађу у Еишиш, брине ли се да ли је мишевима на броду добро или не*), да тако се веровало, то се види добро и из данданас употребљивих речи или говорних обрта од којих нам

највише казује још живи, али и све ређе коришћени обрт – *Ако Бої га*

Није се некада питало при сусретима, није се питало, како безбожно чинимо данас, није се *с неба ња у ребра* питало ни – *іде ћеш* ни *шїаа ћеш*, никако тако већ искључиво – *ако Бої га*, па то граматички јесте био такозвани кондиционал али у суштини то било скраћено питање чији би пуни облик могао гласити – *іде ћеш, ако Бої га* – обрт који свако време скраћивало на свој начин, прво време свевши га на сбожно – *ако Бої га*, потоње на безбожно – *іде ћеш*

Некад и сад

Бог води и одлучује, па се нимало случајно Богу и захваљује, тако да се, некада, нико ничим не би похвалио ако не би додао, ако не би прво Бога поменуо, па и на најобичније питање којим питамо се и данас – *како си*, одговарало се ређе са – *добро, Боїу хвала*, већ много чешће и једино правоверно и правословно – *Боїу хвала, добро*, што никако није пука граматика и безначајни ред речи већ **ред и рад вредности где прва реч је Бог**

Стари су знали, и знали и осећали, како живот нисмо себи дали, како нисмо га ни узели, већ да он нам дат и задат (*За бадава сїе добили, за бадава и дајїше* – поучава Христос своје ученике)

Негде на почетку ових бележака исказана је и лака одбојност спрема теолошких списа, јер о Богу много боље ћутимо него што говоримо, и много дубље не знамо него ли што знавамо (иако, као и у сваком писанијству, није тешко разликовати лоше и добре писце и списе, с тим што су од многих других шкрабала и снивала теолози бивали далеко одговорнији јер они некад имали и моћ, често и злу моћ), па ако ту одбојност није могуће уклонити, у исто време **не можемо се не дивити теологици у властитом језику која ту је пребрана и препрана**, скромна и смерна (скромна а не сгромна-згромна, иако увек о-громна)

Поново Андрићева стара муслиманка – *Ко изїовори „Боже мој“ и їри шїом само їокаже їуїї неба, шїај је већ изашао из вере*

Вреди овде навести и речи незнања или Вукову пословицу – *меїла дошла, меїла їошла* – најбољу и најживљу слику неважности слова и важности духа, заправо понајпре овде –

срца (а *Чангоја* нас уверева истом чему и Ангел Силезије – *мали ѝросѝор унуѝар срца је иѝто ѝолико велик колико и ова оѝромна васиона*), уза шта мора се поменути изрека Апостола Павла – слово убија а дух оживљава (*Littera enim occidit, spiritus autem vivificat*)

Неко може рећи када преслуша и поразмотри најважније речи и обрте овога језика који се Богом баве, како то јесте само вера (не и теологија-теологика), да је ту реч о понизности и покорности, о понашању као живом богоштовљу и богословљу а не о мислилаштву (као да иза оваквога језика и његова живота, као да стоје само Христове речи – *Нека ваше буде само да, да, и не, не, све иѝто је ѝреко овоѝа ода зла је*), но и није баш тако, јер и овакве речи и понашање које иде испред и иза њих, садрже једну неразвијену или само увијену *ѝеолоѝику* коју није тешко одвити

Пословици – *Човек снује а Боѝ одлучује* – таквом словљу и пословљу није тешко наћи противтежу – *Свако је ковач своје среће* – но то не доказује ништа друго до оно што смо добро знали, да разне пословице имају различита полазишта, овде верничко и неверничко, те и да је свако ковач својих мудрица-пословица

У сталном захваљивању Богу, у сталном призивању Бога и његове помоћи, у свем том има богобојажљивости, и **људске скромности спрам божије *сѝромности* и огромности** коју и *Библија* тражила и пренаглашавала (*и Боѝ иѝвори да би ѝа се бојали*, каже Проповједник, што нама данас не звучи ни схватљиво, ни прихватљиво, мада остаје нам толико блиском реч – *Ко ће разумјети ѝром силе њеѝове*, те исто то у Његоша, само као узвик – *Боѝ велики и њеѝова сила*, реч коју и данас потврђују и физика и *ѝсихика*), но има и опреза и чувања од западања у грех гордости и грешне људске самодовољности (*Иѝта је човјек да ѝа мноѝо цијени и да мари и за њ* – пита Јов), сујеверног страха да би заборав Бога, да би борав у себи самом могао бити кажњен, а коваштво своје среће, просто-напросто хула, или ако ту ствар поразмотримо поизближе, за своје јаде и могли бисмо сносити кривицу, за срећу, чак и за *сречу* – заслугу знатно мању, често никакву

Вег као збир његових данашњих сродника – *ведиѝи* и *водиѝи*, **Бог** као вођа, боговет/боговед као стално божије веденије, као вођство-водство (или као нејестиво *воћсѝиво*), као

промисао која се не може никада сасвим испољити и постати – с-мисао

Јер *на њочейку бјеше ријеч*, беше Бог као творац, а на послетку, или само касније, јесте боговед, и то се божије удвајање види само у човеку и његову веку, не и у божијој вечности

Бојовед је реч која нестаје, која се јавне некада у нашем говору са неким убогим остатком својега негдањег, вероватно више него дубокога значења

Није неважно разабрати: нестаје ли то сама вера, или само реч, или и једно и друго

Да би се на то питање како-тако одговорило, ваљало би помније разабрати какво је стање наше вере, какво нашега језика, при чему, ваља знати да реч *сшање* језику једва да одговара будући да он не престаје да се мења (он је *нейресшање* а не *сшање*, као што је и *свемир* заправо *свенемир*, јер одавно знамо како нема ничега што мирује, ничега осим *сиреле која леши*), док би вера, ако је вера, морала да буде онаква каквом често и звана, *шврда*

Већ сама чињеница да не обнављамо кључне речи вере, да су те речи одавно постале пукe узречице, већ сама та чињеница пуно говори, но да ли је то само језичко, или само верско питање, или обоје, то тек треба промислити

Данас се та реч (*бојовей*) чује скоро једино у значењу *сваки* (чује се и *сваки божји*, божји јер нема другога, или бар некада није било) или као нешто јачи тај израз – *сваки бојовейни дан*

А знамо како је та реч некада могла бити – *бојовед*, као још живахна *јријовед* а не мртвуљава *јријовейка*, па иза ње стајала вера да Бог веда и веди, види и води, Бог ведри и облачи као што и ми поведемо и приповедамо (он без икаквих предлога а ми све лажући, прилажући и предлажући)

Ту Бог је стално у свему, није само дао први покрет и повукао се, није скрстио руке над својом творевином званом свет (*свег* који, можда, створен да буде сведок његове славе, и његова слова, па овде **могло би се разликовати правослАвље и правослОвље**, па могло би се оцртати **чак и правослОвље правослАвља**), творевином званом свет која у богословљу некада сматрана и за огледалски одраз, некада и за уметни-

чки израз или *с-реч-у* (данашњи разлог првотнога налога – *нека буде*)

Бо̄товей̄ је, можда, негда била реч која значила исто што и *свей̄*, нека врста једнакости Бога и света, света као про-
дужетка Бога, божије воље (у првотном значењу те речи, *воља*
од *волей̄и*, јер *Бо̄ј је љубав* или *воља*)

Значајно је још нешто, ако је *свей̄* првотно био *свев*, ако су тек касније *свей̄* и *свей̄лост̄и* одвојили се од првобитно-
га *свев*, онда у тим речима не можемо а да не наслутимо и збир
различитих значења, и њихову неразбирљивост, а то је битно и
из још једног разлога, што по одређеном мистицизму: **свет-
лост види**, па то што касније било као увид дано само реткима
којима се баш и није веровало, није се веровало да они откри-
вају икаква чуда већ само да су чудаци, то као да некада су и
наше привидно толико обичне речи необично добро знале

&

Пуно је прича које Бога доказују, пуно и оних које га
само казују (глагол *ѣроказива̄иши* овде ће се изоставити, као и
ѣоказива̄иши)

Безбројним причама о Богу и његову сведу, о сведу и
сведоцима који су и учесници, тим небројеним, дирљивим и
раздирљивим причама, о Богу о којем не знамо ништа или
знамо све (само што не знамо да знамо) додајем овде, из сво-
јих старих бележака, још једну, која о Богу казује мало или
ништа, о богословима скоро све

У возу који се споро пробија кроз неке гудуре, који
застаје и полази, више стоји него што се креће, један старији
човек, помало страног нагласка, нама, својим голобрадим
сапутницима попује о Богу

Као што авион, казује замишљено, као што би авион
пао ако не би у њему било пилота, тако би се и вас свет сру-
шио ако у њему не би било...

Не учествујем у разговору и смејуљим се себи у браду
(*Бо̄ј је ѣрво себи браду с̄творео*, вели једна чудновата посло-
вица, а оно што важи за Бога једнога, важи и за сваког бога-
ља): бити у возу који клецка и муца, застајкује и поласкује, па

ипак своју сличицу свег света градити на авиону и пилоту а не на возу и возачу...

Јасно ми и зашто проповедник тако проповеда, зато што воз на неки наопаки начин може без возача па остаће и постојаће даље само као напуштени воз који не вози већ стоји (као свед који само гурнуо, који не вуче више одавно одсутни Бог)

Авион би се пак срушио, не би постојао више до као гомила тужних крхотина

(покушавам даље и дубље да подржим у себи проповедника: воз стоји на земљи, авион, као и сама земља, ни на чем)

Та кратка прича о авиону причана у возу, та причица била ми за час слика свег проповедања које је вештина прикривања колико и откривања, повремено вештина убеђивања, повремено уверавања: возач вози воз; летач лети летилицом; Бог веда свед, и сведоке, једнако оне који све виде, и оне који ништа

&

Бої ће гаїи, све ће добро биїи – тај епски стих јесте права мера вере и наде, јер то су речи казане пуним устима

Требало би и ове епске речи сагледати и у контексту песама где се јављају

(Слично – *Сан је лажа, а Бої је истиина* – што су речи које, привидно макар, и саме имају облик вере тврде, а које песма касније опорекне јер се показује да сан није био лажа, док се Истинабог не доводи у питање, сем посредно)

Наш епски певач био и верник (наведимо само један стајаћи стих – *Ал` не рече Турчин ако Бої га*, те опет пословицу – *Човјек снује а Бої одлучује*), био верник но Бог је, очекивано, негде на рубу његова света, тако да када призива Бога као истину, те када треба опореди злослутност сна, или излаз из безнадежених околности, чини то више да би обнадао свога слушаоца него ли да би доказао Бога, па као да му поетски учинци пречи од богољубља и истинољубивости, преча му лажипесма него Истинабог

(Када је реч о вери нашег епског човека и наше јуначке песме, треба подсетити на вероватно најзагонетнији стих наше јуначке поезије који се јавља само једном, у песми Вишњиће-

вој *Смрти Марка Краљевића – Ја од Боја, од сѿарої крвника*, но који се као у *обичај узетија ријеч*, по Вукову сведочењу, могла срести у црногорских брђана, стиха или изреке који, вероватно воде злом богу из времена многобоштва, злом божанству чију улогу у хришћанству могао преузети враг)

Бої ће гаїи, све ће гобро биїи – та пословица опет

Саслушајмо данашње стање те вере, па – *гаће Бої*, боље – *гаћебої*, та реч, не више реченица већ реч, биће чиста неверица, празноверица, па *гаћебої* кажемо када изда нас нада

Је ли се то овај говорник пренадао, је ли схватио да је његова вера била узалудна, је ли ова реч тек након искуства остала таквом каква јесте

Тешко да је тако

У начелу, **тамо где имамо пуну и јасну реч, тамо имамо и веру, и наду, а тамо где имамо сажимање и гутање, мрмор или ромор уместо говора, тамо долази неверица**, јер Бог је тек реч, ако је и празна реч, још јаче – мртва реч, па данашња поштапалица, некада реч велика – *Бої зна* – данас се та реч најчешће чује као *бозна*, што још једном нас враћа смислу правописног начела које следимо, а које би требало ма и у најмањем, исправити (није *ред* – *реци*, већ *ред* – *редови* или *редци*), није *воћсїво* (шта са воћем), чак ни *воћсїво* (не видимо ту *водсїво* већ само вође), није него ***водсїво***, иако *воћсїво* и *водсїво* могу сапостојати као донекле различите речи

Тако ако не желимо да властите нас речи заслепљују уместо да нас чине видовитим

Не ни видовитим већ **ВИДОВИДИМ**

(као у *Кена уїанишади* – *оно шїо је слух слуха, дух духа, и ријеч ријечи*)

ВЕД, ПОВЕД, ПРИПОВЕД

Неко је написао да између старога санскрита, и језика српскога (од свих европских језика понајпре баш њега) постоји понајвећа сличност или сродност, што било врло смело потписати, јер да би се таква тврдња изнела и поткрепила колико-толико, потребно би било знати све индоевропске језике, што није могуће, или бар више њих, што је такође реткост, но што је потписник те смеле тврдње чијег се имена не сећам, можда, ипак, бар унеколико знао

Та се тврдња (слична, помало, *науци* типа – Срби, *народ најстарији*) и изван опсега њене тешке проверљивости чини одважном јер у санскриту, по многим проценама, имамо најсавршенији језички систем на свету, а србски језик је, по неким опет олаким просудама, међу најнелогичнијим и најћудљивијим, што опет не пориче сасвим то могуће сродство већ га само доводи у сумњу јер је сељачки вуковски језик могао пре него ли језици који су се кроз бурне или бујне културе брже развијали и од своје праоснове удаљавали, јер је тај и такав србски језик лако могао некакво старо стање макар делимично задржати

(Слично, Натко Нодило још концем деветнаестог века тврди како *Срби јесу међу свим аријцима еуројским, уз једини изузетак Лијивина, најјознији уздржавашељи ирваишеја своја вјеровања*)

(У Винавера, великог znalца свог језика, али и страних, слична смела тврдња: *Ћирилов језик..., језик од која је, гућим и сјорим развојем сјворио се наш садашњи, јесте данас најдавнашњи књижевни народни језик у Европи. Не велимо најразвијенији. Најрошић.*)

Наука о језику говори о индојезичкој основици, те о лако препознатљивим траговима тога прајезика у данас живим језицима, па почетник у том науковању са изненађењем открива заједничке речи и у романским, и у германским, и у словенским језицима, иако је неретко олако тврдио како, примерице, од немачкога не зна ни словца, словен (*brother, broder*, братац и *fratello*, *листиићи су једноја цвијетја*)

(Србски језик као да је од најнелогичнијих и најћудљивијих, па ево, овако, у загради, и прилога том суду, ево наших речи – *услов, узрок, урок* – које уместо да творе тврди град, њима сасвим разишла се знања и значења)

Не треба пречути блискост, и звучну и значењску, наше речи УМ са индуским светим слогом ОМ или ОУМ (поготову што се на селу још понегде и чује наше *ум* као *ом – иаге ми наом* – мада пресуда и превага језичка, можда, види се у речима *ум-ешносѝ* и *ом-ашка*)

Врло се често наводи и наша реч *виг(еѝи)*, реч не само исто-вед-на са латинским – *video, vidi, visum* – и с истозначним романским речима (с италијанским *vedere*, рецимо) но и с индуским *ведама*

Но и ми имамо своје веде а то су вести (првотно, вероватно, вед-сти), веде чије се име боље сачувало у глаголима запо-ВЕД-ати и при- и про-по-ВЕД-ати, а које се делимично затурило у гласовној промени – *ѣриѣвешѣке* (ту је негде и глагол *за-но-вед-аѣи* – *зановешѣаѣи*)

Наше вести, пак, нису никаква вера тврда, нису ни вечне истине већ новости или *разнине* (сетимо се новинарске одредбе: *није вестѣ да је ѣас ујео човека већ да је човек ујео ѣса*), што би већ могло бити изневерење првотнога, удаљавање од истинога, времено које није истино већ разно, чак и разно-разно

Ни именице *вед*, ни глагола *ведѣаѣи* одавно нема нигде и то није никако јединствен случај, да основна реч сасвим ишчезне а да преживи још једино у бочним сродницама или изведеницама, но овде је чудно једино то да је тај глагол жив само у спрези са два-три предлога – *ѣри-ѣо-ведѣаѣи*, *ѣро-ѣо-ведѣаѣи*, *за-ѣо-ведѣаѣи*, јер је *ѣоведѣаѣи* ишчезло иако се сачувала именица *ѣовестѣ* (*ѣовесница*), скоро сасвим потиснута грчком *исѣоријом* што је више него неоправдано и несрећно, јер по-вед-ст верује у смисао и циљ, док у историји као речи то не могу да препознам (могу једино да јој то припишем)

Заборавили смо *ведѣаѣи*, чак и *ѣоведѣаѣи*, знамо једино уз незаборављиво *зѣоведѣаѣи* (*Зѣоведѣаѣи људима или бар вероваѣи да се њима зѣоведа, нема веће блаѣодаѣи за ѣело* – писао тако, не *Разец*, не *Ноелѣан* већ, за неверовање, писао тако, иако не у приповедима већ у једном писму, писао Франтишек Кафка), знамо још *ѣро* и *ѣри-ѣоведѣаѣи* (чак и из-при-по-вед-ати) па то, може бити, и јесте жива слика развоја али и умртвљивања словља нашега језика који, као и сваки други језик уосталом, зарад нових значења затурао стара знања, замагљивао неке своје старе и драгоцене увиде, почео их превиђати након дугог виђања и свиђања

У руском је чак то – *вед* – опстало као сасвим жива реч, но она је у прилошкој функцији (и значи – ипак, зна се), дакле (да-гле), нешто превладано и давно виђено што сада може бити и превиђено, од чега се мора даље, ређе – ближе

Ту је и народна реч *ведѣѣоња* (исто што и здувач), којом се пре свега означавао видовит човек а за којег тумач Његошев, Решетар, каже да је та реч истога корена којег и *вешѣица* (глагол би био *ведѣѣи* а именица првотно, вероватно, *ведѣѣица*) иако, по њему, ведѣѣоња гони вешѣице

Веда у нашем језику одавно нема јер су оне увек узидане или зазидане, или су пак речи почеле као претежита примати нова и другачија значења, па долазило и овде до потпуног значењског разиласка глагола свршеног и несвршеног вида: *йове(г)сѣи* и *йоведати*

То су, чини се, глаголи који се потпуно разишли: *йовесѣи* у или *ка* и *йоведати* или *йрийоведати о*

Прихватање Вуковога правила да пишемо онако како завијамо (*вије као вук на кијамей*) учинило је додатно невидним оно што је у речима било икад увијено, учинило да **скоро сасвим потоне знање многих речи, и да настане из-вед-сно коренито сиромашење језика чије речи престају и знати и с-нати, а почињу само значити или означавати** (које престају бити увиди а постају пукe и привидно сасвим случајне и лако заменљиве и непровидне налепнице, а **ако реч није прозор, или ако сама није призор, онда шта је**

То добро зна се, па у томе је, уза све његове мане, у томе предност коренскога писања, што поред живог или последњег значења често указује и на дубинску повест словцета па ево једнога усменог стиха који, можда, негда био стајаће место, пословични обрт, такво нешто

Да је срећа и ог Боја гаћа

што је стих у којем из контекста лако читамо да *гаћа* долази од *гаѣи* (дат-ја, што у другим неким употребама уопште није видљиво јер *гаћа* данас најчешће јесте гозба (гостба) која се приређује за душе умрлих

из контекста овога стиха се тек *per analogiam* може извести и порекло или, тачније, корен речи *срећа* који је, скоро да нема у то никакве сумње, скраћење или скрућење, застанак глагола *сресѣи* (мада никако не треба одбацити и глагол *рећи*, још када би само било трага облику – *с-рећи*, тад би срећа недвосмислено била и срећа излива у реч, преласка из својих уста у уши божије или људске; уосталом, реч и срећа-речи јесте само врста сретања са другим, те иако често говоримо сами са собом, то је врло ретко, ако икад, срећа-среча, па треба у овој светлости сагледати епске среће које су и *срече* – *Руке шире, у лице се љубе/ За јуначко љишају се здравље*)

Даћа, не поучава узалуд Христос своје ученике – *За багава сѣе добили, за багава и гајѣи* – речи које понављане

или вариране небројено пута (*наше је само оно шиио дамо дру-
шма*)

Вук је самотњак, човек то није, тако да, нимало случај-
но, монашко подвизање врхуни у повлачењу у пустињу и
самоћу која је супротност од среће, и одрицање од среће или
која је само *одрицање*, која је и *одрицање од рицања, од сре-
ће речи*

Свака од ових речи може бити читана дубински (неке
су прозирне, неке мутне; неке се продубљивањем појашњава-
ју, неке додатно смућују, па то дубљење најчешће буди нешто
затомљено у речи, а сама реч нешто затомљено у нама, слично
као што вид изазива дивљење)

дубински може бити читана и реч *суиројиносѝ* коју
мало ко данас зна прочитати или провидети тако (као *сосѝав
ѝаклене неслоје*), јер ту имамо још живу реч *роѝа*, реч чије
значење једва да бележе неки наши речници (у *Речнику васоје-
вићкоѝ ѝовора* бележи се *роѝиѝи* као свађати), а које је – свађа,
завада, а не треба пречути ни сличност те речи са ратом, све и
ако ова сложена реч мора се растављати другачије, не као суп-
ротност већ су-протност, а што захтева додатну и другачију
претрагу

Имамо и пословице на ову тему – *Срећу ако не среѝ-
неш, нећеш је сѝићи* – што је више него логично или матема-
тично, јер од *сѝићи* требало би имати сличну реч – *сѝића* (реч
која или није ни настала или није више жива већ овде изведена
per analogiam, но зато имамо топоним *Сѝиѝ* што је, уз Богова-
ђу, најсрећније име – *леѝ си, осѝани* – место у које се стигло
па се не мора даље ићи; имамо и по-стиг-нуће)

Извесѝи а *изведено*, *увесѝи* а *уведено*, *ѝовесѝи* а *ѝове-
дено* – то је слика и прилика колебања или чак мешавине
коренског и изговорног писања

Шта је старије или шта је из чега изведено, *вед* из *вес-
ѝи*, или *весѝ* из *веда*, скоро да је бесмислено питање

Глагол или именица, личи то на питалицу – *кокош или
јаје*, питалицу која није решива али којој се могуће попримаћи
довиТљивошћу-довиДљивошћу, па иако сама реч *ѝаѝол* јесте
именица, и када именујемо, ми само глаголамо се, јер оно што
тако радо сањамо и што никако не јављамо јесте **именство-
вање а не именованье**, именствовање као суштаствовање које-
га нема или слабо има у глаголању

У именицама има много више вере него у глаголима (та сан је глагола да постану именице, зато што глаголи су безбожни, зато што глагол је ток а именица утока или стиг), па ево једнога бочног примера: тенис је игра, чак и игра и збиља, но изаћи из имена те игре и прећи у одређење (пребацавање лоптице преко мреже), то значи изгубити збиљског бога игре који је у имену, не у објашњењу, који је у збијености или наговештају, није у овештају или у подробном извештају, па због тога су тумачења свег и свачег, чак и када су успешна, више одбојна него добојна, због тога су она више умртвљавања живого него ли оживљења мртвога

За саму природу или за само божанство језика, особито србскога, реч *најовештај* (и глаголи – *најовештају*, *најовештавају*), јесте више него значајна, из више разлога, пре свега јер спрам *јовора* нема *јовесити* (имамо само говеди и говедарства), па ако се само присетимо какво је место наговештаја у поетици (*најовештају*, *ејо то је прави сан* – пише пророк модерне поезије, Маларме), но вредело би размотрити и место наговештаја у лингвистици или у самом говору-говештају-вештају, а то место је значајно у светлости начела *мање је више* или што мање знакова, што више знања-значења односно нужног увођења подразумеваног

Не знамо чак са извесношћу како да раставимо речи *јовор* и *јовештај*, да ли као *јо-вор* или *јов-ор*, да ли као *јо-вештај* или *јов-ештај* (боље *јов-вед-сјај*), иако сам склонији овом другом, јер не видим шта би го-лотиња ту имала да ради, док *јов*, од *јовешти*, и те како има (у овој светлости је тешко објашњива реч *јовно*, иако реч та негда није морала носити никакаву одбојност већ супротно, *добојности*, па иако одавно знано како *од јована се тиша не прави*, знамо да говно говило биљу, па и житу питну)

Извесно, као прилог, данас је већ само поштапалица (Руси су у том значењу макар задржали изворни *вед* које се у *извесности* уопште не чује и не види, видео би се само у извед-ности), док именица *извесности* има далеко већи значај, јер поред ње треба ставити *свесити* и *свесности*, те глагол *увешти* којему болно недостаје именица – *увесити* (имамо *увештај* а немамо *увесити*, но имамо *увод* и *извод*, имамо воду, и старијег и млађег водника)

Логика творења речи чини се неухватљивом, чак и нелогиком, мада баш и није тако већ је најчешће само затурена и много пута прекривена (често и збир несаберивог), јер је кривудаваост кривудаваљеничка (па и ту, као и у свету роде и природе – *и цијели ови бесјореци/ њо њорешку некоме сљеђују – поредци који, најчешће, изгубљени, па видни само последци*, јер *њоречи, бесјореци* и слична просташтва јесу речи које себе порекле)

Спрам самог тог глагола, *увесџи*, за који рекосмо како му недостаје именица, да му недостају *увесџ* или *увешџај*, спрам самог тог глагола *увесџи*, стоје његова толико логична сабраћа *њовесџи* и *извесџи* али с разлогом нема толико нелогичног *овесџи* (имамо *обавесџиџи* и *обавесџ*)

Наше су веде занемеле, негдањи видетељи ослепели, водитељи залутали

То чему данас ведимо (и речима и чиновима подједнако), то нас неће нигде одвести-довести-увести, па знао то добро Христос који проповедао повратак битноме и добитноме (постојању, посту, одрицању као дорицању), па са-вед-овао: *Поледајше љиљане у њољу, како расту, не џруге се ниџи џреду*

Овешџалостџ јесте реч која се сасвим срећно може применити на сестре своје, друге речи, па чак и на саму себе (и придев *вешџ* у себи има одавно невидљиви *вед*)

Много чешће и лакше можемо да говоримо о овешталости речи у облицима где су извршена изве(д)сна гласовна (и не само гласовна) једначења – *бојовешџан* и *исџовешџан*

(само *исџовешџан* негда било из-тог-вед-ан или истом-вед-ан, па би и *исџо* и *исџина* били нешто што произилази из претходнога, из-тог-ведено)

не мора постојати и цело ВЕТ да бисмо учили остатак старе веде јер га лако препознајемо у *весџ* (иако ту, да прави збрку, упада глагол *ве-з-сџи* који *сиџан везак везе* а не *веда вед*, иако и то није само дубина од које не видимо даље а која никада нема или ретко има дна, све до првог крика), те *увед-сџи* и *изведсџи* и *изведсџиџи*

не морају се нити могу пописати сви примери у којима налазимо трагове овога ведања, не морају сви већ само најважнији, а такав је већ поменути придев – *бојовешџан* – јер долази из времена када је Бог по земљи ходао, скоро да није важно да ли заиста или је човек само веровао да га виђа или да му се

привиђа (*Гле, иде мимо мене, а ја не видим; њрође, а ја ја не оћазим* – вели тако овуда често призивани јадни Јов за Ја јединога)

(та треба саслушати неке домишљате или само маштовите богослове који тврде да вером човек ствара Бога као што је и Бог умњом или сумњом створио човека, те, вероватно очекивано, богословље личи на све остале врсте словесности, па речи Цицеронове како *нема ње љућосћи а га је већ није изрекао неки филозоф*, примењиве много шире)

(Циљ овог огледа, овога огледалцета, јесте да поразмотре се србске речи које садрже божије име и трагове божијега делања у свету, а ако ово *оћедалце* засветлуца и ка нечем другом, то су већ лутања или бар, много пожељније и Бога жељније слутње)

Боћовећан је (понављамо ли се, уверавамо ли се) некада морала бити реч верничка, реч која садржала (али не и задржала) уверење да Бог води или веда свој свет, да га није напустио након стварања, но то значење се није сачувало јер та реч данас углавном значи само *свеколик* (значење из којег, опет, није сасвим нестало Бог јер, макар посредно, тамо где је свеколикост, тамо је Бог, иако мање видљив можда зато што оно што је стално *на оку*, то престаје бити видљивим)

Шта се дешава са Богом, са нашим доживљајем а помало и *оживљајем* Бога, најбоље се може следити на данашњој судбини двеју наших изречица-узречица – *Боћ ње вгдео*, и *Боћ ње чуо*, од којих прва – *Боћ ње вгдео* – опстала тек као пуки узвик (са врло учестаном и широко разрађеном уличном варијантом, *Боћ ње ѡвој*, нетраженим доказом суфи-мудрости да – *ко шћа воли, у оно ће се ѡрећворћћи*), као израз чуђења, никако вере и наде, или израз добре жеље да би Бог заиста могао видети или макар само погледати, опстала та узречица зато што се одвећ дуго рабила у свом првотном и дубинском значењу да би могла и даље да га задржи

Други пак обрт – *Боћ ње чуо* – још користимо сасвим озбиљно иако доста ретко (кажемо и – *Из ѡвојих усћа у божије уши*) што је све најбоље сведочанство колико се Бог заиста одаљио од нас, колико са њим све мање можемо општити преко најважнијег осетила – вида, колико нас он сам хоће заиста тек још само чути или саслушати, тешко или никако видети или погледати

Некада нас Бог и видео и водио, данас једва да нас чује

(Истина је, још живи изрека којом понекада осветнички претимо – *Бої све види, Бої све зна* – а ако не би било тако, онда Бог и не би био Бог

Негде у списима Владике Николаја наишао сам на једно појашњење мотива свевидћег ока, слику која ми била уверљива, која ми омогућила да сагледам огледање, доказујућ ако не у целости оно што казује, јер ту нема доказа, онда снагу слике саме, јер у песништву, па и у богословљу, уверљива слика игра улогу доказа

Владика Николај пише: *Јеган їалєб лєїїи наг океаном, и сваки їокреїї њєїових крила їоказује се на оїлегалу воденом. Куд и камо јасније се їоказује сваки їокреїї нашеїа духа на оїлегалу духа Божјеї, у коме се оїлега цео свеїї.* (Узалудно је или сасвим несврховито домишљати ову слику – Бог је свуда и он је сав око – јер се она домишљањем убија)

Тако, оче Николају, ми и спавамо и сањамо на вазда будном оку Божијем

(*Негремано око*, наказан склоп или трапава преведеница)

О САВИНСКОМ БУКВАРУ

Ове, 2016. године, изашло је фототипско издање *Савинској буквара*. Приређивачи су др Горан Ж. Комар, проф. др Јелица Стојановић и Весна Андрић. Издавач је Српско удружење „Ћирилица“, Требиње. Српско удружење „Ћирилица“ формирано је ове године и одмах након оснивања почело је са препознатљивим и значајним подухватима, а међу прве спада фототипско издање овог буквара. Као издавачи наводе се три града: Требиње – Херцег Нови – Никшић, који су на различите начине повезани са овим букваром.

Савински буквар је штампан крајем 17. вијека (1692. године), у саизвору наше словесности, у православној Русији. Послови око штампања завршени су око 1694. године, када је издато сто шест примјерака овог буквара, од којих је сачувано двадесетак. На српске просторе донесен је примјерак *Буквара* у првој половини 18. вијека. Како показују истраживања Горана Комара, буквар су донијели оци који су у овом периоду одлазили у Русију. Међу првим савинским оцима који су одлазили у Русију у првој половини 18. вијека, зна се за архимандрита Леонтија Аврамовића. Поријекло породице Аврамовић везује се за Требиње, а потом и за село Требесин код Херцег Новог. Архимандрит Леонтије је два пута боравио у Русији. Могуће је, констатује Комар, да је овај игуман донио *Буквар* у Савину. Међутим, не треба занемарити ни могући другачији пут, тј. да је пренесен из разореног Тврдоша, рукама требињско-херцеговачких калуђера, након 1693/4. године путем монаха који су из Тврдоша путовали у Русију. *Савински буквар* је рестауриран у Задру 1746. године, уз настојање и труд јеромонаха Симеона Марковића, којег је он оправио у Задар. У вези са тим у запису стоји: „Сија књига зовома буквар Светоуспенскога манастира Савини обновљена настојанијем и за платоју мене јеромонаха Симеона Маркова Савинца реченаго Драку-

личића. В Задар на 20. дек. 1746. године“. Јеромонах Симеон Марковић (Дракуличих) је из Никшића, а замонашен је у Савини.

Како стоји у ријечи приређивача, творац *Савинској буквари* је Карион Истомин, јеромонах московског Чудовског манастира, познати научни радник у Русији у 17. вијеку. Састављао га је неколико година. Прво, рукописно издање, украшено позлатом и бојама, предао је мајци Петра I, царици Наталији Кириловној, 1692. године, за потребе Алексеја, њеног унука.

Савински буквар има 41 лист. Необичне је љепоте, садржајан и вишеслојан. На првој страници налази се запис јеромонаха Симеона, затим слиједи уоквирен предговор у коме јеромонах Карион објашњава садржај и значај књиге. Потом слиједе слова, при чему је сваком слову дата по једна страница. Приче о словима богато су илустроване сликама, молитвом, све је повезано са самим словом, са суштином значења и значаја које слово носи. При крају се налази, наштампано на једном листићу: „БУКВАР. Израђен у Москви 1692. г. (из њега је учио Његош)“.

Да бисмо боље разумјели појаву *Савинској буквари*, те мјеста *Савинској буквари* у историји стварања и појаве буквара на српском подручју, треба нешто рећи о буквару као таквом, о његовом рађању и историји, значењу и значају.

Буквар је књига од које и са којом почиње радост учења и радост знања, оно чиме се почиње, али и чему се увијек враћа. То је најрадоснији и први сусрет са словима, на којима је заснована ријеч, њено значење и смисао. Буквар је први сусрет са сабиром слова, гдје су сва слова удружена, сабрана по (одређеној) промисли, реду. На њима се може саградити много, изразити и сачувати знање. Јер историја, познато је, почиње са Словом Божијим, а писана историја са словом, које и јесте промисао Слова Божијег. Прича се како Ситу, сину Адамову, дата бијаху од почетка од Бога „писмена“ – слова. Вук С. Караџић, утемељивач модерне српске азбуке, рекао је: *Онај ко је први писмо измислио више је Бој него човјек.*

У називу „буквар“ је ријеч „слово“ (*слово* је на руском данас *буква*), а „буки“ је било друго слово старе азбуке. Буквар је словарник, сабир слова. Писмо (фонетско) сачињено је од слова, а слова су савршенство писма и, уопште, људске мисли, јер ништа савршеније у историји људског рода нема од слова

ИСКОНН БѢАШЕ СЛОВО. І СЛОВО БѢАШЕ ОТЬ БѢ. І БѢ БѢАШЕ СЛОВО. СЕ БѢ ИСКОНН ОТЬ БѢ.

У “сликовном” писму слово С (ⱸ) горе има круг (као симбол Бога, Божије бескрајности, без почетка и краја), из које надоље израста троугао као симбол Светог Тројства. Дакле, ова слика сама говори да „у почетку (искони) бјеше ријеч – слово” (Христос).

- ⱸⱸⱸⱸⱸ ⱸⱸ ⱸⱸⱸⱸⱸ... (ИСКОНИ БѢ СЛОВО).

Ријеч ИСУС увијек је писана скраћено, писана су два прва слова (ИС) која у својој основи имају комбинацију троугла и круга.

- ⱸⱸ (ИѢ).

У *Проіласу Светом Јеванђељу*, Константин Преславски повезује и **Словени** – **слово**, којом изводи поријекло Словена од слова (од Христа) видјевши у словенском народу „нов одабрани народ Божији”.

И у старословенској (и српској) ћирици, црта сваког слова, повезана је са Божијом промишљу. Како нам кажу књиге староставне, ћирилица је и богоносна и христонсна, свако слово („писмено“) и својим именом и својим начертанијем (обликом) промишљено је одозго, са врха љествице, и носи дубоко значење. Ни један потез у начертанију слова није без дубљег смисла, свака „црта“ има и одражава везу са словесношћу, јер слово („писмено“) треба да искаже и ријеч и Ријеч.

Слова су, како им се поклањала посебна пажња, украшавана, тако су настајале минијатуре (слике – приче слова), бојене црвеном, жутом, зеленом и бијелом бојом, и, на крају, украшене златом. *Мирослављево јеванђеље*, најстарији српско-словенски споменик, и једна од најљепших рукописних књига свијета, садржи близу 300 минијатура, изузетне љепоте. Осим именом, свако слово дубоко је било промишљено и својим обликом, свако слово носи причу, а о симболици слова налазимо лијепу причу у *Врхобрезничком рукопису* из Манастира Св. Тројице:

- **а** . звано **азъ**. Означава промисао, и учење, и првосоздање. Прво бијаше дато од Бога. Изговара се широким отвором уста.

- **ф** . Изгледа као да је Божјом Ријечју пресјечено, показује вјерног и невјерног. Оштрија је Ријеч Божија од мача са оштрицама на обје стране.

- **х** . Означава творевину на четири стране једнако освештану, промишљену крстообразно од Бога.

- **н** . Двије усправне црте са линијом по средини, представљају љествицу низ коју Свевишњи сиђе.

- **ї**, звано **иже**, означава почетак руке, као и Господа. Пише се **ї**, представља биљку која доноси сјеме, а двије тачкице изнад су сјеме.

- **р** - звано **реци**, означава вид или главу. Представља владарско царско жезло.

• п, звано **покој**. Два народа означава – Јудеје и незнабошце, а црта на врху је Исус Христос, као крајеугаони камен, који држи обоје.

• В, звано **веде** („знање“). Означава дом. Пише се **в**, горњи круг представља небеса, а доњи земљу.

Називи слова једнаки су у глагољници и ћирилицы, а настали су у најранијем периоду словенске писмености. Вјероватно су настали као почечи појединих пјесничких дјелова који су заједно градили једну сложену и смислену целину (форма акростиха), која је и почињала пригодним ријечима: азъ / коукы / вѣдѣ „ја слово знам“. Прва два слова ових писама А – аз „ја“, и Б – буки „слово“, дају назив азбука. Одатле од ранијих времена азбучници: дати и представљени молитвом и кроз молитву (*Азбучна молитва*); одатле, као настављачи азбучника, буквари, име изведено о другог слова БУКИ „СЛОВО“, и буквар као сабир слова – „словар“.

Буквари су настављачи **азбучника**, азбучних молитава, у којима је свако слово дио (стих) једне велике молитве Богу. И Словени су од почетка своје христијанизоване писмености слова сабирали у азбучне молитве. Преовладава мишљење да је *Азбучну молићиву* сачинио Свети Тирило. Најстарија сачувана и позната *Азбучна молићива* јесте од Константина Преславског (*Преславски абеџедар*) из 10. вијека, сачувана у каснијим преписима, од којих је најстарији руски из 12. вијека. *Азбучна молићива* је азбучни акростих, молитва у стиховима, вођена словима (њиховим поретком).

„Аз (Ја) се молим Богу овим Словима

Боже – светвроче, што саздаде

видљиви свијет и диван свијет невидљиви!...

Има једна занимљива народна прича о азбучној молитви, која нам говори колико су азбука (и слова) били везани за молитву и Бога:

„Један сељак враћао се касно увече са пијаце. У једном тренутку зауставио се да се помоли, али видио је да није понио своју књигу молитви. Налазио се усред шуме, точак на колима му се одвалио и тиштала га је помисао да ће му дан бити окончан без вечерње молитве.

Тада је почео овако да се моли: 'Направио сам велику глупост, Господе. Пошао сам јутрос од куће без моје књиге молитви, а памћење ми је тако слабо да без ње ништа не умјем да кажем. Али, ево, шта ћу учинити – полако ћу, једно по једно, пет пута изговорити свако слово азбуке, а ти, који знаш сваку молитву, моћи ћеш да распоредиш ова слова тако да од њих настане молитва које не могу да се сјетим'“.

О словима су често пјевали и пјесници, и са хумором и љубављу. Тако Ј. Ј. Змаја у пјесми *Азбукојреџрес* каже:

Еф /ф/, шћо ваздан ради,

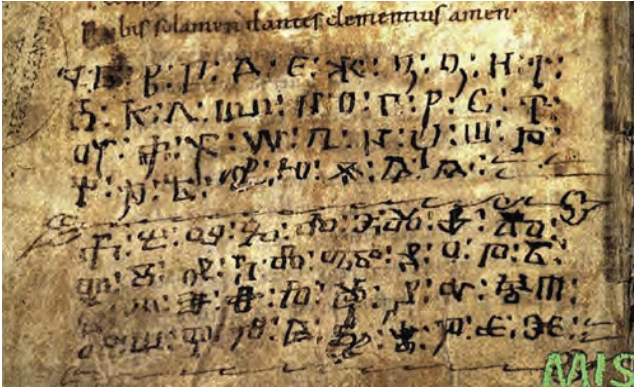
Сухойиња ј' суиша,

А ље нашеї Ферїе: /Ф/

Два љрбуха љуиша./

Дакле, **буквар** се ослања на дубоко наслеђе азбуке и азбучника. Пред састављачима буквара је велика радост наслеђа и одговорност пред њим. Традиција српских буквара је дубока и вјековна (са чим се баш многи народи не могу похвалити). Српски буквари имају свог далеког претка. Србима је веома важан *Минхенски абеџедар*, писан у XII вијеку на посљедњем листу једног старијег латинског кодекса, с одвојеним

четвороредним низовима ћирилице и глагољице. То је уједно и један од најстаријих сачуваних српских средњовјековних писаних споменика.

Минхенски абецедар, 12. вијек

Позната су још два српска ћириличко-глагољичка абецедара, забиљежени у *Чајничком јеванђељу* и *Радосављевој зборнику*, XIV–XV вијека.

Први српски буквар штампан је 20. маја 1597. године у Венецији („као прва књига на којој се има учити читати српски“), а писац *Првој српској буквара* на српскословенском језику је Инок Сава, монах манастира Дечани, родом из Паштровића (за Буквар се, како се каже, „груди најмањи међу иницима“, „с благословом игумана Стефана Јеромонаха“).¹

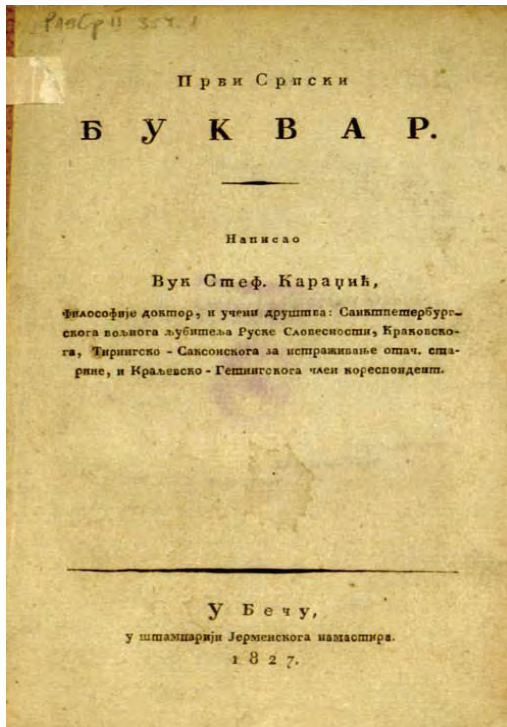

Први српски буквар инока Саве

¹ Прво издање *Буквара* Инока Саве штампано је 20. маја. Оригинал, који се чувао у Народној библиотеци у Београду, изгорио је 6. априла, након њемачког бомбардовања, уз много друго и непроцењиво српско наслеђе. Друго издање је штампано 25. маја, сачувано до данас, и недавно је изашло његово фототипско издање.

У другој половини 18. почетком 19. вијека штампано је неколико буквара код Срба (српскословенских и рускословенских): *Српско-словенски буквар Гаврила Стефановића Венцловића* 1717, *Буквар Захарија Орфелина*, Венеција 1767, у штампарији Димитрија Теодосија), Курцбек је 1774. године штампана нови буквар *Началноје ученије челоџеком хошјаишчим учиииисја славенскому чииенију*. Овај буквар представља прештампани примјерак буквара Теофана Прокоповича допуњен дијелом текста на њемачком језику.

Први српски буквар, Вука Стефановића Караџића, штампан на народном језику реформисаном, српском ћирилицом у Беч 1827.

Буквар Вука Караџића

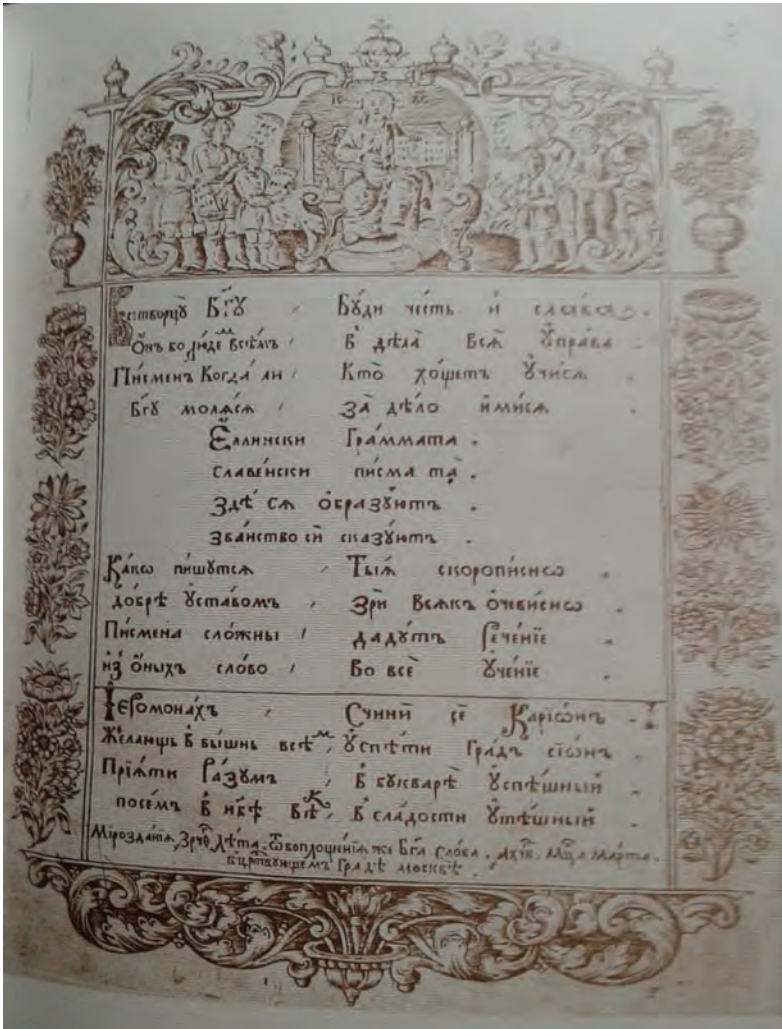
Године 1836. штампан је „Српски буквар ради учења младежи црквеному и грађанскомучитању“ Димитрија Милаковића, у Митрополијској књигопечатњи на Цетињу, према благослову владике Петра Другог Петровића Његоша, који је, прије него што је благословио *Српски буквар*, учио из *Савинској буквара*.

У недостатку српских буквара, у тешким и бесудним временима, долазили су буквари из православне и духовно и језички, па и букварима, блиске Русије, да се слово Ћирилово чува, учи и преноси. Први учитељ рускословенског језика, Максим Суворов, за потребе српске просвјете са собом је до-нио 400 примјерака тзв. „московског буквара“ Теофана Прокоповича, штампаног у Москви 1724. године на рускословенском језику и на руској црквеној ћирилици: „Первоје ученије отроком“, први пут је прештампан код Срба у Римнику 1726. године (то је први руски буквар прештампан код Срба)

Дакле, *Савински буквар* је знатно старији од „московског буквара“ (штампан је 1694. године) и код Срба је и дошао неколико деценија прије „московског буквара“. *Савински буквар*, буквар руске редакције, дакле, веома рано долази до нај-јужнијих српских простора, говорећи о живим везама са Русијом, државним, просвјетним и црквеним. *Савински буквар* наставља традицију некадашњих азбучних молитава. Азбучне молитве су имале стихова колико и слова, али је првом слову је претходило један лист (обраћање Богу, тражење надахнућа, помоћи у раду и учењу и сл.), а након посљедњег слова слиједио је још један лист (благодарење Богу...). Тако је старословенски азбучник имао 40 стихова 38 слова + почетни и завршни стих. И *Савински буквар* почиње уводним:

Всеїворцу Боіу. Буди честї и слава... Писмена ко хоће да учи / Боіу да се моли...

Потом о сваком слову, и кроз свако слово, садржи пригодне стихове, причу, адекватне слике, које су саме прича:

Начало аза / „биѣносї“ од Адама / Дужносїј је слова знаиши (све се илуструје и сликама...)

Слово Б („битност“ од Бога...)

Ж. „Жених и жена / састављени у Богу / који рађају чеда / на хвалу Богу... Ж- Ријеч живота...“

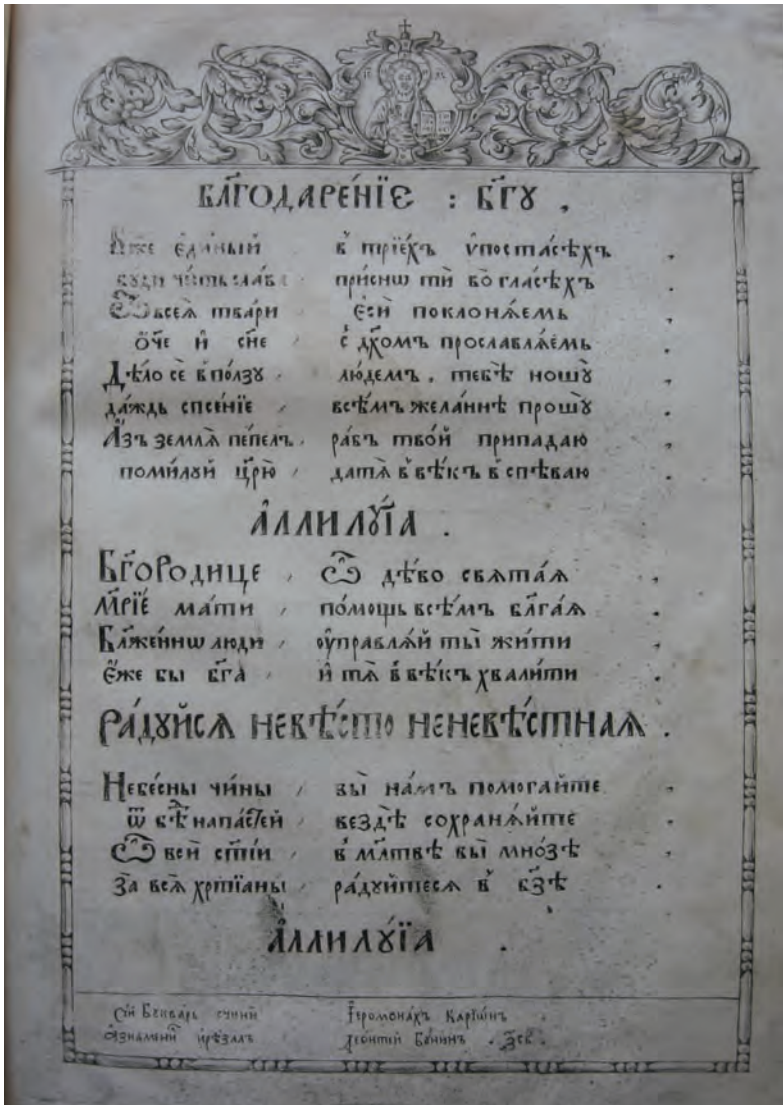

3. Земља. Сѣвар (вешѣ) снажна (крејка). Боѣм сѣво- рена...

Дакле, буквар, кроз ријеч и слику о словима, окренут је Богу, Божијој промисли, сздању, човјеку, животу, ученику и учитељу...

И тако редом!

На крају Благодарeње Богу, Богородици...

Савински буквар, према свему што садржи, представља посебну карикату за повезивање и сагледавање српске писмености, њене црквено-просвјетне и културне димензије, веза, говори о значају који је буквар имао и носио. Добро би било када би и данашњи буквари, љепотом и дубоком смислом, сличили овим старим и наслањали се, у новом времену и духу, и на добру стару традицију.

Драга БОЈОВИЋ

СЕМАНТИЧКО-ТВОРБЕНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ЛЕКСИКЕ КОД ВУКА И ЊЕГОША И ЊЕГОВЕ ЛИНГВОКУЛТУРАЛНЕ КОНОТАЦИЈЕ (на примјеру концепта *човјек*²)

Сажетак: У раду се анализирају неки примјери творбених деривата у оквиру концепта *човјек*, на рјечничкој грађи Вукова и Његошева језика. Они се показују важним за укупну концептуализацију датог појма и његову еволуцију у свијести говорника српског језика. Показује се да одређени појмови нијесу у рјечницима представљени на адекватан начин.

Кључне ријечи: концепт, концепт *човјек*, семантичко-творбени потенцијал лексике, лингвокултурална конотација, српски језик.

1. Да бисмо овај концепт сагледали у цјелости неопходно је, прије свега, довести у везу творбени и етимолошки аспект. Етимологија лексеме *човјек* у вези је с етимологијом

²„Vrlo je vjerojatno tumačenje prema kojem je *čovjek* sveslavenski kompozitum iz praslavenskog doba od dva člana od kojih je drugi baltička riječ sa značenjem »dijete, sin«: st prus. *waix* (ak.sing, *waikan*) »Knecht«, odatle *wayklis* m »sin«, lit. *vaikas* »Knabe, Sohn, u pl. Kinder«, u litavskom narječju žemaitis: *vaikis* »Knecht«. Glede značenja »Knecht > Sohn« upor. slov. *otrók* »dijete« = češ. *otrok* »rob«. Ta usporednica kaže da Ę u *člověkb* potječe dvoglasa *oi* > *ai*. Ako je ovo tumačenje ispravno, onda *čovjek* znači »dijete klana«... Singular je značio prvobit »populus, λαός, tako još i danas slov. *lud*, češ. *lid*, polj. *lud*, rus. *Ijud* čeljad, gen. *-i f* (Vuk, 13. v.) »Hausgesinde«, sveslavenski kolektivni naziv za porodičnu organizaciju na osnovu zadruge (Sippe, φρα-τρία, bratstvo) iz praslavenskog doba. Stvoren je s pomoću formanta *-jadb* od iste osnove od koje je prvi dio složenice *cvio-věkb* > *čovjek* (v.) u prijevaju, tj. od ie. Korijena **quel-* koji je značio »plemex«. Korijen *čel-* ne dolazi sam u slavenskim jezicima, ali se daje utvrditi usporednicama iz drugih ie. Jezika jer je srodan najprije s ir. *clan*, koji je ušao u sociološku terminologiju, zatim sa sanskr. *kula-* m »Herde, Schwärm, Menge, Geschlecht, Familie«, sa lit. *keltis/kiltis* »genus, origó«, sa lot. *zi'lis* »Geschlecht, Stamm« i gr. τέλοϛ »Schaar«. S drugim prijevajnim stupnjem dolazi ista osnova u *koljeno* (v.) i u *pokoljenje* (v.). Odatle: pridjev na *-ski čeljadskī*; za oznaku jednog člana porodice upotrebljava se sufiks *-e* kojim se prave izvedenice za *mlado* (upor. *tele*): *čeljade*, gen. *-eta*“. (*Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*)

суплетивне множине људи и именице чељад, тј. чељаде. Према Скоку „...za razliku od bugarskoga, u svim narječjima hrv.-srp. *čovjek* nema plurala, nego se mjesto toga upotrebljava *ljudi* (v.). U tom se očituje velika starina. To je tako zbog toga što je *čovjek* prvobitno označivao jednoga od članova sociološkičke jedinice (*čeljadi*, v. *Sippe*, *clan*, *bratstva*, φρατρία или porodice). Prema tome je bila za ukupnost potrebna druga riječ. Da bi se utvrdila etimologija, treba istaći da rus. *čelovek* i gore pomenuti bugarski oblici sa *eli ju* između *č* i *l* upućuju na postojanje mekog poluglasa *ь* или na *e*: *čblovekb, a to je već u st cslav. moglo ispasti: *človekt*.“

2. Лексема *чељад* и *људи* и њихове деривате и значења, могућности синонимије и специфичне употребе, сада остављамо по страни и за шири истраживања, а усредредићемо се на семантички потенцијал деривата чије је семантичко деривационо гнијездо лексема *čovjek*, код Вука и Његоша.

3. Истраживања когнитивне и лингвокултуролошке (етнолингвистичке) оријентације показују да је за откривање укупног семантичког богатства неке ријечи и реконструкцију језичко-културалне слике свијета, тј. њених фрагмената (концепата) неопходно узимати различите врсте података свих нивоа или подсистема језика. Семантички потенцијал може се пратити и у дијахроној перспективни, сходно друштвено-историјском амбијенту који покатакд условљава и губљење одређених значења.

3.1. У анализи полазимо од схватања присутних у когнитивним истраживањима о систему бинарних опозиција (*čovjek-неčovjek*), мада је њихов међусобни однос толико сложен да значење лексема *čovjek* укључује и супротно значење *неčovjek*, као и значења лексема *надčovjek* и *свечовjek*.

4. На примјеру концепта *čovjek* показује се улога семантичких и творбених деривата у откривању неких лексичких и културалних конотација, које нијесу на довољно кохерентан начин представљене у речничким дефиницијама, а важне су са становишта концептуализације датог појма. „Концепт укључује појам, али се не исцрпљује само њиме, већ обухвата сав садржај језичке јединице, и денотативно и конотативно значење, у њему се одражавају оне представе носилаца одређене културе о појави која стоји иза кључне ријечи, у читавом спектру асоцијативних веза“ (Пејановић 2010: 124).

Овом приликом анализирамо примјере именица са апстрактним и уопштеним значењем чије је семантичко-дери-

вационо гнијездо лексема *човјек*, а то су именице са апстрактним, мисаоним и уопштеним значењем на *-сiвo*: *човјестiвo/човјештiвo/чoјсiвo*, и именицу на *-носiт* односно *-осiт* од *човјек* или *човјечан -човјечносiт* (и облике с префиксом *не*).

4.1. Иако се односи на лексему човјек, и између осталог, на психофизичка стања човјекова, СДР у редакцији групе аутора из Новог Сада не садржи ову лексему и њене творбене деривате. Семантички и деривациони потенцијал деривационог гнијезда именице *човјек* посебно је интересантан и са разлога што ова именица има и апстрактан карактер, тј. кључна је онтолошка категорија и један од оних појмова који припада кругу појмова *indefinibilia* (појмови који се не могу дефинисати), као што су још нпр. лексеме: *боi, живoиш, смрiш, слoбoдa*, итд. За семантичку концептуализацију ових појмова битне су, као што смо већ рекли, друштвено-историјске околности и укупно искуство одређене друштвене заједнице, што је од значаја за откривање специфичности одређене национално-језичке културе. Та чињеница производи потешкоће у лексикографском идентификовању и представљању (Лазић – Коњик 2012:610).

5. Као основни корпус користимо *Вуков Рјечник* и *Речник Њеiошева језика*. Вук Карацић је реформатор и творац српскога језика, а Петар Петровић Његош је Вукову замисао отјелотворио и дјелатно утемељио. Не треба у овом контексту занемарити и важну лингвокултуролошку чињеницу да је језик ловћенског генија и Тајновидца поетски језик, а поетски језик је темељни ослонац потпуне концептуализације појмова.

На основу анализе деривата семантичко-деривационог гнијезда лексеме *човјек* представимо неке лексичке и културалне конотације ријечи-концепта *човјек* које су се усталиле у колективној свијести носилаца српског језика и језичкој слици овог појма, а лексикографске дефиниције их не узимају у обзир.

6. Лексема *човјек* укључује универзалну компоненту знања о свијету, али је за концептуализацију овако сложеног појама неопходно и наивно поимање и градација као и субјективно приписивање значења које одражава националну и друштвено-историјску свијест одређеног народа. Значајну улогу у том смислу има анализа творбених и других парадигматских односа, будући да се на тај начин откривају извјесне лексичке и прагматичке компоненте, које се у другим видовима анализе не могу препознати у довољној мјери, или се уопште не могу препознати (Исто: 609). Показује се да семантички и творбени

деривати лексеме *човјек* преузимају и откривају неке скривене конотације основног назива и указују на елементе у концептуализацији њеног значења који откривају специфичности културе носилаца српског језика, што је донекле и показано у Вуковом *Рјечнику*, док се у Његошовом језику откривају и поетско-филозофска значења која надилазе могућности лексикографског описа, или захтијевају допуну у објашњењима.

7. Анализа творбених деривата и њихових значења представља значајно средство у откривању и реконструкцији језичко-културалне слике појма који се истражује. На тај начин се открива и функционална и аксиолошка вриједност појма. Примјера ради, *чојсџво* се, уз јунаштво, узима као традиционална особина црногорског, тј. српског народа па се у овом контексту поставља питање односа традиционалног и савременог приступа овим категоријама и језичког израза тог односа.

8. У Вуковом *Рјечнику* (1818) код одреднице *човечансџво* упућује се на *човесџво* (*humanitas*). Остале одреднице се тичу именица субјективне оцјене и присвојног придјева (*чдвесџво*, n. *humanitas*; *човечансџво*, n. *vide* човество; *човечина*, f. *augm.* човек; *човечић*, m. *dem.* човек. *човечји*, чја, чје *humanus*; *човечуљак*, љка, m. *vide* човечић; *чово*, m, *home*).

Код одреднице *чоек* указује на опште значење и концептуално, веома специфично значење (*чдек*, m. *vide* човек. *чдвек* 1. *homo*, 2. *vir, maritus*: мој човек; човек не може бити човек докле га жена не крсти).

У првом издању *Рјечника* уз одредницу *човек* наводи пословицу: *Човек не може бити докле ња жена не крсти (џј. док се не ожени)*, али и фразеолошку јединицу – *мој човек*. У значењу пословице нагласак код значења лексеме *човјек* је на односу човјека (тј. мушкарца) и жене и одабиру пословице којом се указује на значај, јединство и пуноћу брачне заједнице и улогу жене у тој заједници. Значење фразеолошке јединице указује нам на успостављање блиских веза и односа међу људима. Код одреднице *чоек* упућује на *човек*.

У издању из 1852. има јекавску форму *човјек* и јекавириране облике у пословицама и фразеологизмима. За концептуализацију појмова, особито оних апстрактног значења, битна је синтагматска перспектива која се открива у фразеолошким и паремиолошким слојевима језика.³

³ О овоме в. (Бојовић 2015).

9. У Речнику *Њејошева језика* забиљежено је : *човјек*, – *јѐка м.*(суплетивна мн. људи) 1. Разумно биће које мисли и осјећа, које ствара умно и физички. –Што је човјек, а мора бит човјек! (ГВ, 2329). Срећан ли је човјек кога смрт постигне док је у твом храму (Пј.126, 8-10). Електризма пламом ти човјека параш (Пј. 158, 18). У ад ми се свијет претворио, а сви људи паклени духови (ГВ, 41-42). Кад би се *човјек* њих држа не би погрешености многе учинио (Писма, 20). Истина је ја сам љубитељ благоразумне слободе која дичи и облагорођава човјека (Писма, 178). Ово грко наследије људско човјек чојку, човјек себи дава (ЛМ, Посв. 117-118). Овакве интриге нигђе у свијету нијесу приличне једнијема људма који састављају правителство једне државе (Писма, 110). 2. Одрасла особа мушког пола. –Ређасмо се наоколо вином /докле пушка извише Пиштета/ пуче једна и човјек покличе (ГВ, 455-457). (...) да ту поставиш твојега човјека да заповиједа и тада ћемо се моћи ласно мијешати.

Стихови *Што је човјек а мора бић човјек ...* подведени су у лексикографском опису под значење: *Разумно биће које мисли и осјећа, које ствара умно и физички*. Недовољност ове дефиниције очитује се у томе што јој недостаје откривање најдубљег смисла постављеног у питању, теолошко-филозофска димензију у значењу, тј. небоземна димензија човјековог постојања.

У забиљеженим дијалекатским ликовима од *човјек* не даје се лексикографски опис, него се упућује на *човјек* гдје се дају два значења, уз већ наведено и 'одрасла особа мушког рода'. Нпр.: *чѐк*, -а (вок. *чѐче*) м дијал. в. човјек – Но да пошљем два три чока к теби (Писма, 98). *Бој нека вам вазда гадe*, /врх онијег свијег блага /којима је окитио/душу врла родољуба /и чока *шој* имена / јошт и здравља и живота (Пј. 145, 11-16). Наредио сам капетанима морачкијем да се саставе с *твојим чоком* (Писма, 100. Деветога маја писао си ми за два *моја чока* те су твоји људи посјекли (Писма, 110). А ево је виђу, *чоче*, / са очима спрема мора (Св. X, 721-722).

Вокатив *чоче* у разговорном језику и народним говорима може имати прилошко значење (побогу, ваљда...). Само је, према нашем увиду, у *Рјечнику Зејне* забиљежена та одредница са значењем „у функцији узвика, при скретању пажње, преору, подстицању (Што работа, *чоче*, они чоек...)“.

Не биљежи се и оно значење које је присутно у стиху из Горског вијенца *Или имах чојка за човјестиво, /свакоја ми узе њриђе рока* (ГВ, 977-978) а које у ствари значи *добар човјек*. Остали примјери под одредницом *чоек* међусобно се разликују у значењу, тј. спецификују га, али значења нијесу издвојена.

Три значења лексеме *чоек* биљежи М. Станић у *Ускочком речнику*: 1. људско биће, човек. 2. муж, супруг. 3. добар чоек и рђав чоек (Тако нечоештво може учињети само чоек). Нпр. ово друго значење имамо у познатим Његошевим стиховима: *Злоћа, зависї, адско наследїје /ово чојка ниже скоїа сїавља* (ЛМ, Посв. 88-89). У *Речнику Њеїошева језика*, након одређења општег значења, дати су дијалекатски ликови, без аналитичког лексикографског описа, какав имамо у *Ускочком речнику*. Нпр.: *чѡјак, чѡјка* м дијал. – *Или имах чојка за човјестиво, /свакоја ми узе њриђе рока* (ГВ, 977-978); *Злоћа, зависї, адско наследїје /ово чојка ниже скоїа сїавља* (ЛМ, Посв. 88-89). *Човјек њашче тїу свезатї не шћаше, /а камоли чојка несреїтїеїа* (ГВ, 1479-1480), *А и снї су чојку од Зевса* (Прев. ППИ, 125). *И њїи шћако исїо усїваваи чојка /га свјеїшїло зажди у бездне чудесах* (Пј. 159, 24-25). *Заишїо вјерујете да је наше оїћачесїво уївердио њеїов саздаїтељ жесїокијем каменом, кршом и сїиїенном...їреко којеї чојак ...мучно и миран иде їїешке* (Писма, 28).

10. Под одредницом *човјечесїво* наводи се: с (исп. црк.-рус. человекство) 1. човечанство, људски род, људско друштво. – *Оплакујућ моју забуњену/и сном тешку обузету судбу, /видио сам мраке владоаца /у преварну змију претворена, /ђе он пуза на зло човјечесїва* (ЛМ VI, 211-215). Даје жртве богомрске / на олтару поганоме / Абдолаха и Амене / *човјечесїва* гнусну сину (Св. VIII, 1090-1091). Тек виђеше Црногорци / да им сјевер, глава скитска, / са помоћу иде ћерат / прелакома, *човјечесїва* / страшна врага ненасита (Св. X. 75-79). Многа љета истјецали / ...источници добрих *дјелах* / на род умни *човјечесїва!* (Пј. 117, 65-69). Ал' свједоци они сами биће / и пред скупом силнијех боговах, / и племенон свега *човјечесїва*, / и пред царем овим ненаситим (Прев. ППИ. 659-662). Није ми дужност било напомиљати дужност к човјечеству (Писма, 162). 2. *човечносї, човешїво*. – Дужни бисте били по човјечеству оплакати кад бисте разумјели моје страдање (Проза, 218).

Човјечестиво, осим значења човјечанство, људски род има и друго: човјечност, човјештво: Дужни бисте били по *човјечестиву* оплакати кад бисте разумјели моје страдање (Проза, 218).

Међусобно се у *Речнику* упућује на *човјештиво*/ *чојс-тиво* и *човјечност* (*човјестиво* с човештво, човечност. –Или имах чојка за *човјестиво*, /свакога ми узе приђе рока (ГВ 977-978); *човјештиво* с човечност, хуманост. –Ће познанства међу људе нема,/ту је људско име поругано,/ту варварство потире *човјештиво* (Пј. 166,10-12). Ћуприлићу, црн ти образ, спомени се што си тада / од човјештва учинио (Св.П. 830-832); чојство с *човечност* –О проклета и погана / против *чојстива* ћуди турска! (Св.П 820-821). О, ви, Срби, свуд ли српствујете, / дужност *чојстива* праву испуњате! (Пј. 55, 65-67). Дужност чојства живиш испуњећи / у свачему ће можеш досећи! (Пј. 79, 13-14).

У субјективној представи говорника српског језика, и не само субјективној, *чојсиво* је на већем ступњу по градацији од човјечности, поготову у традиционалној Црној Гори. Тај лик се сачувао и у савременом српском језику, али полако, нажалост, постаје дио фолклора у дјелатном смислу. То показују и Његошеви стихови: О, ви, Срби, свуд ли српствујете, / дужност *чојстива* праву испуњате! (Пј. 55, 65-67). Дужност чојства живиш испуњећи / у свачему ће можеш досећи! (Пј. 79, 13-14).

Традиционално се *чојсиво* у Црној Гори везује за јунаштво и има статус агонског архетипа традиционалног човјека у Црној Гори, а *човјечност* се везује за људско понашање, наспрам нељудског. Ови појмови су изједначени у значењу и *Ускочком речнику*, и у *Речнику* Матице Српске.

У *Речнику српскохрватској књижевној језика* МС значења су такође иста, али је нпр. у одредници *чојсиво* упућено на човјечност (покр. в. *човечност*). –Поред јунаштва нарочито цене „чојство“, благодарност. Цвиј. Он бјеше *част* и *дика* ...*куће*, *идјено њеј*’ва *чојстива* *већ несћаде* код *свију* *наслѣдника*.

У том *Речнику* придјев *човечан*, -чна, -чно, ијек. *човјечан* је описан као: *ипрожет* *човекољубљем*, *достојан* *човека*, *својстивен* *илеменијом* *човеку*, *људски*, *човјекољубив*, *хуман* супр. *нечовјек*..., док је одредница *човечност* описана као *особина оноја* *ко је човечан*, *човекољубље*, *хуманост*...

У примјеру је наведено: Миљанов је дао примјере човечности и јунаштва. *Скерл*. Марко Миљанов је, општепознато је, дао примјере *чојстива* и *јунаштва*, те овим примјером

није на прави начин описана одредница *човечности* која је, како смо већ рекли нема оно значење које има *чојсџво*, тако да је он требало да се нађе код одреднице *чојсџво*. Најпотпуније значење појмова чојства и јунаштва дао је сам Марко Миљанов у Примјерима чојства и јунаштва: *Јунашџво је браниџи себе од друџих, а чојсџво друџе од себе*.

11. Семантичка анализа творбених деривата деривационог гнијезда лексеме човјек може нам открити читав низ особина (значења) за начин концептуализације овог појма у свијести говорника српског језика, његову аксиолошку перспективу, као и откривање скривених конотација лексичког значења у правцу семантичког проширивања у односу на речничку дефиницију. Концептуализација значења лексеме *човјечности*, *човјешџво* тј. *чојсџво* заснива се на наивној представи о томе да човјек као биће треба да се понаша човјечно. Јасно је да би та особина требало да има универзални карактер, тј. да се, примјера ради, човјек не понаша као звијер. Али, да ли је баш тако? На другој страни не може се спорити национални, религијско-теолошки и поетски карактер неким особинама човјека као и то да се могу издвојити као особине својствене српском језику и култури. На другој страни поставља се питање какав је данашњи лингвокултурални аспект ових појмова. Концептуализација *чојсџва* је у савременом лингвокултуралном контексту толико помјерена да се тај појам посматара као раритет, или му се прилази са дозом ироније и подсмјеха. Једино се у свијести говорника српског језика којима је историја и традиција и одредница духа времена, његове цјеловитости, чува у изворном значењу.

ИЗВОРИ

Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971.

Вук Стефановић Караџић *Срџски рјечник*(1818), Просвета, Београд.

Вук Стефановић Караџић, *Срџски рјечник* (1852), Нолит, Београд.

Речник Њеџошева језика, књига друга П-Ш, Београд-Титоград-Цетиње 1983.

Речник срџскохрваџској књижевној језика, Матица Српска, Нови Сад.

Милија Станић,*Ускочки речник*, књига II, Научна књига, Београд 1991.

Јелена Башановић-Чечовић, *Рјечник њвора Зеће*, ЦАНУ, 2010.
Семантичко-геривациони речник, Ред. Д. Гортан Пр-емк, В.
Васић, Р. Драгићевић, Филозофски факултет, Нови Сад 2006.

ЛИТЕРАТУРА

Бојовић 2015: Драга Бојовић, *Пословице Вука Стефановића Караџића у свијетлу савремене фразеологије и ѡремиологије* (рад прочитан на Научном скупу *На извору Вукова језика*, Жабљак, 2015. (у штампи)

Лазић-Коњик 2012: Ивана Лазић-Коњик, *Семантичко-геривациони ѡишенцијал речи у ѡткривању лексичких и културалних конотијација* (на примеру концепта живот), у: *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима* (зборник радова са четрнаесте међународне конференције Комисије за творбу речи при Међународном конгресу слависта, Београд: Филолошки факултет.

Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеологија Горској вијенца*, Подгорица ЦАНУ.

Резюме

Драга Бойович

СЕМАНТИЧЕСКИЙ И СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ
ПОТЕНЦИАЛ СЛОВ У ВУКА И НЕГОША В
ВЫЯВЛЕНИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРАЛЬНЫХ КОНОТАЦИЙ
(на примере концепта 'человек')

В настоящей статье представлены некоторые лексические и культуральные конотации слова-концепта человек у Вука и Негоша на основе анализа словорей.

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Иван НЕГРИШОРАЦ:
Какво расїиње извија

Борис ЈОВАНОВИЋ:
Причице

Радинко КРУЛАНОВИЋ: *їоезија*

Нада ПАВИЋЕВИЋ:
У небо се їледа из Јерусалима

Вукашин БАЋОВИЋ:
Узбуркана їишина

Иван НЕГРИШОРАЦ

КАКВО РАСТИЊЕ ИЗБИЈА

ПЛЕМЕНИТИ ЈОВАН НАКО, ОСНИВАЧ КЊИЖЕВНЕ
ЗАДУЖБИНЕ, СПРЕМА СЕ НА ТОРЖЕСТВЕНО ЗАСЕДА-
НИЈЕ У МАТИЦИ СРПСКОЈ 27. ФЕБРУАРА 1844. ГОДИНЕ

Ја и не знам
Откад допадох у то друштво!
Теодор навалио, објашњава како је то
Возвишеније цели животних
И божанствених полученија дело,
А ја снаге немах да долго ратујем с њиме.
Нека му, нека чини што у том друштву
Намјереније имаду. И тако, вели ми он,
Начинисмо прву српску књижевну
Задужбину. За судбину душе
И за душу судбине!
А ја чисто видим шта то пријатељ мој,
Банаћанин Тоша, хоће! Он сузе рони
Што крв моја, гроф Александар,
У католичанство се покрсти,
Па у Сенмиклушу Великом
Католичку цркву подиже. А кад виде
Да ја с пажњом и љубопитством
Посматрам како Матица српска воздиже
Народ, он тад предложи да душу своју
Некако сачувам за народ свој.
И, ето, дадох 5000 форинти у сребру,
К томе још камату, а главница има да се чува
И за књигопечатњу само лихва
Да коришћена буде. Толико од мене,
А за све остало нек се сами побрину.

Данас ће ми силно захваљивати,
 На заседанију многобројни публикум
 Узвикиваће: многаја љета
 И достојно јест! И све је то лепо,
 Велма, али све ме више досада хвата!
 Доста је мени Срба! Ја бих све више
 По Бечу, Паризу, Лондону и другде да лутам,
 Слатка испијам пића и јела свакојака
 Кушам. А изнад свега уметност лепа
 Живот ми украшава и продужава:
 Позорје које у дому своме засновах,
 Сликарство у које упутих се обилазећи
 Света. Тако и членом Содружества
 Албрехта Дирера у Нирнбергу
 Постах. Свукуда само гледам,
 И уживам, али овде, у Матици, нешто моје,
 На језику моме, у народу моме,
 Настаје пред очима мојим. И то је
 Нешто посебно, у томе ћу срцем
 Бити ма где на свету, у туђини,
 Забасао! То ме, Боже ме
 Прости, срећним,
 Пресрећним
 Чини!

ОСЛОБОДИВИШИ СЕ ТИЈЕЛА, ПЕТАР II ПЕТРОВИЋ
 ЊЕГОШ, НА ОНОМЕ СВИЈЕТУ, ОКУПЉА ОКО СЕБЕ
 ПЧЕЛЕ РАДИЛИЦЕ

Божја башта
 Велико је чудо:
 У њој свега, да ти памет
 Стане! Свака тварца, све што пјева
 Лудо, на свјетлости као искра
 Гране. А кад зрака у тијело ти уђе
 И кад сунце дотакне те
 Прстом, тад се лудост застиди
 Још луђе Оног што нас освјетљава
 Крстом. Чини ти се: све је пушта лажа,

Кад се толко и пати и лута! А истина,
Проста је то кажа: морем свјетла
Наша душа плута!
Свијет је мудрост лудих акробата:
Тврд је орах воћка чудноваша.

Доћи до спасоносне
Језгре, пробити се у дубине
Тавне и дотаћи меко ткиво мезгре,
Вјештина је којој нема равне. Сва је нада
Нашег крхког бића да нас свјетлост
Обасјава споља, а да снагу
Унутрашњег пића ферментују
Љепота и воља. Неизвјесност свуд нас
Мучи страшна: може ли се пробити
До сласти, до бјелине драгоцјеног
Брашна? Може л свјетлост бити
Сила власти?
Свијет: душини то су ледоломи!
Не сломи ја ал зубе њоломи!

НА ВЕСТ О ЦАРСКОМ РЕШЕЊУ КОЈИМ СЕ УКИДА СРП-
СКО ВОЈВОДСТВО И ТАМИШКИ БАНАТ, ОСТАРЕЛИ
ПАТРИЈАРХ ЈОСИФ РАЈАЧИЋ, С БРОЈАНИЦАМА У
ШАКАМА, КРУПНЕ СУЗЕ РОНИ

Господе,
Милостив буди
Према слуги своме Јосифу,
Па га узми нејака и међ стареж
Онога света смести где заслужије!
Не могу, Оче наш,
Не могу ништа више да учиним:
Снаге немам ни да дишем, једино
Молитва душу ми, у носу,
Некако држи. Зашто ме,
Господе,
На толика искушенија
Бацаш, недужна, кад ништа

Не беше по жељи мојој? Знам ја добро:
 Неканонски сам за митрополита,
 Па и за патријарха биран, па у глави мојој
 Велика игранка демона могла је
 Настати. Хвала Ти,
 Господе,
 Што канонски поредак
 У глави и срцу очувах и што не опоганих
 Светост којом обдарујеш животе наше!
 А једино ти, Оче наш,
 Знаш колики гад сам постати
 Могао! За народ свој чиних што се
 Највише дало: пред Царским тронот
 Од напасти племениташке га браних,
 Школама и гимназијама државно
 Признаније захтевах, а у Карловцима
 Универзитет хтедох воспоставити.
 Мало се шта од намеренија мојих
 Даде! А и са пчеларским друштвом
 Умних и честитих не бејаш баш
 У најбољим одношенијима. Чак су ме
 И за некакве дугове мојих свештеника
 Епархијских теретили, а ја их за небригу
 Око Текелије и његове оставштине
 Тужих суду. И око тога нисам био једини,
 Него и други, стари матичари
 Глас свој подигоше. И ја ту видим,
 Добро видим шта се дешава, али спаса
 Нема: граждани све више сами послове воде,
 А патријарха за совјет не питају. Та ме мука
 Сад разједа, са њом се изборити
 Не умем! Црква на једну, народ на другу
 Страну иду! Дај нам,
 Боже,
 Да бар у мукама, на искушенијима
 Тешким, објединимо уморне,
 Клонуле умове
 Наше!

ДИПТИХ О ВЕЛИКИМ ДЕЛИМА И ПРИКЉУЧЕНИЈИМА
КОЈА ПРЕТХОДЕ

1. Плач племенитог Саве Текелије због несретне судбе

Продолжити жизњ своју,
 Има ли ичто подобњејше Богу
 Истиному? Понеже жељах чадо мушко,
 Почех по вармеђама да лутам
 Све тражећи матер будушчаго отрока,
 Па у место зваемо Рибар, к семејству Безек,
 На несрећу своју дојдох.
 А несреће обвезатно хрупје
 Кад человек знаке небеске Господа нашего
 Читати не уме или не хоте. Ја понечто знавах,
 Али то рукописание судбе не ишчитах
 До конца. Још во Рибар не придосмо,
 А в соседном населенију некаков спаија
 С тавана пао и врат сломио: њему жизњи
 Више не имаде ни колико гутљај воде.
 А кад Безековом дому придосмо,
 А тамо чељад у стрци и паници: у кућу
 Где служинчад борави гром ударио,
 Пак убио человек и његову жену. Ту се ми
 Повратисмо у гостилницу, јер како људе у несрећи
 Да притискамо? А к томе, мој путовођа
 Вицеишпан Антоније лепо рече:
 У њега више снаге нема да девојку запроси
 Уз толико знакова с небеса! А ја,
 Ја застрашен что толика путешествија обавих,
 А девојку за дом свој не најдох, пак рукопис
 Ангелски немах снаге да ишчитам
 Како бих морао. Јер млидијох жизњ своју
 Продолжити и семејство спасити,
 Понеже синовци ми без синова осташе.
 Ето, тако у мени, у срцу и глави,
 Коло се врагова исплете, па игранка силна
 Настаде. Нека је проклет дан кад по девојачку
 Подлост зваему Амалија, у памети заслепљен,
 Кренух! Нека је проклет! У тај дан, и родитељам,

И девојци, о желанију порода говорах,
 Те да буде ли каквих препјатствија
 Порођају деце, нека кажу, никакове контракте
 Да не чинимо! Не рекоше ништа, а ја
 Пород здрави ишчекујући, у зао час,
 Девојци дадох бурму, прстен од брилијантина
 И ангела на златном ланцу. Све тако бејаше,
 Божјој речи и људској памети
 Упркос! Све се вражјом путањом
 Кретало, тамо где воведени во искушеније
 Бејасмо! Јер брака должности та жена
 Не хтеде никако исполњавати, све док, једне ноћи,
 Кроне речи и милоште, ја и мало мушке снаге
 Не употребих. Ал гле чуда: таман понадах се
 Да порода биће, а на уду моме следствија
 Појавише се! Тек тад видех што је: жена ми болесна,
 Канковна беше, а то не могах знати док јој сукњу
 Силом не одигох! Источник живњи њезин
 Смрадан беше, велма! Ничто ту
 Зачети се не може! Ја се треће недеље излечих,
 А она ни за три, ни за десет година! И после се,
 По судовима потрзасмо петнаест лета,
 Јербо курва срамоте ни совјести
 Не има! Лагала ме првог дана, а после,
 Док у кући са женом, а без жене живљах,
 Она ме поткрадала, кључеве од библиотеке,
 Где новац држах, дати је начинила, са официрима се
 Тајно састајала и болест ширила, са братом се својим
 У писмима договарала како да убије ме!
 Мушким чадом продолжити живњ своју, тако хтедох,
 Ал Господ ме на друге путеве
 Упути! На тим путевима многа чада своја тражим,
 У њима, мојима без мене, утеху старости своје
 Некако да најдем! Ако знаке небеске
 Не препознах кад о породу сањах,
 Сад ћу, ваљда, ангелска слова наизуст,
 Наизуст да зборим! Све у љубови,
 И правди, и спокојству
 Господа нашего!

2. Племенито восхишченије због лепоте пештанског заведенија

Жизњ моја
 У прах и пепел претвара се,
 Без мушкога чада ничему надати се
 Немам! Све у ничто оде!
 Младенац, детиште, отрок и јуноша
 Одавно у мени мертвим сневанием
 Сневају. Још у мени само монж, стар
 И матор покаткад се гласну, а ти гласи тек
 Торжественем тишином у крепости мог ума
 Објаве се. Убо, вежество человјеческо
 Крхко је колик нити и предиво
 Паука терпелива, трудна. То је тако!
 Богу инштанције послати више не могу,
 И не смем! Ја, доктор јуридички,
 Све процесе погубих, а знаније моје
 Слабашно је пред насилијем вармеђа,
 Магистрата и судова. Сирјеч, мени то
 Приказује се как курјак кад с овцама
 Контракт потписује, а перво захтева
 Да се за доброту стада пси, којекуде, растерају!
 А када паса не има, лако ће с блаженим
 Овчицама. Ето, то је закон вармеђа
 Који насилије над нама, гражданима,
 Спокојно спроводи. И ја рекох: опирати се тому
 Морам и морам! Друкче то не уем и не смем
 Чинити! Зато у Пешти, ја заведеније
 Заведох у вечност, а о тој вечности
 Матици сербској дадох част вазда да брине!
 Ето, живњи мени нема, али најдох спаса
 У отроцима што бригом мојом
 Воздвигаваху се, школоваху, поњатије мира
 Усвајаху, све уз церкву и молитвеник
 Растући. Остак сам, најсамљи, и жалостан,
 Кано кућа кад из поплаве извири. Када оно
 Дунав излио се, превршио церкву нашу,
 Пештанску, па јој вода до полијелеја
 Била. Тако и ја, после смрти, појавићу се
 У свој лепоти заведенија мога!
 И блеснуће по лицу моме фреске,

И иконе, и Божји записи! А вода се,
 Једном, повући мора! Бар ту осеку
 Речнога тока да дочекам спреман!
 Да блеснем у лепоти какву,
 За живота, имао
 Нисам! Нигде
 И никад!

ТАМИШКИ ГРОФ И ПРЕЖДЕ ВЕЛИКИ ЖУПАН ПЕТАР
 ЧАРНОЈЕВИЋ, ПРОБДЕВШИ БЕСАНУ НОЋ, ПРИСЕЋА СЕ
 ЈУЧЕРАШЊЕ ПРОСЛАВЕ СТОГОДИШЊИЦЕ САВЕ
 ТЕКЕЛИЈЕ, У НОВОМ САДУ, 30. АВГУСТА 1861. ГОДИНЕ

И тај прекрасни прође дан,
 А ја не знам хоћу ли тако што получити
 Још у животу моме?! Архијерејска служба
 И парастос, песнички поклиц и оде,
 Беседе умне и вјечнаја памјат.
 А онда: свечани ручак за 150 особа,
 Па здравице, а на крају, кад ноћ нам
 На рамена паде, сину свечана бакљада!
 Сва у радости појави се вековна мука наша,
 У радост и весеље претвори се бол и патња,
 А што у срцу тињало је, сад у души
 Букти. А песник рече: „Болови су то големи
 Кад се песма рађа болна, из утробе јаворове,
 Грдна, тешка, неодољна.“ Ето, то је мера
 Внутрење наше истине и дрхтаве
 Исповести! То је и мера блискости
 Између Матице и мене, баш то!
 Јер после свега, мој се образ
 Најзад појави чист и светао!
 А давно некад, чланом постах друштва
 За вишеструки прилог и још добротворни
 Додатак к томе. Потом, дадоше ми обавезу,
 Слатку обавезу да у Араду, око оставштине
 Текелијине, ја поведем рачуна и да од супруге му,
 Бестиднице, и од рођака спасем што се
 Спасти може. И ја се тад потрудох,

И добре учиних ствари. А како ми се
 Матичини послови развијаху, тако моји
 Послови све слабији беху. И ја полако пропадах,
 И задуживах се све више. Онда и од Матице
 Позајмицу узех, а кад требало је то да вратим,
 У мојој кеси ничега не беше. Ничег
 До ли списка дуговања мојих!
 И тако, вместо одмах да раздужим се,
 Ја се четири године, као свој са своме,
 Свађах и по судовима прегењах. Још и сад
 У сећању чувам слику председника Трифунца:
 Као да је најстрашнију авет угледао,
 Тако забезекнут беше кад му показаше
 Списак дуговања мојих и сву дубину
 Понора мога. Стид и страшни јад
 Облива ми образе црвенилом,
 Али истина је: племић и потомак
 Великих Чарнојевића, повереник
 Угарске владе за Србе, с имовинског стања
 Гоља је, и бедник, и протува! Ако јесу
 Покретна и непокретна добра у таквом
 Состојанију, душа ми је другачега
 Состава. Због те душе, мним,
 Сребрну медаљу о врат ми
 Окачише. Сад ми она,
 Непрестанце, душу
 Моје душе
 Греје!

ЗАОКУПЉЕН МИСЛИМА О НАРОДНОМ
 ПРОСВЕШТЕНИЈУ, КНЕЗ МИХАИЛО ОБРЕНОВИЋ КРЕЋЕ
 У ШЕТЊУ ПО КОШУТЊАКУ, 10. ЈУНА 1868. ГОДИНЕ

Где год стигнем
 Преда мном пуца пиштољ
 Или самокрес, а по мени Таковски крстови
 Ничу, кроз њих ране кваре предачке.
 На мојим прсима секира заривена,
 А на раменима главе ми нема,

Скрила се у некој крвавој торби,
 Пред султанову бачена папучу!
 Отац мој, књаз Милош, своју је главу
 На пладњу Марашли Али-паши изнео:
 Са попрешта и палежа у туђину утекао није,
 Но остаде с народом добро и зло
 Да дели. Из тог сусрета с турском ордијом
 Главу читаву извуче, ал убрзо,
 На Таковском збору, опет сабљу исуче
 И дрекну: „Ево мене, ето вас,
 Рат Турцима!“ И кренуше нови бојеви,
 Ал и преговори ништа мање напорни
 Бејаху. И све корак по корак, па дођоше
 Хатишерифи султанови и народ лакше
 Поче да дише. О свему осталом писаће
 Књиге и паметари! Ал писати неће
 Како и зашто, отац мој, међ членове
 Матице славне вишеструки записа
 Добротворни прилог, а то и за
 Брата Јеврема учини. Какву је корист
 Он, неграмотан и у културним прикљученијима
 Невичан, у том великом заведенију
 Препознао? О томе не разговарасмо никад
 Нас двојица, отац и син, све док глас не стиже
 Да отац се повући мора с књажевског трона,
 А брат ми Милан, после једномесечног
 Владенија, са овога оде света. Видех ја
 Да ту чиста посла нису! Па кад Намесништво
 Позва ме да трон преуздем, ја се Господу
 Обратих да подржи ово намереније.
 А где је Господ, ту би и културне цели
 Морале бити, ту је и Матице часно заведеније!
 Уписах се, тако, међ членове-осниваче,
 Придружих се оцу и у том послу,
 Па нек књиге, љубов и паметари подигну нам
 Народ у висине којих, дај нам Боже,
 Достојни јесмо! Све о том мислим,
 И надам се, и Богу се молим!
 Јер знам: отац мој и Карагеоргије
 Велика збитија покренуше, али и велику распру,
 И кавгу међусобицу успоставише. То ваљати

Никако неће! То ће зло навући
Тешко! А ја знам: кнез Александар,
Карагеоргијев син, очеву сабљу,
Којекуде, са собом носи!
И сад њоме, тамо негде,
У изгнанству,
Јежедневно
Вежба!

УМОРНИ И ОСТАРЕЛИ КНЕЗ АЛЕКСАНДАР КАРАЂОР-
ЂЕВИЋ СМИШЉА ТЕСТАМЕНТ, У ТЕМИШВАРУ,
АПРИЛА 1884. ГОДИНЕ

У то красно заведеније,
У пештанско топло гнездо,
Уђох писмом у којем обавестих
Часне матичаре да прилог им од 100 дуката,
За моћно дејаније предајем. Тад бејех
Кнез сербски, с уставобранитељима надвлачих
Коноп, али једно сам знао: без изображенија
И културе нема нама во Јевропи жизњи
И пребивања. Нема наде ако у култури
И бојјем миру не заборавимо
Јаде! Осим цркве, мора у народу нашем
Још како добро место бити на којем се мир стиче
И разбраћа мире! А то је, рекао бих,
Матица наша. Јер кад оно бејех отишо с власти,
А Милош поново на књажев бињаш нагазио,
Матица и мени и њему, обојици, додели
Сребрне медаље у дане Текелијине стогодишњице.
Истина, на прослави не дођох ни ја ни Милош:
И даље се преко мушице гледамо, али би
Неко морао стиснути зубе и смоћи снаге
Да каже бобу боб, а попу поп.
Ја сам Матичину поруку ваљано разумео,
А за Милоша не гарантујем. Њему кад збориш,
Кубуром и сабљом наглашавати мораш!
Тако се мени медаљом све омаглице
Разиђоше и сазнадох шта ми чинити

Ваља. Кад фондацију припремих,
Кад очево оружје, одежду и слике на чување
Хтедох дати, тад ми једина жеља беше да,
Све док у Београд, у Народни музеум, занавек
Не заседне, Матица ми чувар драгоцености буде.
И они то примише, и чуваше верно,
Чак све то изложише људским очима за углед.
Тако то беше! А сад, кад тестамент
Исписујем, мени Матица трепери у души,
Па знам: силне форинте оставићу
Народу своме, за подмлатка
Изображение. А о томе
Нека Матица брине,
Повереније силно
Само њој, њој
Припада!

Борис ЈОВАНОВИЋ

ПРИЧИЦЕ

АНЂЕО

Већ сам писао о њему. Заправо, хватао одјеке. Кад се појавио, бијел, лијеп и крилат у некој нашој паланци, а могао је и у неком великом граду, каменовали су га.

Најприје га љубопитљиво загледали, затим му се церekali у лице, онда му чупали златне увојке, вукли га за уши, запљувавали. Један из чопора му је ушицама сјекире пребио крила и добио опкладу. Оставили су га да крвари на снијегу.

По обављеном уморству испијали су лозовачу, гладили стомаке, отпухивали дувански дим и причали о несташној комшиници, корумпираним политичарима, допингованим фудбалерима, цијенама меса, изнутрицама. Капала је мржња и завист, капале су нечије сузе, капала је ноћ.

Анђео је, наравно, преживио, зацијелила су његова крила. Отишао је постиђен, ошамућен болом.

И сада хајкачи у нашим паланкама покушавају да лете и проклињу судбину ваљајући се у блату, у прашини.

А шта је са анђеоском љепотом? Шта то бјеше? Може ли се таква љепота сакрити у разблудним погледима данашњих љепотица?

Анђели су се сакрили и препустили мјесто оргији ружноће.

Када ћемо огледнути своја лица, своју нутрину...

БОГ

Сјећам се кад су га псовали уживајући у сиктању и малоумљу. Сада га бајаги воле. Чудна ми чуда. Чини ми се да су раскрстили са њим поодавно, заклињући се у љубав ријечима мржње. А ако потраже утјеху и опрост – траже им паре и

покорност. Цјеливају руке недостојних којима је Он агенција моћи и манипулације. Гдје ће га пронаћи? Да ли је шћућурен у црвеној папучици понтифекса као, Боже ми опрости, миш? Или се замрсио у презрелу браду неког епископа као, сачувај Боже, шишмиш? Тешко нама. Бог је одавно постмодерни појам, теолошко гимнастицирање ума. Ко још поштује заповијести? А помињу их, рецимо у кампањама. Могло би се о овоме нашироко и доживотно. Наведимо ријечи великог пјесника кога су оптуживали за безбожништво: Теже је вољети Бога него вјеровати у њега. Људима овог вијека теже је вјеровати у ђа-вола него га вољети...

Опростићу Богу да би Он опростио мени, рекао ми је једном окрилаћен вином један политикант. Кутроазно сам се осмјехнуо. Тај осмијех ми је и сада горак и болан као опекотина. Тај политикант је сада савјетник неког министра, тај министар сада редовно иде у цркву итд...

ВРЛИНА

Има је негдје, сакривена је у неком, или је под неким каменом, живе су јој жилице и зјенице, чим размишљамо о њој.

Најмање је има тамо гдје би требало да влада.

У влади, на примјер.

Прогнали су је као дивљу звијер или губавца.

Оне који су је носили у срцу и уму одавно су прогласили за јуродивце. Неспособњаковиће. Неснађене људе. Маргину.

И када осјетимо како пупи у нама уплашимо се. Убијамо је у себи као дјечију болест.

Навикли су нас: носити врлину у временима нашим је као носити стигму проказаних изопштеника.

Ако имаш врлину, нећеш имати ништа друго. Бирај.

То је порука свих мудросера у кабинетима лажимоћи.

Понекад је примјетим у нечијем погледу као пламичак.

Дунем у њу, да пропламса. Па се уплашим да сам је уга-сио.

Чувајмо ту ватрицу која нас грије на овој леденој санти бесмисла. На студени алавости, лажи, каријеризма. Глупости.

Мало је изгубљено, ако је част спашена.

Чини ми се, рекао је Волтер. Или неки Лудак...

ДУША

Озвјерена глад одљуђеног свијета прогања је као да је кужна.

Онако миомирну њежну и лакокрилу као лептир.

Бацили се каменом на душу и на бонике и слабовидце који је траже.

Све је више хајкача, све мање чежњивих слуђених чувара.

А дата им на чување, не као разбрига и лажа, већ као спас.

Мека ко душа, каже ми наздрављајући.

Ракија га плави, очи му капљу. Тражи је у чокањчету, сурвава се до дна.

– Душо, муца у љубавном ропцу, на клупици у неком паркићу.

– Душо, ћућори изнад колијевке у неком сновидом селу...

За душу, од душе, са душом...

Роје се ријечи као разјарене осице.

Прогоњене душе постају тешке као мрамор.

Онда се обрушавају на овај прашњави свијет.

Има ли нам спаса у вртлогу бездушја?

Урадимо нешто за душу.

Сричимо макар ове ријечи...

ЕДГАР АЛАН ПО

Не знам колико дуго сам члан посаде старог бродића који гања крупне рибе. У рибарском селу ме поштују, јер сам изузетан у бацању харпуна. Ипак, размишљам да напустим тај заморни и лоше плаћени посао.

Прво је отказао компас. Онда су се навукли облаци. Затим је бректави стари мотор почео да хропће у самртном ропцу. Као да је коцка леда клизила низ моју кичму.

Рибетине су дријемале у мрачним дубинама, а рибари су спавали на мокрим даскама палубе. Нагињем се преко ограде са харпуном у десници. Гледао сам у воду, у успаване риболовце. Почела је да сипи игличаста киша. Барка је пловила кроз маглуштину изгубљеним курсом.

Жвакао сам комаде усолјене рибе када зачух чудне шуме. Са рукама напријед, крути као воштане фигуре, риболовци су се кретали ка бродској огради. Залогaj ми заста у грлу. Грчевито стегох држаљу харпуна.

Скакали су у ледено запјенушено море. Сви до једнога. Без гласа. Као по магијској команди демона дубине. Уплашено зурим у воду, у њихова бијела лица која као камен тону у таму.

Био сам изгледа на уклетој барци. И било ме је страх да не посиједим од ужаса, па сам насумице поразбијао огледала којих је било безброј у бродским кабинама.

Истањила се и прекинула танушна линија хоризонта. Нешто је промакло кроз воду. Нациљао сам и из петних жила хитну харпун. Зачуо се језиви врисак, па се пјена обојила крвљу.

Видим је како израња. Дуга коса слијепљена уз бујне замамне груди, танак струк. Уздигла се, погледала ме је бескрајном тугом. Затим је утонула у водену тамну гробницу.

Сањам. И зуби ми трну. Сумраком тонем у снове. Као заклано сунашце.

Једном, без позива, поред мене се зауставише кочије. Црне.

– Куда жели млади господин?

– До прве крчме – промуцах.

Извукао сам десетак димова из набијене луле кад је кочија стала.

Изнад врата крчме њихала се месингана табла: Код Сирене.

Отуда никада нијесам изашао.

(Играчке, *Књижевна заграда српској народној вијећа*, Подгорица, 2015)

Радисав КРУЛАНОВИЋ

ТИШИНОМ ТИ ГОВОРИМ

Сјединило нас небо,
од обичног сусрета,
створило необични однос.
Била си знак за којим сам трагао.
Била си сан, који сам стално сањао.
Била си све, оно што нијесам знао
а шта сам осјећао.
Била си и све оно што ријечима
нијесам умιο рећи,
зато ћутим,
тишином ти говорим.

БЕЛАВИСТА

Љубици

Кад сам те први пут срео
носила си Тајну
у десном оку,
просторе бескрајне
и сјету селица.
У оку лијевом
носила си Наду
у вјечност
и спасење.
Била си неки нови свијет
неоткривен, стран,
невјерица да постојиш
и ко зна шта још...
Била си загонетка
коју ни мудраци не могу да ријеше.

Свима дата а ничија.
 Била си крила пјесама мојих,
 вјеровала у мене,
 пјесником ме звала
 а ја сумњао.
 Ти и Белависта
 имали сте поглед исти,
 кажу лијепи...
 У њему сам сакрио
 моје небо,
 моје најдраже,
 дао сам Ти их на чување
 не марећи
 за приче разне
 да чисто
 можеш да волиш,
 могу да волим.

ШАПАТ БЕСКРАЈА

Чекао сам познати шапат,
 послушкивао.
 У њему је било моје надање,
 немири,
 ноћи бесане,
 зора којој се нијесам радовао,
 туга свијета коју сам и сам увећавао.
 Суочен са свемиром,
 сам,
 без наде,
 зрачка,
 без чуда
 којем сам се надао,
 ријечи утјешне
 коју сам знао дати,
 отети је,
 враћајући је смислу,
 значењу.
 Кроз значења
 нудио себе свијету,

цијелом свијету,
моје најљепше,
моје вјерују,
мој Загрљај неба и земље,
чистоту коју сањам.
Израњаван од бодежа њених,
крвав, унакажен,
али стојим,
појем,
морам,
иако знам
да разумјети ме неће
у вијеку страдања,
тероризма,
бешчашћа,
никад горег,
никад страшнијег,
отрова,
који се сипа
из кутија чаробних,
медија свих врста
њихових Содома и Гомора.
У таквом свијету,
пјевати о Љубави
изгледа смијешан
а чаробан сан,
сулуди покушај,
да се свијет може поправити,
стихом,
римом,
сузом,
нечим што ти не да,
да се стане,
жртвом,
страдањем,
из кога
настаје живот,
прави,
истински.
И ко ће га више знати,
ко вјеровати ?

Мораш умријети за овај свијет,
 да би се родио за вјечност.
 И зато ћутим,
 често,
 без даха,
 као Аврам, сам,
 без икога,
 немоћан да говорим,
 пењем се на своју Морију
 ужас да побиједим.

„НЕКАДА ПОЖЕЛИМ ДА ОДЕМ ОД СЕБЕ И
 ДА МЕ НЕМА НЕКО ВРИЈЕМЕ“

Ана
 Рекао бих да те волим,
 али ћутим мудро.
 Не сводим те на навику,
 не изједначавам са ријечима:
 небо је бескрајно дивно,
 без ваздуха не могу
 „љубав је јака као смрт“!
 Одбацујем фразе неспретне:
 како си смисао свега,
 како са тобом живот почиње,
 завршава
 и тако у недоглед.
 Ослобађам те од свега
 што би могло да буде
 простачко,
 нека лудорија,
 лапус мишљења и језика,
 недоличност која вријеђа.
 Тражим за тебе нешто друго,
 мање смислено,
 не тако неопходно и велико.
 Тражим нешто посебно,
 само моје.
 Тражим, а знам,
 разумјећеш

да није мало
бити пјесма, пјесама мојих.
Осмјехнућеш се знам,
одмахнути руком,
јер ти си као природа,
код тебе све је ред.
А ко пјесника у ред да доведе
и спута његове науме сулуде
да дохвати звијезде ?
Зато се не чуди,
што често одлазим од себе
да ме нема неко вријеме...

НЕ ДИРАЈ МОЈЕ КРУГОВЕ

шејтачима језика српског

Било је не тако давно,
А као да није ни било.
У односу на трајање
И генетски код
Азбуке српске.
Било је не тако давно,
Кад су као перипатетичари
Никшићки шетачи
Устали против замјеница,
Бранећи оно што се само брани,
И тако азбучили
Градом,
Који највише подсјећа
На пјесника,
Уклетог
И сненог,
И тако из ноћи у ноћ,
Упркос математици,
Доказивали аксиоме
И као онај сулуди Архимед,
Кад му се обратио насилник,
Узвикивали
Не дирај моје кругове!

Нада Д. ПАВИЋЕВИЋ

У НЕБО СЕ ГЛЕДА ИЗ ЈЕРУСАЛИМ

„Као што кошута тражи потоке,
Тако душа моја тражи тебе, Боже“
(Псалм 42)

1.
Како сам изгубљена
Јерусалиме мој
малено зрно пустињско
у граду мира и
вјековног војевања

2.
Сабраније душе
у зраку духа
и капи крви

Рушење рушилаца не
помјери Пупак свијета
ни Златну куполу
над првом стијеном небеском
ни страх поновљени
да достојна не бих
да клечим испод Голготе
над костурницом и заклетвом
тихом пољупцу Светога Гроба

Куд Мати Света свјетлост гледала
гдје спушта се и узима
небески зрак
умивен и намирисан
миропомазаном плочом
што ври светилиште

свих светилишта
расејаних по временима и просторима
да живот тече у
хармонији душе са душама

3.
Све путеве сабрах
у путеве твоје Јерусалиме
сведости наше крстоношо
стопама куд ходила
наша мисао у молитвама сабраним

Стијена бачена с неба
да поплоча куполе
храмове на бријегу
и камено почивало
кад крстоносац поклекну
на Путу бола

И крст са неба понесе
крв своју у крсту неба
хљеба хранитељског
да љубав хода до
Голготе и натраг
до храма сунца
што не залази нит излази

Исти мириси и врева ваздуха
лица изједначена молитвом
и страхом
тихошћу сабранија душа
у сабраности храма

Један уздах
једна мисао
један поглед
један дрхтај
све је стало у једнородно
вријеме
Јединородног Сина Божијег

4.

Узаврела пустиња под сунцем
ћути у дубокој тајности и сувоти
извори дубоко земљом колају
вода небески дажд уснива

Манастирско здање сабира
сав живот пустињски
огањ сунчани урања
и израња из њега
миомирис боји ваздух пустињски
натапа извориштем
бистри бистрином ума
да савије све изворе и увире
у светој земљи
светих звона

Годова нема
година нема
увијек је ту постојао
гласом даљина сазвао
земљи постојање

Из дубине мене постајем стара
колико и тај глас и тај зов
колико и оно сунце што не залази

Гледам са брда и бедуинских пећина
куле осунчане
Саву Освећеног

Лавра прва на челу урезана
сува гранчица за нероткиње
бијели голуб и огромне зидине звона

Је ли истина апсолутна као
моја мисао усамљена
ниоткуда и никуда
ту и само ту
дух неба и свјетлости
нит вјетра ни магле

безвремено вријеме зрака
сва времена у једном даху
од Саве пустињског до Саве
младога принца и нашега вида

5.
Улице као узани тунели
људи и роба
непознати језици и ткање
безвољник пружа робу
за новац
новац за новац закрчио пут
пружам празну руку
читача времена
похитати ка светилишту
сви путеви тамо са четири
стране свијета
кулама обиљеженим
сабрано у оку једна тачка
светилиште те само дозива

6.
Пећине
глас одзвања из далеких
пустоши трава
из тамнине времена
прије сванућа

Чудан звук из подземних
искушења тмине
пуца као ситни капилари коре

Претвара ли се душа у звук дубине
омамљује мелодија харфе
давних грехова

Бесузно лице пуно грча
изазива и мами

Бунило и буђење у
пећинама израиљским

7.

Још један дан
још корак један
од вољене дужи
до тебе Христе Боже
Мати Јерусалимска

Колико мала и ништавна
душа моја тражи
Јерусалиме велики

Ни свијест да задржим о себи
бјежи ко сунце зимско

Ноћ видљива јесте
над твојим небом
Христе Боже голготски

Гдје суза да кане кад
стопа је света на камену
каменог гроба
гдје одавно су саграђене
све куле и костурнице
рода људског
снаге божије

Како болно је око моје
на твоје оку сузном
рода свог
и болна рука дрхти
на Пупку свијета
у храму Твом

Све свето је и уздрхтало
у мислима
блиставост ума у господству
Светога Гроба

8.

Видјети у оку звијезду
витлејемске наде исходницу

Како да се саберем у светост
светиња васељенских
звјезде спајалице неба и земље

Колико вјечности за будућа
времена узидана у пећини рађања

Одјек у мени давно прошлу
постојаност у трептају тишине
страха пред великом тајном
његовог живљења у вјечности

Присуство Божје над мојом главом
у цјелову звјезде вечерње
Христе Боже Рођени
нијесам више сама
нити сироче
звјездознанци поведоше ме
путем до колијевке твоје

Витлејемска пећина и колијевка
љубав и хранитељство дарива
силом и дејством Духа светога

8. а

Тишина небесна без звона и ријечи
пред највећом тајном рођења
тајновите пећине
у додиру божанског и људског
рађа се Божји Син Јединородни

Сила се усељава у мој ум
у моју скрушеност
и немоћ ока мога да гледа у толику свјетлост
звјезде путоказнице

Пољубац сагнутог смртника
прикованог у додиру звјезде
појила животне свјетлости
духовне љубави витлејемског рода

малене моје моћи
 да понесем толику силину
 тајне рођења
 богомладенца
 рођеног у вјечности небеске слободе

Осветљавају пећину свијеће и сунце
 извориште све светости

Хранитеља гладних
 галилејским водама путника
 Лазаревим сестрама братски живот
 сватовима вино
 свету воду жеднима
 слијепима вид у видости Божје милости

9.
 Храмовни бријег не потону
 Давиде моћни у кули рањеној
 божји дух почива на сваком камену
 храма моћног бријега
 пророчанство се збило

Ране људском насилом
 вјетром испуњене
 господствена мудрост
 гордост на гордом камену
 законе исписује

До гроба Давидова се силази
 до собе Тајне вечере се узлази
 до Зиди плача челомице излази

Три зида и паса салеће вријеме
 вртлозима ратова и освајача
 ал' тајну нико ријешо није
 не питајућ гдје је прва стијена
 а гдје последња стопа
 гдје се најгласније плаче
 и гдје најрадосније кличе
 царски и небески граде Јерусалиме

10.

Оса свијета се вратила
послије лутања и прогона
Христовим Светим гробом и Васкрсом

Ујединило се све у Христу
свијет уједињен у једном бићу
као топлина и свјетлост
у једном сунцу

Свети Огањ извире из дубине
бића и дубине човјека
из дубине истине о Богочовјеку
из велике тајне рођења
и силе умирања
и не питај о тајнама
но носи у себи
с њом спавај и о њој сањај
ту је радост и спас
пренијетог светог огња
од свијеће до свијеће олтарске

11.

Са светом ћирилицом на свјетлост олтарску
ходам светом земљом
носим је од једног до другог светилишта
да се још једном обожи
кад моја је земља неће

Корачамо Савиним стопама
кроз Српску капију Јерусалима
као свој на своме

Куд је млади принц и учитељ стизао
отац своме оцу ка духовном оцу
да столује покрај Саве Освећеног
чији сабрат у скрушености би
свој род и народ вазнесе
надоји мирисом миомириса спаситељског

Млад са брадом од хермелина
 мудар мудрошћу спајао
 Јерусалим са Светом гором
 и отачаством
 да небо га чува хиландарско
 да болни и жедни Духа светог
 ходочасте у својој цркви и болници
 лијечећ' душу на изворима изворишта
 на Сиону сионску земљу осјемени
 српском душом и књигом за потомство

Птица уздрхти над стопама
 Савиног хода до неба и Богочовјека
 куд је савијао колијевку за народ свој

12.

Кад се суза на сузу наслони
 замирише миро мирисно
 на плочи миропомазања

Чело на мекост камену
 клечећи на кољенима цјеливам
 Свети Гроб
 тијело слаби а
 душа смиренија бива

Ни облак не може да уђе
 да засјени затмљене зидине
 чуваре онога што нас чува
 с Голготе

Проломило се небо у памћењу
 преломио камен
 потекла крв на уснама Богомајке
 срце у срцу
 ва вјеке християнског рода

Костурница испод Голготе
 крстовница на Голготи

13.

Од маслинових латица
плетем снове и чежње
на Маслиновој гори

Псалмопјевци из коре маслинове
сричу вјекова мудрост

Чујни одјек жилама силази
до дуба земље и неба
гдје бачено сјеме је никло
усцвјетала маслина на
душиној гори

Свака стопа пољуб јесте
плодотворна ријеч тече
небеским хоровима налик

У хладу маслина остајем заробљена
свака суза бројаница поста
на бијелом длану
гладном храна
гладника љубави и мира божјег
на земљи страдалник
страдалног човјека
ријеч у листу записана
златотиск слова
Молитва Господња
језицима куд сунчани ход проходи
сричући ријечи
вјекови читају молитве

14.

У пустињском праху
долином небоказа
прелазим границу без
времена и простора

ничег мјерљивог
нит дотиче нит протиче

све је било и све јесте
стојим под сводом и у њему

Очи мјере висину
по Георгију Хозевиту
бескрајна даљина времена
претаче сваки камен
у стопу и пут
видљив и невидљив
као бисерје у зрцалу ноћи
над водом језерском

Каква мистерија пустињског праха
и зидина преподобног Георгија

Осуло се вријеме по небу
нечујни страх у мени од силине
невидљиве силе светих ријечи
просутим овим поднебљем
поднебесне пустиње

Цијели свијет је сабран
у једну тачку
у један простор – без простора
у једно вријеме – без времена

15.
Причестих се на Голготи
прекрстих се пред Часним Крстом
прекрстих сузу умрлих
душу укрстих стијеном постања

Причестих тугу рода мога
на голготском каму
мјесту гдје се потресоше небеса
стијене и пустиње јудејске
земље пророкове
и сви народи чуше преламање неба

Беспоредак и тиранија и похара
и покора сави небо у муњу и таму

Спаситељ пут ка спасењу
показа
крв његова на сувим уснама
обожује причешће голготско

У срцу и оку велики Часни Крст
свједочитач грома разбијеног неба
и стијене на велику рану
човјековог избављења

16.
Рука лебди у зраку
лебди над Пупком свијета
налик крсној погачи
топлог сача милог сјећања

Зрак свјетлости подрхтава на руци
обожена у Храму Твоме
Христе Боже
како ћу спознати трпезу твоју
гладница живе вјере у цвијету
оперваженог златним латицама
вријеме се сабило у Пупку свијета
кроз коју димензију да крочим
кад капије отворене стоје
под једном куполом неба

Кораци моји мали и ништавни
а душа одмор и утјеху иште

Рука Бога се спушта у привечерје
на Хљебницу Светога Храма
тијело моје преслабо
да понесе силину силаска
небеса

Поглед у небо Господе
спаса ради

17.

Тајна крштења
тајна свете воде Јордана
чудесне воде плаветног мировања
на једном мјесту истом
у погружењу тајне и крста

Тече а мирује
чуvariца нашег крста
нашег крштења
брише све војске и границе

Дар твој носим Боже Христe
што примих недостојна
да твојим водама се умивам
ходам стопама твојим
гледам небо твоје
учим твоју ријеч
зором и свитањем

Сузе твоје мајке
на чело пада моје
крв твоја моје усне облива
очи твоје небо моје отвара

Ријека твога крштења
сабира све грешне у крсту прочишћења
са очима подигнутим
куд се узнијело твоје
у слави
духовно тијело

18.

Море без птице и гнијезда
без палме и хлада
меке постеље трава и трске
без вала и вјетра

Без пјесме хука и снаге
тајанствених дубина скривеног живота
све мртво је у Мртвом мору

све згажено у гријеху и похоти
кажњена земља
и ваздух и вјетар

Не милује мјесец воду
нит љубавници трагају за сјенкама
љубави и похоте
све мртво је у мртвој води
без живе обале
и живе усне шкољке у пољубу
рибе и корала

Жеже сунце пустињско
воде и обале натопљеног гријеха
грудног судара двије плоче
судилишта без повратка

19.
Сунца нема у
Гестиманском врту
ноћ влада – ноћ душе
злокобна ноћ издаје

Искушитељ грехова човјечанства
која зла коб искушава
човјека и Бога – Исуса човјека

Голуб у трњу ухваћен
агонија издаје
у камену заробљеном истина

камени жртвеник у подножју
космичке планине
пут страдања је дуг
Јерусалиме небески
колико су ломне ноге наше
а душа будна у молитвама

Однекуд ме гледају
очи неке далеке
у тамноплавом одсјају

надлазеће ноћи без мјесеца
стида издаје и згуснуте таме

Траје ли агонија болна
чији глас одзвања каменим
зидинама и сводовима
великих здања и древних кула

Пећина Агоније остаје свједок
памћења срама и страдања

Злослутни дух нестаје магленом даљином
ходочастимо стопама и
мукама Сина Божјег

У молитвама бивамо ближи духу и буђењу

Ходочашће, Јерусалим,
септембар, Лета Господњег 2015.

Вукашин БАЋОВИЋ

УЗБУРКАНА ТИШИНА

Послије тих узбурканих дана наступила је тишина. Назирало се вријеме без апсана и апсанција, разговарало се гласније и почело слободније размишљати о времену и потребама које намеће сам живот. Магла неизвјесности застирала је нашу будућност. У средишту нашег разговора придружило нам се још неколико старих, неокаљаних другара. И са нама се дружила лијепа учитељица из Крајине која је за све нас била узорна снаха, јер се удала за нашег доброг другара. Пратила је наше састанке и разговоре о будућим невољама које нас могу снаћи. Сазнали смо да је њу и њеног изабраника често пратио сеоски партијски повјереник с великом ташном. Он је имао задатак да агитује против Бога, да укњижи у свој документ све одане Богу и оне „сумњиве“ који нијесу рашчистили с њим, па и оне који црквеним празницима косе ливаде, ору њиве и сију жито.

Млада и поносна просвјетарка је први пут сазнала да Сатана не мирује и да у овој земљи има јаке корове. Чула је за латинског цара Дукљана, који се претворио у најстрашнијег сатану, Бог га казнио, свезао и заковао поред града у дубоком виру ријеке Мораче. Помислила је да је из тог сатанског ката и онај повјереник који је пратио њу и њеног изабраника.

Сјетила се приче своје мајке о догађају који је на њу оставио снажан печат. Наиме, мајка у вихорима грађанског рата прошла је кроз мноштво погрома. Носила је као млада партизанка петокраку као вјерно обиљежје борца за слободу. Много касније сазнавала је више о новим погледима, на традицију којој је српски народ припадао и носио вјековима. Било је мајци понајтеже слушати даноноћно комесара своје чете да Бога нема, да се морају комунисти с њим дефинитивно обрачунати и да Бог смета напредним идејама које носи дух Лењиновог пролетеријата и Титове мисли. Говорио је да се за петокраку живи и мре и с њом иде у ратне походе.

Знала је мајка да је крст старији, да се уз крст кумовало и праштало, рађало, вјенчавало и умирало. И много касније, ве-лико књижевно перо, добричина, бивши партизан-пролетер, а потом искрени покајник и велики мученик, Бранко Ћопић, описао је те суморне комесарове наредбе у лику Николетине Бурсаћа.

С великом сјетом је то причала млада учитељица која се одлучила да живи и ради у овом никшићком крају. Није се могла начудити оноликој поплави народа који убија крст а љуби петокраку. Први пут је схватила да су сви људи подложни промјенама и временима у којима живе.

Владимир је потврдио, али и допунио ријечима: „Нигдје као код нас Црногораца није затајила вјера и традиција“! А зашто је то тако – питала је учитељица. Ја сам, по свом увјерењу, слободније казао шта мислим. Да се није комунизам родио у Русији – не би га било ни код нас. Црногорци традиционално воле Русе. Разлога за то има и превише. Нијесу нас никада Руси убијали, чак су и помагали у Првом свјетском рату и на Сремском фронту. Руси су сломили Хитлерово паклено безумље. Сједињује нас и вјера православна и језик који је сродан нашем, српском језику. Из исте смо колијевке славјанске. Осим тога имају велике пјеснике и књижевнике који су увелико уздизали црногорско име. Високо су цијенили Његошева дјела. Видио је боговидац Његош судбу Славјана и писао писма о слободу и ропству: „Еј, сиромаси Славјани, шта би Европа без робовах... и да јој није њих... Ја се свагда чудим и никад се начудити не могу – како некојим људима може постидно ропство толико драго бити?“

Ова Његошева мудрост о достојанству човјека укршта се са Христовом вјером, о којој Достојевски пише, у ситуацији када Христос одбија папину понуду:

„Ево вам хљеб, узећу вам слободу“.

Шта ће човјеку хљеб без слободе? То би био пристанак на ропство.

Поменимо само Пушкина! Његош му је посветио познату антологију епских народних пјесама „*Огледало српско*“. Увијек ми је на уму стих „Сретњи пјевче великог народа“, посвећен Пушкиновим сјенима. Мноштво је руских писаца и поета што су дубоко понирали у славјано-сербску Черногорију. Љубав према Русији је увијек расла док је није Броз анатемисао.

Поштујем све то, али је крст старији од петокраке! – с уздахом је одговорила ова лијепа Крајишкиња.

Дан се примицао крају, а наши разговори су се обиљежили печатом муке, тражећи смирај душе. И села су била мирнија. Споро су јели свој засушни хљеб, а соли ако буде, добро је, ако ли и не буде – фала је Богу. Брзо је падала ноћ – неће се ваљда појавити повјереник с оном великом ташном! Срећом, не би га! Млади просвјетари су остали вјерни једно другом, вољели се и развијали љубав према школској дјечи. Били су искрени људи – прави хуманисти. Племените идеје су им биле претходнице. Причало се касније да је тај исти повјереник био невјера и самој партији кад су га пребацили на мање важан посао. Није, кажу, носио више ону сактијанску ташну с петокраком, ишао је погнутог чела, поталаушен. За његове стварне послове није нико знао. Знало се најважније: није било страха од њега, па ни онда када би се неко нашао у његовој близини. Но, био је повјереник на губитку, а млади просвјетари на великом добитку. Разлика је огромна – имати велику душу и смирај у њој или испран мозак, без чистоте душе. И касније је повјереник распознаван по имену *човјечуљак*, а млади просвјетари означавани су именима *велики људи*. Сви су до краја живота распознавани по тим именима.

Владимир је пјевушио пјесму о поточићима и птицама као да му је неко улио нову снагу. Испред нас је пролетио сви планински вук. Застао је и погледивао на нас. Ни репом није мрдао. Понашао се као да је господар свога терена. Помислио сам да ће дан бити бољи јер је живи вук симбол отмености. Нашалили смо се на рачун његовог зимовања и љетовања, знајући да му нико не даје ништа. Сналази се сам, отима. Без куће је и кућишта. Удара на слабијег. То му је највећа мана. Једино му је Андрићева *Аска* доскочила. Својом игром, лукавошћу је побиједила његову злоћудност. Назирући смрт сирота Аскица почела је играти. Играла је и играла, уводила стално нове начине игре. Вук је *као сјенка* клиснуо у шуму, Аска се спасила. Побииједила је њена игра против смрти. А како се може побиједити људска злоћудност, Боже драги?

– Никако! – рече Павле. Док се год шепуре Шпиро и Мркша, биће зло и наопако! А што су бољи Продан и Рагиб? – упитах. Присјетио сам се истинитог догађаја о коме се с хумором говорило по цијелој Ерцеговини. Причу су казивали јед-

нако сви – хришћани и муслимани. Критиковали су скоројевићки изум баш једнако. А ево тог партијског изума: – У поратним годинама Титовог грађанског рата власт је држао полуписмени партијац. Словио је да припада српској нацији и вјери. Наредио је да се посијеку платане у граду на Требишњици. Све ти просто, мој нејаки брате, при његовој директиви, – мора се испитати да ли је Његош био комуниста!

Владимир је намакао наочаре, одмакао се пар корака, изговорио неколико неразговјетних ријечи. Осјетио сам да му је у гласу зазвонио немир – баш као и онда кад је угледао сјенку, ону његову пратиљу, у једном кафанском дућану. Павле је доста прибрано слушао и замолио да причам о тој самовољи моћника. Причао сам истину. Знало се да је у том граду на лијепој Требишњици подигао споменик Његошу пјесник, публициста и дипломата Јован Дучић. Није партијац ништа знао ни о њему, иако му је из завичаја. – Знате ли да је тај споменик први и најљепши споменик Његошу? Знате ли да је споменик вајарско дјело чувеног умјетника Росандића? – опомињали су га сарадници. Није се дао уразумити, па је поново издао наредбу: *Мора се испитати да ли Његош био комуниста или није. Ако није био комуниста споменик се мора скрајнути из града да не смета партијским великодостојницима!* Затим је додао: – *Ако је био комуниста, споменик се мора офарбати црвеном бојом!* Владимир је, последије ових ријечи, уздахнуо свјежег ваздуха, скинуо наочаре, а потом смирено, као ријетко када, изговорио: *Велики људи су увијек били мученици своје славе.* Наизуст изговори Дучићеве ријечи: *Велико име је ојасно; лако се добије, с муком се носи, а тешко га најушијемо.*

Да не бих више причао о наредби скоројевићког партијца, рекао сам да је Дучић записао: *Само људи великој срца цене људе великој ума.* Завршили смо причу о партијцу, антињегошевцу.

(Плач у јори, Штампар Макарије, Београд, 2016)

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Будимир АЛЕКСИЋ:
*Петар I Петровић – еџски њјесник
и идеолоџ срџскоџ инџеџриализма*

Шћепан АЛЕКСИЋ:
Ко све данас њише

Будимир АЛЕКСИЋ

ПЕТАР I ПЕТРОВИЋ – ЕПСКИ ПЈЕСНИК И ИДЕОЛОГ СРПСКОГ ИНТЕГРАЛИЗМА

Петар I Петровић Његош био је цетињски митрополит и господар подловћенске Црне Горе од 1784. до 1830. године. Због његовог богоугодног живота Црногорци су га, још док је био жив, звали “Свети владика”, а за свеца је проглашен 1834, на иницијативу Петра II Петровића Његоша. У календару Српске православне цркве слави се као *Свети Пейтар Цетињски* 31. октобра (дан његовог упокојења). Био је владар јединог слободног српског острва у мору турске тираније, односно малене српске енклаве гдје се, по Његошевим ријечима, збјежало оно мало Срба који се нијесу дали “у ланце везати”. (Као покосовски српски збјег, подловћенска Црна Гора је пркосила великој турској сили, чувајући искру слободе и свијест о некадашњој српској слави и величини.) Српска национална и државна идеја, мисао о “освети Косова” и обнови Душановог царства, прожимала је биће свих Црногораца тога времена (од чобанина до владара).

И свети Петар Цетињски се свим својим стваралачким бићем (и као владар, и као владика, и као писац и бесједник) залагао за исте идеале, конкретно: за српско национално ослобођење и уједињење у јединствену српску националну државу.

Идеолози црногорског сепаратизма (односно антисрби који настоје да потру цјелокупну историју, традицију и меморију Црне Горе и Црногораца), фалсификујући и лажно представљајући историјске чињенице, измишљају да је свети Петар Цетињски био један од стубова “нововјековне црногорске државе”, чија је наводна дјелатност на том плану – стварању црногорске државе, узор креаторима референдумском крађом настале приватне творевине. Захваљујући медијском мраку у Црној Гори, као и идеологизованом образовном систему, грађани Црне Горе нијесу у прилици да се упознају са елементар-

ним чињеницама из своје прошлости. Принуђени су да из добро контролираних медија и политикантских уџбеника свакодневно “гутају” ноторне неистине, попут оне да је свети Петар Цетињски стварао “црногорску националну државу”.

Историјска истина је управо обрнута. Овај храбри архиепископ се борио за стварање српске државе у њеним историјским и етничким границама. Наиме, он се почетком 1807. године, одмах по избијању руско-турског рата, преко архимандрита Симеона Ивковића, обратио главнокомандујућем Дунавске армије генералу Михељсону с планом-предлогом о обнови “славено-српског царства” да би га овај упутио руском цару Александру. По том плану, Црној Гори је требало присајединити Подгорицу, Спуж, Жабљак, Боку Которску, Босну, Херцеговину, Дубровник и Далмацију, па би се од те цјелокупне територије образовало поменуто царство. Титулу српског цара узео би руски император, а постојао би и “президент” који би морао бити Рус. Његов помоћник био би цетињски митрополит с титулом руског кнеза. Престоница царства био би Дубровник. Поред цетињског митрополита, та српска царица би, по овом плану светог Петра Цетињског, имала још три епископа: далматинског, которског и херцеговачког, са сједиштима у Задру, Котору и Требињу, гдје би биле отворене и богословије. Ова идеја светог Петра Цетињског, на жалост, није наишла на одобрење у Петрограду.

Овај пројекат светог Петра Цетињског о стварању српске националне државе објавио је у још у 19. вијеку руски историчар А. Петров у свом дјелу “Рат Русије и Турске”. Такође у 19. вијеку, према једном руском извјештају, објавио га је Марко Драговић у раду “Прилози за историју Црне Горе и Боке Которске”. Према Драговићу наводи га и Владан Ђорђевић у књизи “Црна Гора и Русија, 1784-1814.”. И други историчари га приказују, у краћој или широј верзији, као на примјер Д. Лекић у књизи “Спољна политика Петра I”.

Дакле, свети Петар Цетињски је 37 година прије Илије Гарашанина формулисао српски национални програм који је подразумијевао стварање српске државе у границама у којима је, по његовом мишљењу, то било могуће. (Сматрао је немогућим да тада у састав уједињене српске државе уђу остале српске историјске и етничке територије : Славонија, Војводина, Шумадија, Космет и Македонија.) Размишљао је и о уједињењу Српске православне цркве, о чему је – као што смо видјели

– имао конкретан план. Његов достојни наследник на столици цетињских митрополита, Гаврило Дожић, који је у свему слиједио националну и државотворну идеју свог великог претходника, имао је ту срећу да буде на челу уједињене Српске православне цркве, онакве какву је желио и за коју се борио српски светитељ и српски национални идеолог – свети Петар Цетињски.

Петар Први је писао и епске пјесме, у народним стиховима, осмерцу и десетерцу, али најчешће са сликовима, било у паровима (aabb...) било укрштеним (abab), као што је такве стихове прије њега писао најпознатији имитатор десетерачке епске поезије Андрија Качић-Миошић (1704-1765). Својим десетерачким и осмерачким епским пјесмама испјеваним „на народну“, Петар Први се уклопио у хроничарску епску повјесницу која је пратила сукобе нахијске Црне Горе с Турцима. Владика своје пјесме није штампао за живота, а није их оставио ни у рукопису, тако да су се оне нашле на разним странама, а неке од њих и у књигама других аутора у којима није назначен њихов творац. Зато се дуго није знало ни колико је пјесама укупно испјевао Петар Први, ни када су настале хроничарске пјесме за које је прије неколико деценија установљено да им је он аутор.

Данас знамо да је Петар Први испјевао тринаест епских пјесама. У својим партијама Вук Карацић је сачувао преписе шест пјесама за које је записао да их је „градио црногорски владика Петар I“. Те пјесме имају за предмет поједина збивања или личности из историје Црне Горе у 18. вијеку: о руском пуковнику Михаилу Милорадовићу који је 1711. донио Црногорцима „грамату“ руског цара Петра Великог; о бици на Царевом Лазу 1712. године; о походу босанског везира Нуманпаше Ђуприлића на Црну Гору 1714. године; о удару Турака на село Трњине 1716. године; о боју Црногораца с Турцима 1756. и о Шћепану Малом (1768). Четири пјесме Петра Првог пронашао је историчар књижевности Трифун Ђукић у једној књижици пјесама *Неколике ѿјеснице – сѣаре, нове, ѿреведене и сачињене С. М. Сарајлијом* штампаној 1826. у Лајпцигу. Ђукић је утврдио да је четири пјесме из те збирке, које су умјесто наслова имале само ознаку *Црнојорска*, написао црногорски владика. Прву међу њима, испјевану у десетерцима, са сликовима, неко је касније назвао *Поучење у сѣиховима*, „што јој добро и одговара, јер се у њој слушаоцу саветује да прихвати,

за живот, нека политичка, верска и морална становишта, која су дакако противтурска, патриотска и хришћанска“ (Мирослав Пантић). Пјесме назване *II црнојорска* и *III црнојорска* писане су и осмерцима с парним римовањем. Прва представља владицино молбено обраћање руском цару да помогне Карађорђевој устаничкој Србији, а у другој је Владика поругом и позивима да се покаје за „дјела сва опака“ узвратио Котору у његовим невољама 1813. за издајство и превару које је њему тај град учинио мало прије тога у познатим догађајима у Боки Которској. Пјесма *IV црнојорска* у десетерцима слави владику и његово ратовање по Боки и против „паше скадарскога“, па се претпоставља да и није баш у свему његова. *Пјесма Карађорђу*, испјевана у десетерцима са сликовима, глорификује вожда Карађорђа и ослобођену Србију у Првом српском устанку.

Двије његове најзначајније пјесме су оне у којима је опјевао битке на Мартинићима и Крусима и побједи Црногораца и Брђана над скадарским везиром Махмут-пашом Бушатлијом (1796), обје испјеване у десетерцу. О Мартинићкој бици говори у пјесми *Бој с везиром Махмун-пашом*, док је битку на Крусима опјевао у пјесми *Појбија везира Махмун-паше на село Крусе*. Те двије његове пјесме налазимо и у Његошевом *Опјегалу српском*, а сретамо их и у Вуковој збирци *Српских народних пјесама* (само под другим називом: *Бој Црногораца с Махмун-пашом* и *Ојет Црнојорци и Махмун-паша*), као и у *Пјеванији црнојорској и херцеговачкој* Симе Милутиновића Сарајлије (гдје су биле штампане под насловом: *Бој у Мартиниће с Кара-Махмуном Бушатлијом*, односно *На Крусе бој црнојорски други тога истога 1796 с Кара-Махмуном*), одакле их је преузео Његош.

Осим епских пјесама о којима је овдје било ријечи, владика Петар Први је написао и око 120 посланица (које је слао црногорским, брдским и херцеговачким племенима), *Крајку историју Црне Горе* и *Законик обшчи црнојорски и брдски*. Снажно је утицао на нека основна, како идеолошка тако и стваралачка опредјељења свога наследника и синовца Петра Другог Петровића Његоша.

Шћепан АЛЕКСИЋ

КО СВЕ ДАНАС ПИШЕ

Живимо у времену такозване транзиције. Та увелико присутна, а обичном народу непозната ријеч, увезена као и много шта друго са Запада, у нашим балканским приликама често је по свему равна и најсличнија конфузији. Транзиција, односно прелаз, промјена из једног друштвеног стања у друго, јесте једнако конфузија. Кома није позната ни ријеч конфузија, само нека помисли на наше друштвене прилике, па ће му одмах бити јасно и њено значење.

И заиста, конфузији на просторима бивше нам заједничке државе, изгледа да нема краја. Она се огледа у свему – политици, привреди, науци ако је од ње још шта остало, у школству гдје се учи све и свашта, у здравству, породици... Најпослије, ријечју конфузија, или по српски збрка, можемо мирне душе дефинисати и стање у нашој књижевности, па и комплетној умјетности.

А ко данас све пише и ко су данашњи наши писци?

У стању конфузије, гдје је све дозвољено и могуће, као што је истовремено забрањено и немогуће, многим је синула величанствена идеја – постаћу писац! Ништа данас лакше од тога. Сједе се за рачунар (ту справу посљедњих година сви су набавили) и почне са писањем. Пише се најчешће оно прво што човјеку падне на памет. При том често ни сам писац, а не ко други, не зна шта је хтио да каже. Зна само шта је хтио да постигне. Онда се то све лијепо сложи у рукопис, преда издавачу (читај трговцу јер ми одавно више немамо издавача), пронађе спонзор или дају паре из руке у руку и објави књига. Ако је ријеч о књизи која описује шта вечеравају, гдје ручавају и са ким спавају познати и славни, онда спонзор и није потребан. Послије се књига прода у десетинама хиљада примјерака

штампаних у неколико издања, зараде се паре и постане познат и славан. И то је најлакши пут до новца, славе и успјеха.

Тако су писци данас у нас постали и полуписмени или скоро неписмени људи. Али такви су најмања опасност и понајмања штета. Знам пар полуписмених али веома талентованих писаца, којима је недостајао само добар лектор, који је уосталом потребан и најписменијим писцима, па да се пред њиховим књигама скине капа с главе.

Много већа опасност су они који су постали познати и славни, а остали неписмени, па се у њима јавила жеља да успут буду и одлични и радо читани писци. Најбољи политичар, најуспјешнији привредник (читај тајкун или по српски савремени дрпмајстор), нај фолк пјевачица, порноглумица, старлета, или друга данашња њима слична бранша, може без по муке да постане и најбољи односно најтиражнији писац. Додуше, за разлику од талентованих полуписмених писаца који нису имали могућност да ангажују лектора, њима није био никакав проблем да до њега дођу и обавезно га имају. Али која корист од лектора кад он нема талента, а и да има не може нико другом написати квалитетну књигу, једнако као што није могуће за другог осјећати, размишљати, вољети... Истина је, има и оних који другима пишу књиге, али најчешће су то неталентована пискарала која су једино сама себе и оне умјесто којих пишу убиједила да су велики писци. Тако и долазимо до високотиражне, добро рекламиране и радо читане литературе. А није то никаква литература него квазилитература. И нису то никакве књиге него књижевно смеће. А има их толико да су својом појавом потамниле ријеч и мисао, заклонили књижевно сунце које је обасјавало истинског читаоца и љубитеља књиге и свега књижевног. Од њих и од њихових књига прави писци се не виде, нити се чује њихова књижевно-умјетничка ријеч. Ти и они који су уз њих, купили су све – издаваче, жирије који их награђују (успут се чудећи, смијући и ругајући сами себи), па најпослије и саме читаоце који, тек након што прочитају, схвате да су преварени и да сазнање шта вечерају и с ким спавају познати и славни баш и није неко и да са њим нису постали ни за јоту духовно и књижевно богатији. Али, тада је већ касно јер

књига је прочитана, а вријеме улуду изгубљено. И гле чуда, то читаоце не спречава да, сваки наредни пут, упадну у исту замку јер рекламна машинерија меље, транзиција гази, а конфузија, која се понекад зове и демократија, дозвољава све.

Тако, из дана у дан, имамо све више писаца, а све мање књижевника. Пред најездом набилданих и набијеђених писаца, књижевници су протјерани у мишије рупе и отуда вире својим препаднутим и зачуђеним окицама, не знајући ни сами шта се догађа и шта их је снашло. Њихове књиге, ако како и успију да их штампају, не требају никоме нити их ко чита. Зато је књижевника, све мање и мање јер се и они ријетки приклањају новом времену и новим приликама, па се често преобраћају у писце удовољавајући онима који се зову издавачи, жиријима и најпослије читалачкој публици залуђеној и заслијепљеној транзицијом, односно конфузијом, често званом демократија.

При свему нема ко да им стане на пут, нити да укаже читаоцу на књижевно и некњижевно, на умјетност и квазиумјетност. А и ко би кад у нас одавно већ нема књижевне критике ни критичара. Постоје само, мршавим хонорарима плаћени, приказивачи књига, промотери и назови критичари за које једино они сами вјерују да то стварно и јесу.

Тако је у области књижевности све окренуто наопачке, па умјесто да стоји на ногама, дуби на глави. И тако ће све док се не нађе неко ко ће га превалити и оборити, а кад се буде подизало са земље ваљда ће се поново на ноге ослањати. Само, бојати се да се то што неприродно дуби на глави, једнога дана само од себе не стропошта у провалију, а онда је дуг пут до његовог изласка на површину земље, ако уопште буде кадро и да изађе.

Све је тако у нас данас помјерено на западну страну и све примјерено Западу. И тако они који су експоненти таквог стила живота, у коме се сналазе боље него риба у води, имају прилику да запуше свака уста прије него и покушају да проговоре другачије. Боже мој, тако је на Западу, гдје је књига одавно постала роба као и све друго, а ми по свему и у свему хоћемо да смо Запад. Хоћемо сјај и блештавило, новац и удо-

бност западну, лагодност и живот на високој нози ослобођен свих брига. Тај исти сјај и бљештавило често нам заслијепе очи и то до те мјере да не можемо видјети биједу Запада, оличену у максими – у се, на се и пода се. И да је једино то, било би добро, него је тај исти Запад, зарад властите удобности, нама намијенио улогу гладних који траже да раде по цио дан, само да би имали да једу.

У таквим условима, у којима и многи књижевници постају писци, страдава ријеч. До ње више нико не држи, нити она коме треба. Ту је само да бисмо се споразумијевали. Она права књижевна ријеч, која кријепи душу и, водећи до нових сазнања, чини човјека богатијим и способнијим за живот и љубав, сатјерана је у исту ону мишију рупу из које вире препаднуте књижевничке окице, ако су се које тамо још затекле, јер бојати се да и они посљедњи не изађу на свјетло. А чим изађу претворе се у писце и пискарала. Тада, не пишу како осјећају и како размишљају него онако како треба. Филозофирају, заборављајући да књижевност јест понекад и филозофија али исказана на један посебан умјетнички начин близак читаоцу. Пишу о свему и свачему, али испразно додајући ријеч на ријеч баш као што се жвака прежива и преваљује с једне на другу страну уста, мислећи да је у томе одгонетка живота и живљења која ће бити од помоћи читаоцу. Често написано не само да не разумију читаоци него ни аутори. Описују се понекад животи и судбине славних и познатих, који су задужили човјечанство, настојећи да читаоцу открију оне најинтимније детаље из живота оних који су отишли са овога свијета знатно прије него што је писац рођен. Наводно истражују, па и открију, али најчешће оно што није ни постојало нити се кад догодило, а и да јесте шта ће нам то данас и каква је корист од тога. Дрзну се да понекад напишу гадости из живота славних, сматрајући да ће на тај начин разбити у парампарчад те канонизоване иконе и тако преотети њихову славу. Таман као да су цијели свој вијек провели у спаваћим собама славних и заслужних. Као да су се увукли у њихове мозгове, па тамо сазнали чак и оно што славни никада ни појмити нису могли да чучи сакривено дубоко у њима. Двије хиљаде година касније, опро-

сти благи Боже, откривају чак и које је све љубавнице имао Исус Христ.

Многи наши писци данас су у служби политичара и политике, што им помаже да буду објављивани, награђивани и читани. Додуше, књижевник не може да побјегне од истине и стварности, па према томе ни од политике, али би прије требао да је демистификује него да јој, ради властитог интереса, повлађује, поскакујући од среће и гранајући рукама са позорница уприличених у оквиру изборних побједничких славља.

И тако, по своме књижевном дјелу, мали минорни писци, који се докопају положаја и власти, одједном искачу у први план и славе се као значајна књижевна имена и пера која су дала немјерљив допринос нашој књижевности. Ако, уз све то, још и пљувају по Србији и Српству, што је данас модерно у нас јер је и то дошло са Запада, онда се проглашавају за књижевне бесмртнике. За њих су резервисане наше најзначајније књижевне награде. За њих има и мора да буде мјеста на књижевним окупљањима свих врста, у антологијама и другим облицима представљања књижевности и књижевника. Истовремено, мјеста је понајмање за оне који још увијек држе да ријеч није ту само ради тога да бисмо се споразумијевали, него и да би се осјетила њена снага и љепота.

Након свега, слиједи закључак: ријеч је данас постала велики губитник. Али није само на губитку и у опасности ријеч него и читалац. Њему и пријети највећа опасност од нестајања. И заиста, није далеко онај речени тренутак када ћемо сви бити писци, а читалац више неће постојати.

КРИТИКА

КРИТИКА

Ђорђе БРУЈИЋ:
*Песничко безмолвије и
нејрејледни простор ријечи*

Живорад НЕДЕЉКОВИЋ:
Играчке за велику ијру

Слободан ЈОКИЋ:
*„Хишо бих да ти кажем нешто
лијепо“*

Перивоје ПОПОВИЋ:
Дурмијорски видокази Наода Вуковића

Балша РАЈЧЕВИЋ:
*Ранко Крстијић, сликар
завичајних предела и призора*

Ђорђе БРУЈИЋ

ПЈЕСНИЧКО БЕЗМОЛВИЈЕ И НЕПРЕГЛЕДНИ ПРОСТОР РИЈЕЧИ (О књизи *Чињенија* Ивана Негришорца)

Када се пред читаоцем нађе нова књига, као што је пред нама нова књига Ивана Негришорца *Чињенија*, чини му се да би у тренутку док је суочен са несагледивим пјесничким морем, најспасоносније било када би могао да чује шта сам аутор каже о себи, да ослушне како би сам пјесник себе дефинисао и макар у назнакама покушао да му објасни шта је, и зашто је баш то и тако (на)писао. Сартрово појашњење: Читалац све тек мора учинити и све је за њега већ учињено, не дјелује баш охрабрујуће, иако прецизно дефинише принцип креативног читања и однос читаоца спрема текста. Тако обесхрабрен, читалац може да закључи да он у ствари није слободан, него супротно очекивању још више и дубље заробљен.

Баш због тога, а све као бисмо донекле олакшали свој читалачки положај, за ову прилику ћемо се послужити једном Негришорчевом конструкцијом, којом је он дефинисао своју емотивну и мисаону позицију – Ја сам исхастички постмодерниста. Послије овакве непосредности мало шта се може додати, а Негришорчева пјесничка судбина постаје нам унеколико ближа и отворенија.

Управо зато смо, у намјери да ово излагање наставимо у складу са елементарним постмодерним принципима увођења текста у текст, кренули трагом једног написа објављеног у тадашњем *Гласу јавности*, 9. јула 2000. године. Вијест у цијелости гласи: „Будва – Трећи овогодишњи гост Трга пјесника био је Иван Негришорац, један од најзначајнијих аутора и критичара на простору бивше Југославије, чија је појава на књижевној сцени осамдесетих година означила нови експеримент у језичкој култури.

’Критичари су склони да преувеличавају своју улогу у књижевном животу, а најзаинтересованији за моћ су управо критичари. Преувеличавајући своју улогу, они понекад кажу да су створили неког писца. Наравно, то не може бити тачно, јер снага једног књижевног дела може се поштовати само на оном уделу критичке моћи коју има сам писац, а његова снага зависи од његовог књижевног дара. То су ствари које критичар не може и не треба да контролише.’“

У овој краткој информацији казано је најнеопходније – прво, да је Негришорац у књижевно-умјетничком смислу “један од најзначајнијих аутора на простору бивше Југославије, чија је појава на књижевној сцени осамдесетих година означила нови експеримент у језичкој култури”, и друго – донесен је пјесников став о односу писац – дјело – критичар и снази и смислу умјетничког исказа.

Шеснаест година од објављивања цитиране вијести, јавности је предочена нова књига овог пјесника – *Чшенија*, изабране пјесме, које представљају поетску сублимацију, пресијек и преглед досадашњег стваралаштва Ивана Негришорца.

Књижевна критика запазила је и пропратила такозвани заокрет у Негришорчевом стваралаштву, који није довољно смјестити у простор традиционалног, и тако га шкрто именувати и заробити, јер нема сумње да су од *Пошјајника*, *Свейшлника*, па до *Каменој чшенија* његове пјесме и молитве и псалми, али исто тако и посланице у оном смислу како је о посланицама, као епистоларном дјелу Петра Првог говорио Иво Андрић. Језичка и наративна разуђеност, компаративно сагледавање историјских догађаја и пјесничких егзистенција у свјетској литератури само су неке карактеристике Негришорчевог пјесништва овог периода.

Свестрана и прецизно усмјерена ерудиција није сама себи циљ нити кључни смисао ове поезије, она је само један од предлогака из кога се, на књижевну ползу, опсијецају тематски и мотивски обриси, да би у даљној надградњи из њих проникао принципијелан поетски дискурс, отворен за читача и његову перцепцију. У таквој констелацији литерарних односа било би и умјесно и пожељно преиспитати увођење већ нагов-

јештене категорије тзв. пјесничког заокрета којом се по кратком поступку претреса и што је још озбиљније, њоме се дефинише суштина ове поезије. Овакво преиспитивање неопходно је управо због тога што се поменута термилошка одреница у случају Негришорчевог стваралаштва, а то се да јасно видјети управо из књиге *Четињиа*, чини и површном и неутемељеном, јер се том конвенционалном и штуром конструкцијом несумњиво доводи у питање све остало што јесте поезија и њена самосвојност. Није ли таквим приступом и поједностављеним означавањем и сам појам стила доведен до границе гдје може бити занемарен и потрт?

Овом приликом, наравно, не желимо да полемишемо са неким несумњиво неутемељеним и очигледно дневнополитичким ставовима о поезији Ивана Негришорца. Она ће, свакако, сама показати њихову краткорочност и кратковидост.

Премда смо свјесни да избор из једне поезије није и не може бити саздан по идеалној мјери, ипак смо као читаоци захвални када се нађемо пред оваквом књигом, јер онда смо, чини нам се, слободнији, без обзира на све отворене дилеме.

У овој прилици намјерни смо да овлаш поменемо књиге и пјесме које су претходиле *Појајнику*, *Светилнику* и *Каменом чџенију*.

Када говоримо о позицијама модернизма и неоавангардних принципа, који чине један од стубова Негришорчевог пјевања, онда не можемо пренебрегнути грађење дистинктивних позиција у којима се припадање и отуђење не огледају само на метафизичкој и онтолошкој равни, него и у цјелини поетског и поетичког фокуса, на оном мјесту гдје језик постаје разликовна могућност из које се отварају нови прилази ка уводу у неминовност предодређеног текста. Језик допушта разлику, али јој истовремено друштвене групе и друштвене околности могу постати непреходна препрека.

Наглашено тјелесно се разобличава до гротескности, тјелесно постаје предмет језика, физиолошко у човјеку веже се за физиолошко у говору, у поетским каденцама којима се разобличава оно што им је временски претходило у литератури. Закључавање и затамњивање језика у првој фази Негришорче-

вог пјесништва није само неоавангардни манир, није само прости метод, него, у једном дијелу, и покушај да се преко ироније и апсурда релативизује, можда и обесмисли сам догађај/доживљај, предмет који постаје “ситна поетска главица”, док “тело мирише смрћу која ће доћи”, а “песници би”, каже пјесник, “да је то сомот, свила, баршун, памучне пахуље”. Ту архиву свакодневице, у којој човјек лебди између духовног и тјелесног, између казаног и неизрецивог, Негришорац отвара системски јасно, по концепту који се темељи на рачвастој сјенци текста у којем пребива поезија као архетип, којим је човјек и дат и задат. Тим правцем, по ко зна који пут, долазимо у опасност од поређења поезије и стварности, тражећи у пјесми оно што би требало да буде жељена слика свијета у њој, заборављајући да је она и простор, и вријеме за себе, и да смо, у крајњем, ми немоћни да их дефинишемо, у најбољем случају кадри смо да их овлаш дотакнемо и евентуално покушамо да опишемо.

Ријеч је, дакле, била у почетку, али је од тренутка када нам је дата престала да буде искључиво индивидуална, што значи да од тог тренутка не постоји апсолутно лично поље говора, апсолутно лична ријеч, апсолутно лична пјесма са само једним, апсолутним значењем, јер је она предодређена да буде и свјесна и надсвјесна, и човјекова и људска, истовремено, условљена свим допуштеним нам међуодносима. Док је стварао, Творац је пребивао у времену, али никада није изашао из вјечности. Давши нам ријеч, Творац нам је дао могућност креације, тако да ништа не може да остане сáмо и ништа ван осмишљеног реда и поретка.

Зато строго одређивање и смјештање Негришорчеве поезије из овог периода у неколико контекстуално условљених равни у себи носи вишеструку опасност од грешке и пренебрегавања међуодноса језика и поступка и аутореферентне природе пјесме, односно онога што је чини пјесмом по себи, и оне везивне материје која у сваком тренутку држи пјеснички систем у равнотежи. Такав метод одвео би нас, нема сумње, оним најопаснијим током у простор релативизације, јер је извјесно да не може постојати апсолутни дисконтинуитет између два

периода у једном пјесништву, једнако као што не постоји ништа у апсолуту, осим бића поезије, поезије по себи, поезије у цјелини. Опус Ивана Негришорца нема, дакле, како се то на мах може учинити, искључивих прелаза, а дијахроним пресејком увиђамо да не постоји ни чврста демаркација у суштини поступка, те да пјесничка путања, поред наизгледних разлика, води јединим могућим путем од *Труле јабуке*, преко *Везника*, до *Пошјајника* и *Светиљника*.

Стога с правом можемо да кажемо да и у оним типично програмским пјесмама у којима несумњиво доминира фонолошки, морфолошки или графостилематски експеримент, постоје јасно обликовани лирски фрагменти, осјенчени медитативним и тајновитим, оним што се не може прећутати, као што се не може прећутати митско, и оно сопство које производи из интроспекције.

Пјесник *Труле јабуке* и *Везника* повремено проходи два пута – један изразито антилирски и други доминантно лирски, што у коначном и не изненађује с обзиром на ону већ поменуто аутопоетичку дефиницију – исихастички постмодерниста. А да би ова синтагма била унеколико јаснија послужимо се, колико год то незахвално било, додатним пјесниковим појашњењем: “после објављивања књиге *Светиљник* и, нарочито, после чудесне њене рецепције која је уследила, осетио сам да је сазрео тренутак да о свему што је претходило положим јавнога рачуна. Да кажем како то што сам исихаста не значи да сам престао бити постмодерниста, те да бити постмодерниста не значи бити духовно бесловесно звере које само измишља и лаже без икакве свести о вишим, небеским сферама човековог постојања”.

Свакоме кога буде дубље заинтересовала поезија Ивана Негришорца препоручујем да незаобилазно прочита његову *Жичку исјовесј*, бесједу приликом уручења награде Жичка хрисовуља из 2011. године, одакле су за потребе овог текста посуђени цитирани фрагменти, а која ће бити од помоћи како би се боље схватили неки сегменти и међувезе у досадашњем Негришорчевом опусу.

Живорад НЕДЕЉКОВИЋ

ИГРАЧКЕ ЗА ВЕЛИКУ ИГРУ

(Борис Јовановић, *Играчке*, Књижевна задруга српског народног вијећа, Подгорица, 2015)

Под ирејијосџавком да наслов може бији кључ,

легитимно је да се у тражењу шифре за могуће одгонетање књижевног дела пође од наслова. Реч *играчке*, под којом су окупљене приче и драмице Бориса Јовановића, стеченом вишезначношћу отвара изазовне просторе за тумачење ових текстова сврстаних у три целине. У првој су дуже приче, махом развијеније структуре, обликоване различитим поступцима који мотиву играчака дају шири смисаони и значењски распон. Јунаци прича су одреда играчке у једном колико карневалском, то-лико и трагичком добу кад је можда могуће иживети сва урођена или стечена лудила у представи која одвајкада има исте, препознатљиве обресе, иако се мењају и кулисе и интензитет трагизма у тражењу унутрашњег упоришта. Играчка је и доба, непрекидно у рукама оних који га творе по својим мерилима и обликују према потребама и потрагама, једнако као и позорница на којој се игре одвијају, а то је у овим причама и град, сасвим одређен ентитет, стваран и измаштан, предуго сневан, *месџо њечаша* које вапи за потписима, скупом потврдом идентитета; град НК коме писац у причици *Сјећаши се Онојошиа* дарује истинску оду, химну ономе што је НК био и још јесте у сећању. Последња реченица приче, заправо стих: *Понекад бих зайлакао, мој Шобићу*, истовремено је омаж тананом ствараоцу стасалом у збрисаној културолошкој матрици и схватљиви вапај. Упркос хаотичним збивањима и неконтролисаним убрзањима, и град је дакако схватљив, колико и живе играчке које промичу пред читаоцем, и у махнитом и у стрпљивом тражењу макар каквог ослонца; схватљив и као тескобна играоница коју увек препознајемо, а особито кад слутимо, налик јунацима Јовановићеве књиге да

Живої̄ је најсхваї̄љивији од свеїа шїо се може схваї̄шїи,
 најсхватљивији, и кад знамо да је, такав какав је, краткотрајна
 наша, али пре свега играчка других; то зна и Барон, јунак мар-
 кантне приче *Тетак*, који управо због сазнатог, лишеног, ме-
 ђутим, честице нуминозног и пуноће, изнова и изнова измиш-
 ља начине играња, и руши датости, не марећи, као и јунаци
 стожерних прича *Живої̄ и смртї̄ учїӣеља Голуже, Магаїас-*
кар и Библиоїекар, за цену, јер шта је она, шта друго него, и
 кад изгледа да се више нема где, радосно замицање, *срљање* у

Бескрајно їростїрансїво моїућеї,

у нови дан, на рубове круга у коме треба и измишљати, савла-
 ђујући сопствене демоне и причати о измишљеном, јер изми-
 шљено постоји. Повлашћујући тај мучни говор у *їовору* о ју-
 нацима, писац је увек на њиховој страни, свестан тегобне,
 можда сржне игре овог света и ових прича: опстати у потрази
 за немогућим. И као што *сївара* своје јунаке, видећи их како
 само он може да их види, јер назире да *имамо онолико лица*
колико је различїишїх їоїледа на нас, Борис Јовановић у своје-
 врсним поентирањима, зачудним коментарима, на крају поје-
 диних прича, сажима збивања, релативизује их или мистифи-
 кује или пак разоткрива, а све, чини се, због тврдње на крају
 приче *Трећи сневач или Шїа је їо Хеминївеј* да трећи сневач
 не постоји, којом усложњава вишеструко дотакнут смисао
 игре и играчака, протежући га све до питања да ли

Писац засїта їосїїоји

или су приче до нас доспеле посредством другог, боље рећи
 Првог. Можда су и наше. Интригантну игру, још једну из ката-
 лога игара понуђеног у *Иїрачкама*, Борис Јовановић суверено
 подастире пред читаоца, а у суверености је мноштво састојака,
 од којих издвајамо ерудицију, дар и посвећеност у ис- трајнос-
 ти да се састојци у правим односима споје. Приче Бориса
 Јовановића имају и *своја лица и своју нуїрину*, оне се огледају
 у језику који је час чисто, час замагљено огледало. Стога је
 лице прича и видљиво и невидљиво, и осветљено и осенчено
 поезијом, а њихова је нутрина доступна чулима, жељ-
 ним разоткривања лакрдијашког доба. Другачије су обликоване,
 друга је

Природа Причица,

текстова који творе следећу целину књиге. Као ни поступци у дужим текстовима, ни поступци у причицама не могу се свести под једну, макар и широко схваћену одредницу. Реч је о текстовима чији је и тематски распон велики. Лакоћом врсног есејисте Борис Јовановић истражује разнородне феномене стварности, проницљиво дотиче менталитетске валидности и јетко осветљава механизме владања, а на примерима појединачних неснађености увећава општу слику свагдашњих ускраћености, међу којима и плотска страна и неутажива сексуалност имају драматичну важност. Чудесне су минијатуре о сновиђењима и лирски *водичи* кроз градове (Лондон, Београд, Парта) и изазовне пробране биографије, најпре зато што се тек условно *баве* градским и биографским фактима; у разноврсним захватима Бориса Јовановића читалац се среће са приповедним одликама уводног, претежнијег дела књиге, али и с новим ознакама, поглавито проистеклим из питања које је такође кључ за разумевање већине текстова: ко заиста пише приче, ко доводи језик до сваковрсних укрштаја

У шачкама сложености

где игра престаје да буде игра и постаје чињеница. Податак, јасан, о чему све не. О ономе што је ту, поред нас. И наша је неминовност, можда, у некој наслућеној тачки додира земног и обоженог за којим чезнемо и непрестано присвајамо играчке у нади да ће која од њих бити и то: творац спокоја, кључ разрешења; да бисмо, као писац на крају последње од четири драмице које чине завршну целину књиге, спокојно могли изрећи:

Толико о мени,

са свешћу да су наше приче и приче, наше драме и драмице испричане и одигране на тлу које нам је дато, у окружењу које нисмо бирали. Али смо могли да бирамо властите начине сведочења, опирајући се пукој краткотрајности у нелепом добу. Опирајући се, бирајући. Као што бирамо приче Бориса Јовановића, трајну читалачку радост. Књигом *Играчке* Борис Јовановић потврђује високо место које има у корпусу савремене српске прозе.

Слободан Бобан ЈОКИЋ, протојереј

„ХТИО БИХ ДА ТИ КАЖЕМ НЕШТО ЛИЈЕПО“
(Радинко Крулановић, *Тишином њи ѿворим*, Подгорица, 2016)

Молиџва за Ајшу Гагафи

Теби којој су убили домовину,
Убијали све што су могли
Убијали да би убијали
Убијали да вас нема
Да вас затру
Да сравне са црном земљом
Теби којој су отели
небо либијско
отели да га нема
да није твоје
да је ничије
отимали све што су могли.
Молим се да не отму твој поглед
Који је Нада за убијене
За поробљене, за слободне
Који ће пјевати само једну пјесму Боже правде.

Намјерно почињем са пјесмом *Молиџва за Ајшу Гагафи*, иако она није ушла у збирку *Тишином њи ѿворим* о којој вечерас говоримо. Сматрамо да је ова пјесма круна прве збирке и на неки начин најаву неких нових стваралачких подухвата песника Радинка Крулановића. Унапријед се морам оградити да моје вечерашње слово можда неће бити адекватно јер нијесам неки познавалац поезије а нијесам ни књижевни критичар, па тај стручни дио препуштам Милици и Желидрагу. Али, пријатељство нема граница и препрека, а заједничка Жупа је ту прије свега, па ето отуда и мене за овом говорницом вечерас.

Читајући први пут *Молићеву за Ајшу Гагафи* а која ме морам признати необично и дубоко дирнула, ваљда зато што смо од истих слично проживљавали а добрим дијелом и данас живимо, одмах сам се сјетио никарагванског пјесника, револуционара и свештеника Ернеста Калденала и његове *Молићеве за Мерилин Монро*. Ево неких извода из те пјесме: „Госпoде, прими ово дијете цијелом свијету познато по имену Мерилин Монро, иако то уистину није њено право име (али Ти познајеш њено право име, име сирочета силованог у деветој години, и продавачице која се покушала убити у шеснаестој)... Госпoде у овом свијету контаминираном гријехом и радиоактивношћу сигурно нећеш бити строг према њој која се само једна мала продавачица... Гладовала је за љубављу а ми смо јој понудили средства за смирење. За њену тугу... предложили смо психоанализу... Филм се завршио без последњег пољупца. Нашли су је мртву са руком на телефону... Госпoде, тко је био тај кога је жељела позвати и није га звала (можда је то био нитко или Неко... одговори јој на позив Ти!” Зашто сам се сјетио ове пјесме док сам читао Ајшу? Мислим зато јер обје пјесме и оба пјесника желе да проникну дубоко у смисао постојања човјека а нарочито да се дотакну људске трагике постојања и да састрадавају са човјекoм који борави у овом суровом, уморном и истрошеном свијету, свијету који се из дана у дан распада у смрти. Они траже „нову правду за све оне који су жељели а нијесу имали право на љубав” (*Рагуж се*). Ајша и Мерилин које су биле „велике” пред овим свијетом али само споља, а дубоко у себи „обичне”, оне којима се узима оно највредније, чистотa, чистота, домовина, поглед на небо, пољубац, слобода, Љубав, и то све „у времену кад једу људе а уста су има пуна љубави”. (*Имам нешто важно да ти кажем*). Као да нико не жели да проникне дубље и да осјети и схвати тај унутрашњи зов и смисао човјекoв. Али песник не пристаје на то. Не пристаје на ту сиву и „нормалну” стварност наше свакодневнице „јер данас је лудост не бити луд”. Не пристаје на лицемјерје, лаж, спољашност, стагнацију, летаргију, празнину, учмалост, и данас често помињану досаду (смарање), не пристаје у овом пролазног и промјењивом вијеку на крају памћења и идентитета. У пјесми *Присујноси Нејрисујној* не пристаје на „оквире, стеге, обруче и ланце, на нацрте неке, хватање живота у рачунарске операције”, или како каже у пјесми *Рагуж се*: „Хајде да срушимо табуе, условљене временским, простор-

ним, не знам којим, свим зонама које се јављају као препрека непремостива” и коначно не пристаје на мржњу и смрт. Иако смо видјели из поменутих стихова да је човјек често само несрећни и неутјешни трагалац за смислом, ипак то трагање је нешто најинтимније и најдубље у човјеку. Управо, трагање за смислом је трагање за вјечним, или како би ми рекли – за Царством Небеским. „Мораш умријети за овај свијет да би се родио за вјечност”, одговара песник у *Шайаиу бескраја*. (*слика кришћења*). Јер човјек је биће које је свим својим нитима, неутољиво и незасито гладно и жедно вјечности. Е, тог и таквог човјека, жедног вјечности, тражи и о њему проповиједат Крулановић у својој поезији. Да би дошли до спасоносне вјечности морамо живот проживјети достојан човјека. А то може само човјек који воли и који је вољен. И управо Љубав прожета вјечношћу је централна тема ове збирке поезије. Али не љубав као самодовољност и испразна прича, не као „Љубав која би стала у неколико редака вјешто исписаних. Неколико ријечи лијепо речених. И тако, као обичност нека, гледаш да је отаљаш, мрзовољно, као да чекаш плату, догађај спортски” не нешто „Узгредно” (*Каква је то Љубав*), већ Љубав као однос, однос према другом и то чак не ради испуњења самих заповијести (спољашње и јуридичке) или неког обзира, него због самог другог као таквог, чије постојање или сапостојање, представља извор нашег постојања, постаје потврда нашег идентитета, сами наш живот и разлог за живот, једно „ти” без којег наше „ја” умире. У пјесми *Ти си* посвећеној Ани, песник јасно каже: „Ти си неодвојивост, моја љепота... јер Ти си Ја, моје огледало моје постојање... нијеси суживот, него живот”. О односу Ја и Ти Мартин Бубер написао је цијелу студију и управо је та ријеч за њега основна Ја и Ти. Или као што у *Белависти* каже професор Крулановић да његов ближњи носи наду у вјечност и спасење. Истинска слобода је као и љубав онтолошка (намјерно користим овај термин јер је песник и филозоф), а не интелектуална или етичка стварност. Из реченог јасно видимо да је љубавни однос према Другога спасоносан, али да се тај спасоносни однос љубави може градити само из слободе. Јер када човјек љуби из слободе он постаје Личност. А у личности живот и љубав се поистовјећују: личност не умире тј. побјеђује смрт управо због тога што је вољена и што воли. И у том односу личност другога за нас постаје конкретно, јединствено и непоновљиво биће, Јер Љубав може све

(истоимена пјесма). А онда се можемо заклињати у „љубав као мјеру постојања и смисао свега”. (*Тишином њи ѿворим* III). Насупрот томе, смрт за личност значи да престаје да буде вољена и да воли, и тада престаје да буде јединствена и неповљива. Песник иде и један корак даље и свједочи да је за човјека бити и бити у односу постаје исто. тј. човјек може постати он сам, једино ако буде у односу, заједници са другим човјеком и кроз њега са Другим који је Бог. Ево како песник промишља: „Живот је живјети... живот је Љубав, а Љубав је живот, прожимање сличног, Личног, Присутност неприсутног и обратно. Живот је... гдје нема мртвих, гдје су сви живи, само су облици разни, и Тајна и Чудо и Бог који се открива” (*Присућности нерисћујној*). Слично је у стиховима завршне пјесме *Рећи ћу њи нешћо* гдје се песник у љубави предаје до краја: „Пустимо вријеме, пригрлимо вјечност. Станимо. Заћутимо. Предајмо се до краја. Не тражећи ништа заузврат.

Али тежак је пут до Љубави у вјечности. Или како песник каже, „Два су пута до циља а само један прави” (*Рећи ћу њи нешћо важно*). Некад нас живот повриједи, некада нас повриједе други а некада ми повриједимо и себе, и живот и другог. Некада падамо али као прица Феникс опет устајемо и рађамо се (*Као суза*). Некада се јаковљевски са Богом рвамо (*Вјера је моја сва у Теби*), некада пољубац дајемо као дужност (*Каква је њо Љубав*). Некад смо сјетни док кроз тужне јесење дане улицама шетамо некад у Нирнбергу а данас у Будви (*Нирнбершки ѡрићћих*). И на крају се са песником питамо: „Зар је тешко бити срећан” (*Чежња*). Није и нијесмо једини који се ово питају. И Буњин изгнаник и домољубац се пита „Јеси ли био срећан у животу земаљском”. Одговор обојице је јасан, кратак и недвосмислен. Буњин ће одговорити „И заборавићу све – сјетићу се само ових Пољских путева између класја и трава – и припивши се уз милосрдна кољена, нећу моћи да одговорим од слатких суза”, док ће наш млади песник одговорити кроз чуђење *Жућој цвијетш* и вјеру његову коме је Бог дао онолико колико му треба: „Чему све то, та туга сјетна кад је љепота, тај мали одсјај неба!”

Круле плеше са тананошћу стихова и кроз њих се обраћа Богу, Ани, пријатељу, природи и човјеку. Некада изоштрава стих као у *Хићо бих да Ти кажем нешћо лијејо* „али како да те смјестим у мисао, у ријеч, кад си већа и чистија од свега што знам” па као да опет читам скоро прочитан

стих персијског пјесника Хафиза на Богородици Љевишкој који даде да се уреже неки непознати богати трговац задивљен љепотом њених фресака: „Зеница ока мог гнијездо је љепоте твоје”.

Завршавајући ово слово опет се враћамо можда најљепшим стиховима из ове збирке. *Живоӣ је Љубав, а Љубав је живоӣ*, једно без другог је бесмисао и пролазност. Као да слушамо *Химну љубави* апостола Павла: „Ако језике човјечије и анђеоске говорим, а љубави немам, онда сам као звоно које јечи, или кимвал који звечи. И ако имам дар пророштва и знам све тајне и све знање, и ако имам сву вјеру да и горе премјештам, а љубави немам, ништа сам. И ако раздам све имање своје, и ако предам тијело своје да се сажеже, а љубави немам, ништа ми не користи. Љубав никад не престаје, док ће пророштва нестати, језици ће замукнути, знање ће престати... на крају остају вјера, нада и љубав, а љубав је од њих највећа”. Кроз ове стихове закључујемо да је љубав највећа, већа и од Вјере и Наде које опет кроз њу налазе испуњење, а које Круле помиње у *Ти си ми све* („Зовем те вјером, јер без тебе не могу, зовем те надом, јер си ми неопходна”). Зато, на крају, једина љубав остаје у Царству Божијем и то као гледање Бога „лицем у лице”, у заједници са Њим Који ће нас вољети и Којег ћемо вољети, љубећи друге људе кроз све вјекове.

Овим би било реално да завршим, али ипак, не јер морам још нешто кратко додати да не изостане обећање. Морам признати да док ово не написах нијесам схватао да му је поезија овако озбиљна мада и то морам признати један дио Крулановићеве поезије носи у себи једну дозу романтике (ваљда због удварања жени или женама не знам), кажем романтике јер не смијем, забрањено ми је да кажем патетике. Ваљда кад то двоје спојимо добијамо нешто што смо ми назвали апофатични романтизам. Апофатику ћемо приписати Жупи а романтизам утицајима јужног приморског вјетра и сланој будванској води.

Али, можда би било боље да све ово нијесам приповиједао него да сам чуао и као песник Тишином вам говорио.

(Изговорено на промоцији књиге *Тишином њӣ говорим*, у Никшићу, 23. јула, 2016)

Перивоје ПОПОВИЋ

ДУРМИТОРСКИ ВИДОКАЗИ НАОДА ВУКОВИЋА

Данас кад и даље још нема онога истинског и историјскога Ловћена, кад и сами Комови – Васојевички, Кучки и Љеворечки, добрано унутар себе од једа и јада подрхтавају и побуну савјести снују – (при)чини се да их сам Везув ватрено призива, можда може да нас радује, ако смо радовању прилични, *Дурмиторе, да си здраво*, јер још увијек држи се чврсто и постојано – и Твој и Вуков Дробњак, и Језера, и Шаранци, и Потарци, и Пива, и Планина Пивска – и Небо, и земља Твоја.

Хвала небесима, онима што их са Врха Сое Небеске, снагом и снима додирујемо, што су нам мнозина дурмиторских стваралачких горостаса били или још јесу професори српскога језика и књижевности – јединствени Ново Вуковић и Брано Остојић, у Никшићу; проф. Николић и проф. Делић, у Београду, проф. Вуковић, у Сарајеву, итд, и томе сл. Богме, све ми се чини да је и prof. Nowytki у Већу, у carstvuјућој Вијени, био неким далеким и високим поријеклом – Дурмиторац, макар по духу наспрам Вука Стефанова Караџића, од Дробњака, из Петњице, Васојевића по старини, до Његоша по слави и величини – да, због тога се у овој скромној причи о Наоду Вуковићу – рукују историјски Ловћен, Дурмитор и Комови.

Дакле, рекосмо, са пропланака, са поменутих горских надвисина радујемо се да можемо де се, по указаној Господњој милости, можда недостојни пред његовим именом – Божјим – упутимо свијетлим траговима *дурмиторској књижевној вијенци* (Уважени Рајко Цаковић говори о Дурмиторском *ијесничком* вијенцу). И да на тој велемоћној стази што нас духом води уз обале *Савине воде*, много је изванредних књижевних путовођа, сапутника и сапатника, као Ново и Даница Вуковић, кажимо, и као, јоште међу нама достојно присутни, вјечити младић, НАОД ВУКОВИЋ. Посебни су то људски и творачки свјетионици на дурмиторском језерју, горју, каменом морју и мраморју.

Код већине српских писаца из Црне Горе присутна је разумљива болна горчина у казивању пјесничком и људском. Присутна је она и код Наода Вуковића, али Вуковић је исказује са неком посебном природношћу: горко је, горчине је било одувијек, биће је и заувјек. Тешко је од настанка до нестанка, а биће и потом све до Васкресења и новог Постања – све *док вјејирови ковићлају* горки над овим нашим слуђеним микрокосмосом – то је поетичка суштина, али је и темељ етичке вертикале у списатељској и моралној перспективи Наода Вуковића...

„МАЛИША”, је први *крайџи* роман (постмодерна је, извјесно, кодификовала дату форму), прво књижевно оглашавање Наода Вуковића, како сам каже, по наговору пријатеља – браво, велика људска похвала за пријатеље. Били су сасвим у праву. Недостајали би нам и у људском и творачком смислу и Вуковић и његово казивање, јер добро је што је тако Наод Вуковић постао писац и што тако сазнајемо да “ је Малиша Перушић отишао у заслужену пензију, али утисак који је оставио на све просвјетне раднике Вароши и шире, као и на све познанике, био је изванредан” ... иако је био “сиров и плаховит”, како свога јунака, по себи, карактерише писац.

“Веома је широк и врло растегљив историјски контекст у коме овај јунак битише...” – препручује ово Вуковићево првосочињеније универзитетски проф. др Живко Ђурковић, коме и писац и читаоци дугују захвалност за подршку у тренутку одлуке – бити или не бити – писац.

“КОШМАР”, је други опет кратки роман, *новела*, друго књижевно дјело Наода Вуковића, које сада већ поприма озбиљније стваралачке димензије у стилском и композицијском, идејном и садржинском смислу. Посебно интригантан и добро обликован је главни лик Вуковићевог литерарног напора у овој књизи. Да није поливалентности сличног у једном дијелу нашега народнога Бића, Вуковићев би Гвозден у већој мјери био смијешан – овако је мултипликативно трагичан у безданици кошмарних снова и беспућа.

Запажања рецензента Неша Жугића на јасан и непосредан начин дефинишу Вуковићево дјело: “*Кошмар* књижевника Наода Вуковића роман је мјере у свим идејним и садржинским димензијама књижевног дјела...Гвозден је лик без људског обличја, све је сем човјек, по оној непобитној *Зло рађење, ѿшово суђење*. Вуковић је препуштио Гвоздену да се

обрачуна сам са собом .*Ово ми и треба*, рекао је (и) сам себи” – пресудио на крају.

“ТАМО ГДЈЕ БОГОВИ САЊАЈУ” је роман, не више кратки и не више “експериментални” списатељски оглед Наода Вуковића. Овдје већ добрано могу да се уоче и естетске, мисаоне, композицијске и стилске карактеристике класичног романа савремене оријентације. Има у нашој оцјени нечега што би могло да се поима противречно, међутим у питању је само потврда могућег васпостављања *постмодернизма као играња* без одрицања од несумњивих вриједности књижевне и опште традиције.

У том смислу овај роман јесте, како каже рецензент Сретен Лазаревић “етно зпис о породици дурмиторског подручја у којем се преплићу локално, али и универзално, пролазно и вјечно.” Али он је, такође, и етички, традиционално позитивно заштитнички, конзервативно оправдајући и човјечно-побједнички драмат усред пејзажа, али и све друге видеће, невидеће и вјечновидеће љепоте Дурмитора.

Осим сличности у имену, односно тзв. конспиративном надимку, друг Гвоздени, ратни комесар из овог романа и Гвозден из “Кошмара” (маниристички поступак Вуковића,) имају извјесне сличности у биографијама, али не и у карактеру и односу према стварности. Одробијао је на крају Гвоздени пет година на Голоме, “а кад се вратио, послјије мјесец дана је умро.Уже породице није имао”.

Потврђују се ријечи рецензента Димитрија Диса Јаничића: “Наод је написао књигу која нам је била потребна... да нас опомене...”

“ТРЕПЕТИ ПРОШЛОСТИ” је Вуковићева збирка приповједака. То су претежно записи сатиричног и иронијског карактера и излазе изван дурмиторског мизансцена и поетског миљеа, на тај начин и мимо *вијенца* којег смо напријед апострофирали. Но, у сваком случају и ова казивања потенцирају етичку вертикалу – било је овако како вам причам, или нешто сл, а причам вам да знате како не треба да буде – јасно нам поручује писац.

Са више тоpline, у личном односу, са знатно више наде и бола у емотивној релацији према читаоцу, али (за сада, непредвидив је Н: Вуковић) и са мање успјеха у артистичком смислу, Наод Вуковић се огледао и у ПОЕЗИЈИ.

Збирка пјесама “ВРИЈЕМЕ ЗЕМНО” прво је Вуковићево пјесничко оглашавање. Књига је искрена и брижна исповијест над зловременом оно- и -ововременим и истовремено се има и као најавна тема и мотива који посебно заокупљају човјека-пјесника – судбина свога српскога рода и језика – *мене све ране моја рода боле*.

Наредна збирка “КРОЗ ГОДИНЕ МНОГЕ ПРОШЛЕ”, како и сам наслов сугерира, доноси пјесме које је, одлично запажа Сретен Лазаревић, аутор “покупио из свог животног магацина”. Но, истовремено оне и са нама, са нашим животним судбинама комуницирају на начин да се и сами обавезно осврнемо, замислимо и још поједанпут озбиљно самоупитамо – куда и како – прије него ли кренемо на ново или потоње путовање.

(По)најбоља (опет, за сада) Вуковићева пјесничка књига “ДОК ВЈЕТРОВИ КОВИТЛАЈУ” је збирка чисте етичке и патриотске (тима и социјалне) поезије, гледано са позиција традиционалне књижевне теорије, али и са датих позиција поимања стварности као такве.

Вјетрови дурмиторски вију, вјетрови свјежи и надоносни, али и вјетрови низијски (*Оро њјездо врх ѿимора вије,/ јер слободе у равници није...?*), вјетри зла и таме. Наши, бурни и подмукли домаћи вјетрови и громо-облаци у свјетском су се ововременом злодану усковитлали.

Од те таме, од те немани брани се, од тог чудовишног оркана брани себе и нас укупним својим добробитним стваралаштвом часни Дурмиторски заточник – Наод Вуковић.

Подгорица, о Петровудне, 2016. Љ.Г.

Балша РАЈЧЕВИЋ

СЛИКАР ЗАВИЧАЈНИХ ПРЕДЕЛА И ПРИЗОРА

(Ранко Крстајић, *слике*, Галерија „Ђура Јакшић”, јуни, 2015)

Да ствараоцима није наклоњена само једна муза већ често две а понекад и више њих, најбољи је пример врсан писац Ранко Крстајић(1952) који је и не мање добар сликар, што је опет потврдио самосталном изложбом у београдској галерији „Ђуре Јакшића”. И не само потврдио већ показао значајан напредак како у погледу форме тако и у оквирима садржајног слоја.

Дванаеста Крстајићева изложба одржана у Галерији „Трезор”, 1995, у Београду као и оне раније али и ова нова о којој ћемо нешто рећи доводе нас на несумљив закључак да је аутор изразити и изворни „завичајни сликар”. Сликари природног амбијента свог родног краја. Још на тој изложби се показало да се из укупног Крстајићевог опуса уметничким квалитетима издвајају „чисти” пејсажи, они без фигура. Те мотиве он је готово увек проналазио у свом „ужем завичају”, ближе или даље околина Дурмитора: Вртаче, громаче, кршевите падине, и заравни неправилно испресецане, избраздане гомилама испуцалог камења и гребења неисцрпно су извориште сликаревог надахнућа. Ту су већ тада били присутни и предели, у скулптуралном смислу, са фантастично чудним конфигурацијама. Захваљујући раду базираном на сећању, присећању, евентуално само припомогнутом скицама-забелешкама, као и добром визуелном и селективном памћењу, значи непасивном индиректном приступу, али и својеврсној експресивној упечатљивости бизарних предела овог краја, Крстајић је већ тада остваривао пејсаже са вишње или мање помереним границама: од реалног до иреалног, од стварног до нестварног. У том рас-

пону примеса, присуство „над реалног” зависила је од саме количине и начина уметникове интервенције, транс позиције. Али и они пејсажи „реалистичнији” били су само привидно реални због својих дескриптивно детаљистичких засичења, међутим, њихово главно експресивно дејство су биле надреалне атмосфере.

Мада Крстајић поседује оштру и прецизну перцепцију за детаље, као и одговарајућу извођачку вештину, најбоље резултате је остваривао у сведенијим пејзажима где постиже нагласак на структурама и карактерима њиховог јединственог изгледа, кад је ближи њиховом, у гелешком смислу, праелементарном, суштинском, готово исконски универзалном стању. Тако је досезао до њиховог типичног карактера, свдећи их у параматеријском смислу, на два од четири праелемента: камен и небо. Неколико таквих пејсажа аутор је „пре свлачио” неком врстом „паучинасте опне”, више у асоцијативном него у дескриптивном обликовном смислу. Тако је значењима праелементарног, исконског природе додавао и нова зачења о трајном, непроменљивом, неприступачном и пустом, чак о „зачараном пределу”

После присећања на могуће тумачење и значење ранијих његових радова до 1995. да видимо сад шта је битно ново у Крстајићевом раду. Одмах уочавамо један нови јединствени свет у коме наглашено присуство фантастичког виђења и доживљаја природе.

Сад се не ради о благим примесама надреално фантастичног чији је носилац сам предео по себи, својој бизарној природи, као раније, већ о доминантном и траженом духу наглашене фантастике постигнутом свесном ликовном транспозицијом природног предлошка који само био иницијалну повод. Такође С друге стране тражење и проналажење фигуралних облика и асоцијација у аорганичким облицима стеновитих предела: „Битка на Вучјем долу”(триптих), или нешто другачија слика Минотаурис у којој се претећа глава митског бика назире као да израња из узбурканог апстрактног, енформелистичког хаоса, „папазијаније” разних текстура, структура као и разводљених и размекшаних пиктуралних партија. Одли-

чна је сугестивна и снажна слика „природног мотива” у облику распећа – адекватно и названа “Распеће”. Али, ново у Крстајићевом сликарском развоју није само садржајно тематске и стилске природе већ и приметан напредак у вештини сликарске егзекуције. Био је и раније вешт а сад је још вештији. Тако испуњава онај вечити и важан захтев, задовољити не само шта него и како.

Ко ће коме ако неће свој своме. Па је и Р. Крстајић, превасходно писац поверио песнику Радомиру Мићуновићу да му напише предговор. Али разложно размишљајући да песнику лежи садржина о фантастичним трансформацијама природног као и сваки ликовни исказ „на граници сна и јаве”. И није се преварио. Лирик у Р. Мичуновићу је на прави начин овај поетско фантастичан свет доживео и примерено проговорио. Ко би се сетио прикладнијег цитата ако не начитани песник, па пошто се прво сетио да је И. Секулић једном записала о ликовњацима и мотивима везаним за те (Црногорске) крајеве да је „то земља сликара као и земља за сликаре.” Да би опет њу прикладно цитирао: „Црна Гора је једно величанствено узбуркано камено море које се и јесте и није скаменило” додавши да је као таква отелотворена на Крстајићевим сликама. У својеврсном „пејсажном сликарству фантастичних визија” допринос Р. Крстајића је аутентичан, изворан и драгоцен. Допала ми се реченица Наталије Церовић па ћу са њом закључити овај приказ: „Фузија стварног и нестварног у сликама Р. Крстајића дочарава утисак надстварног према коме искуства стварног делују сиромашно”...

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Ранко ПОПОВИЋ:

Затварање чаршије и крвави карневал

Горан КОМАР:

Дробњачка ћирилична докуменџа

Ранко ПОПОВИЋ

ЗАТВАРАЊЕ ЧАРШИЈЕ И КРВАВИ КАРНЕВАЛ

Сарајево у српској райној публицистици 1992-1994.

(У ше јулске дане) Сарајево је било узаврело као узбуњена кошница. Велика, мирна варош сва се преишворила у буну. Мијешају се древне, вјечитише људске стирасији са ситним свакодневним интјересима и сукобима, а све то заједно сада добива велика звучна имена и све се покрива свечаним ријечима и паролама које још јуче није нико знао ни изоварао и које ће већ сутира биши замијењене друшима или простио заборављене. Сарајево је одувјек знало за такава времена кад се обични грађани, људи добри и душевни, трешни и слаби, одједном преишворе и подијеле у хероје и изроде, свеце и проклешинике, и обневиде за све остало што је до сада испуњавало њихов живош и везивало их једне за друје.

Има разлике у начину како искушења и несреће долазе на један град или једну земљу и како руше, муче и убијају. Зараза, глад и морија саширу људе тихо и полако и под њиховим жрвњем све судбине личе једна на друје. Исти знаци на почешку, слична мука, исти крај. Ни бојаштиво ни сила ни вјештина не моју то да унесу мнош разлике. Док буне и рашови, најроштив, доносе брза и бучна стирадања и фантасишчну разноликост у пашњи и умирању. Али на све ше разне личне судбине није се у ше дане обраћала пажња ниши је ко налази снаге и времена да се њима бави. Па ипак, нишиша нема шеже, луђе и јадније од тих случајних и излишних трагедија, и нишиша није достојније наше пажње и нашег саучешћа од тих појединачних несрећа које прођу незапажено, надвикане, залушене и пошриане ошшоом узбуном и мешешом.

То је најпорије само једно ошшише и неодређено расшоложење, које се испољава само крашким покрешима и шсовка-

ма за које се зна на која се односе; зајим се постојећено претвара у мишљење које се не крије; и најпослије постојаје тврдо и одређено увјерење о коме више није пошребно ни говорити и које се још само у дјелима испољава. Тада жене и нејач слазе у подруме. Уледни чаршилије се повлаче у своје куће, а из кафаница и удаљених махала поврви ситан свијет, онај који нема шта да изуби и који само код узбуна и промјена може нешто да добије. Све се дешава као само од себе, маса се салијева као у тошов калуј. Пред њу масу искоче однекуд један или двојица прегводника. То су обично прлаши, насилни, незадовољни, пошубени и настрани људи које до тада нико није знао ни примјећивао и који ће се, кад узбуна леће, ојет изубити у своју безимену сиротињу у сирмој махали из које су и дошли, или оштаити да чаме у некој айсани. Нико од ситанаца није могао замислити како изледа и докле може да иде овај најад скупој лудила који с времена на вријеме обузима ситановништво ових касаб, изубљених и ситјешњених међу високим џланинама.

Једно заразно и ошито лудило шјерало је људе из кућа, наитило их да чине невјероване и чудовишне ствари на које никад нису ни помишљали. Дојађаји су се развијали сами из себе, по једној лоци крви и извишћерених натона. Свак је торио од жеље да допринесе одбрани вјере и доброј реда и свак је с најбољим увјерењем и свешћим оорчењем хитио не само својим очима него и рукама да учествује у убијању и мучењу издајника и рђавих људи који су криви за сва велика зла у земљи као и за сваку личну незгоду и пашћу свакој појединој од њих. А дани су били сунчани, небо без облака, варош јуна зеленила, воде, раној воћа и цвијећа. Ноћу је сјала мјесечина, бистра, сјакалена и прохладна. А и дану и ноћу је шрајао крвави карневал у ком су сви хитјели једно а нико никој није могао да разумије ни сам себе да позна. Узбуђење је било ошито и захваило око себе као болест. Избијале су давно заштрјане мржње и ситаре џизме оживљавале. Хваитани су невини људи или су се дешавале кобне замјене и несјоразуми.

Бијес руље био је уштерен против Срба који су похваитани под сумњом да су одржавали везе са побуњеницима у Србији и ситремали уштанак и у Босни. Никој није било да испишта њихове кривице ни да им суди. Као у краштер расјаљеној вулкани они су ших дана убацивани у узбуњену чаршију, која им је била крвник без испишта и суда.

Ако бисмо овај текст искористили за тестирање читалачке јавности, вјероватно би и многи од оних који се рачунају у књижевне зналце у први мах претпоставили да се ради о одломку из неке од многих књига које су у виду свједочења написане о Сарајеву у времену последњег рата од 1992. до 1995. године. А ријеч је, заправо, о једном колажу одломака из Андрићеве прозе која за тему има *немирне године* 1808. и 1878. године какве су у историји Босни биле веома честе. (У самом тексту намјерно нису означени извори: приповијетке *Поручник Мураи* и *Мара милосница*, те роман *Травничка хроника*. Осим тога, у виду додатне замке, текст је ијекавизиран. Иначе, свака ријеч је Андрићева, као и поредак ријечи; тек су поједине реченице незнатно скраћене и, на самом почетку, у загради, мало је преформулисана иначе тачна, дакле Андрићева, временска одредница.) На питање *Зашто баш Андрић?*, лако је одговорити – он је неоспорна књижевна парадигма кад је у питању наречена тематика. Само у овоме кратком колажном одломку фиксирано је чак десетак што општих, што специфичних топоса атмосфере и учинка рата: ниске страсти маскиране великим ријечима и паролама; нагли преображаји људи и подјела на хероје и издајнике, на свеце и проклетнике; брза и бучна страдања; зачуђујућа разноликост патње и умирања; случајне, углавном излишне трагедије, готово непримјетне у општој буци; невјероватно кратак пут од неодређеног расположења до крвавог дјела; скупно лудило; фанатични занос масе; појава настраних типова као вођа; кобне замјене и страдање невиних; убиства без испита и суда.

А зашто баш као увод у причу о најновијој ратној публицистици? Одговор је дијелом садржан у одговору на прво питање, а то значи да се и аутори дневничких, аутобиографских свједочења о потоњем рату најчешће позивају на Андрића како би показали суштинску истовјетност зла у Босни, без обзира на вријеме његовог дешавања. С друге стране, све те књиге ратне публицистике у једном ширем контексту јесу књижевност која, мада документарна, никад не може до краја у чистом облику да се потпуно раздвоји од оне тзв. фикционалне. „Припадајући литератури онога што јесте или је било дио људског искуства, дневници, аутобиографије и мемоари рјешавају вагда исти изазов – хаотичној маси догађаја и чињеница сужавањем и бирањем намећу извјестан поредак, повезаност и досљедност, претварају *збивање у причање*. Докумен-

тарно причање/текст има, дакле, стално референта у вантекстовној стварности, и то је оно што ове врсте одваја од књижевности у ужем смислу ријечи. Али преко оног дијела књижевности који уважава законе вјероватности и нужности, те радњу, мисли и карактере поставља у људско искуство, успоставља се веза са дневничко-мемоарским жанровима. Уосталом, као што се фикционална литература не да замислити без примјеса истинитости, тако се ни документарно-умјетничка не да потврдити као чиста истина. У истраживањима која су провјеравала истинитост исказа у овим текстовима врло често се показало како су чињенице живота прилагођаване намјери онога који их саопштава. С друге, у овом случају важније, стране зна се већ из класичне традиције да оба типа литературе, *измишљена* и *истинитија*, и могу и морају узимати исте схеме и поступке стварања смисла у описивању и приповиједању, било да се ради о стварном, било о тобожњем искуству. А књижевно дјеловање неког текста у коначном исходу није превасходно условљено односом тога текста према постојећем поретку свијета, већ поступцима изградње смисла и учинком тих поступака међу различитим слојевима читалаца и у различитим епохама читања.¹

Исцрпан преглед теоријских поставки о односу дневничких, аутобиографских и мемоарских према белетристичким текстовима доноси Милисав Савић у првом поглављу књиге *Сећање и рај*, под насловом *Мемоарско-дневничка проза. Преглед теорија и проучавање жанра*, гдје се јасно уочава да је то стари, слично вариран проблем који је, као и толики други проблеми књижевности, специфичну релативизацију добио у постмодернистичким теоријама. „Сузана Иган пише да је немогуће било шта узети из живота уколико се то не трансформише и не обликује. Причу о нама приповеда фиктивно ја и ствара фиктивну причу у коју смешта стварне доживљаје. Но, ова расправа постаје бесмислена после тврђења да оба жанра припадају литератури. Скоулс и Келог сматрају да је динстинкција између историје и литературе само у степену, а не и у квалитету. Сваки процес сазнавања и сваки процес наратије подлежу конвенцијама уметности. Слично тврди и Рикер... Кад је реч о истини, она се не налази у сагласности

¹ Душан Иванић, *Појмовор у: Мемоарска проза XVIII и XIX века*. Зборник. Друга књига (Приредио Душан Иванић); Нолит, Београд, 1989, стр. 289.

између оног што је *речено* и оног што је *било*, већ у кохеренцији самог дискурса. Мисли се да је сваки роман – посредно аутобиографија, као што је и свака аутобиографија у неку руку роман. Не постоје – по тврђењу Флајшмана и Брасове – стилистичке и лингвистичке карактеристике по којима би се аутобиографија могла идентификовати. Ову тезу, у много радикалнијем облику, развиће Пол де Ман: аутобиографија није жанр или посебна прозна врста већ само фигура читања.²

У случају одабраног корпуса српске ратне публицистике која се бавила темом Сарајева, а коју чине дјела Душка Анђића *Смрти у Сарајеву*, Радована Вучковића *Збојом Сарајево*, Вељка Којовића *Крвава кошуља сарајевска* и Манојла Чалије *Проклећа сарајевска чаршија*, није потребно посебно и детаљно доказивати њихов књижевни статус. Већ и наслови су довољно симптоматични – све су то парафразе наслова гласовитих литерарних дјела, а у безмало свим случајевима и чињеница ауторства унапријед обезбјеђује такав статус. Наиме, Душко Анђић је прије овог публицистичког првенца потврђен као драмски писац и драматург; Радован Вучковић као приповједач, научник и универзитетски професор књижевности; Вељко Којовић као писац краћих прозних форми, новинар-репортажиста и културни дјелатник. Једино Манојло Чалија одраније није припадао свијету књижевности, али у случају његове књиге с великим степеном вјероватноће се може претпоставити да је она прошла редактуру неке књижевно знатно вјештије руке, што, између осталог, потврђују и андрићевски наслов и веома честа позивања на Андрићеву литературу. Ако је, дакле, књижевни статус наречених дјела у најширем смислу теоријски неспоран, и ако га почетно лоцирамо у зону (ипак, упркос теорији) подразумијевајућих разлика између белетристике и публицистике, између фикционалне и документарне прозе, онда је тежиште овог разматрања најсврсисходније пребацити на *оне референције које тексти има у вантекстовној стварности*. (То су, заправо, истовјетни елементи уочене стварности присутни у свим наведеним дјелима, тополи којих их повезују и потврђују њихову документарност, њихову природу *свједочења*.) Такав корак подразумијева напуштање специјалистичког простора књижевне анализе, али, истовремено

² Милисав Савић, *Сећање и рај*; Службени гласник, Београд, 2009, стр. 34.

и неизбјежно, и једну одређену идеолошку тачку разматрања која је, објективно, створена знатно прије и која ни из овог нити иједног другог ауторског текста не може бити суштински одстрањена. Уосталом, и аутори дјела о којима је ријеч нужно говоре из једне такве тачке, која објективно у једном виду постоји прије текста, а која се током настанка дјела додатно преиспитује, усложњава и трансформише. Управо тај моменат мора бити и почетни елемент разматрања.

II

У случајевима свих наведених аутора ради се о пријератним угледним интелектуалцима, познатим и ван оквира града у коме су текли каријеру и стицали име. Сви су они изразито југословенске оријентације, без обзира да ли су чланови и функционери владајуће (и једине) Партије, углавном без остатка и субверзивних примисли увјерени у комунистички метанаратив националне равноправности, братства, јединства и заједништва *југословенских народа и народности*. И кад нису живјели у тзв. *мјешовитим* браковима, а поједини јесу, они су српску националну супстанцу свог духовног бића мање-више свели на неутралну чињеницу припадности, која нешто значи у вишим сферама кадровске комбинаторике и као један од услова запошљавања у важнијим јавним институцијама, гдје се стриктно пазило на постотак националне заступљености уполсника. (СР Босна и Херцеговина је унутар СФРЈ имала неке своје специфичности које у другим републикама нису биле познате. Само се ту, рецимо, могло десити да исти високи функционер промијени три мандата на руководећем мјесту, строго партијски надзираном, једном као Србин, други пут као Хрват и трећи као Југословен. Исто тако, могли сте задовољавати све пропозиције неког конкурса и бити стручно надмоћни, али нисте могли рачунати на посао ако вам се националност није уклапала у тренутну слику кадровске заступљености.) Ријечју, свака истакнутија јавна позиција наметала је отприлике овакав статус националног бића *социјалистичке и самоуправне* јединке: бити Србин, али тако да се то што мање види и тако да не смета ни вама нити онима око вас који то нису. Та врста мимикрије, или специфичног бх. кетмана, представљала је неку врсту подразумијевањем, паралелног друштвеног уговора, с којим се рачунало и као највећом браћом рату, кад је рат већ почео да се назире, у почетку маглови-

то и с невјерицом, а онда – кад се већ десио – с чуђењем, страхом и, најзад, неизбјежним жртвама. То хаотично и сурово вријеме ставило је на испит све дотадашње вриједности и увјерења, од којих ће се многа показати као трагичне заблуде. Уведу ли се у такав контекст нека специфична питања, сада намјерно измјештена из контекста и до крајности заоштрена, слика се само додатно компликује. Узмимо, рецимо, феномен предратне књижевнокритичке рецепције Андрићевог дјела у Босни и Херцеговини и поставимо до баналности једноставно питање: како се могло десити да водећи андрићолози у највећем републичком универзитетском центру дочекају *зативарање чаршије* и *крвави карневал*, и не помишљајући да би се то могло десити, а онда и да би се то могло и требало избјећи. Како је то, заправо, до тада читан Андрић? Као изолован и ни од чега зависан умјетнички свијет, као давна и мучна прошлост *наших народа* коју је једном засвагда потрло *ново срећно комунистичко доба*? Да ли је заиста, по неминовности неких виших естетичких принципа, свако *локално* код Андрића исто-времено и *универзално*? Или је и то била још једна у низу идеолошких метанарација? Отрежњење је стизало брзо и веома болно, бацајући тешку сјенку сумње на све видове предратног живота, и оне приватне и оне јавне.³ Тешко је не поставити питање: је ли се ишта раније могло рационално предвидјети или бар назријети, наслутити преко неких карактеристичних појава и знакова. Постављају га и аутори чије су књиге предмет овог рада. Из накнадне временске перспективе од годину дана, Радован Вучковић се присјећа једне знаковите сцене

³ Већ 7. маја 1992, Вељко Којовић исписује ове јетке, самооптужујуће редове: „Осећам се као у затвореном лонцу на јакој ватри. Формиран је фронт око града, две линије, две војске, два непомирљива непријатеља, две мржње. Боже, често размишљам док немоћно посматрам даљину, да је било који босански медвед сишао у град са брда, а да је у граду почело да пуца, сваки би медвед побегао из града у планину. Само генерал Кукањац и ја бејасмо глуви и нисмо чули пуцњаву. Немоћан човек тражи сукривца па стога помињем генерала. Све је испланирано и све се десило и пре њега и без њега; одлази југословенска војска из овог града, није то више мој град: одлази из Босне и Херцеговине, није то више моја држава. А и они из Београда, конституисали Савезну Републику Југославију (од Србије и Црне Горе) и обзнанили свету да немају територијалних претензија према бившим југословенским републикама. А коме остављају мене и ове људе око мене? Зна ли ико на овом свету да човек може бити без свега осим без домовине?“ (Вељко Којовић, *Крвава кошуља сарајевска* /Друго, допуњено издање/; Глас српски, Бања Лука, 1999, стр. 35).

којој су он и супруга били свједоци на Башчаршији, а чији је актер био неки њима непознати локални лудак који је „не гледајући никог, него једино забуљен у тачку испред себе, понављао упорно и једнолично, у истим размацима речи: *Српкињама забрањен њисџиуи на Башчаршији на њри километра даљине. Мари!*“⁴ Зашто баш Српкињама, пита се аутор и наставља: „Ваљда зато, одговарам самоме себи, што се из утробе Српкиње рађају будући Срби, па су лудакове речи ритуални сигнал затирања туђих корена, уништавања коренике. Још тада сам се почео осећати нелагодно и несигурно у овом граду који сам био заволео и свакакве слутње су ми се мотале по глави“. (100)

Поводом вандалског упада *босанске војске* у просторије Института за књижевност у Добровољачкој улици,⁵ које ће

⁴ Радован Вучковић, *Збојом Сарајево*; Просвета, Београд, 1994, стр. 100. (Даљи наводи означени су бројем странице на крају цитата.)

⁵ Вучковић пише да му је ту вијест телефонски јавила *суџуџа колеџе директор Инџиџиџиџа*, заправо Вера Тутњевић, супруга Станише Тутњевића, коме је аутор овог рада био један од младих институтских сарадника и већ тада доста близак пријатељ, унаточ и хијерархијској и разлици у годинама. Ови детаљи су наведени да би се што конкретније предочиле тешкоће при склапању цјеловите текстуалне слике једног истог времена, гдје различити судионици начелно могу приложити тек сопствене фрагменте. С. Тутњевић је у том тренутку стицајем околности био ван Сарајева, у родном селу Детлаку, код Дервенте, ради обиљежавања породичне славе Ђурђевода, након чега више није могао да се врати у град. Отприлике мјесец дана раније, он је аутора овог текста пријатељски, крајње добронамјерно позивао да се склони једно вријеме код њега на Отоку, док не прође гунгула и пуцњава на Врацима (једном од српских насеља на ближој периферији Сарајева), гдје је аутор живио и већ од почетка априла није могао ићи на посао у Институт. Иначе трезвен човјек, разложен и узорно аналитичан, Тутњевић, дакле, тада није имао ни назнаку представе о томе шта ће се касније дешавати. (Као типичан *вјерник* дугогодишње бх. комунистичке метанарације, он у то није ни могао ни хтио да вјерује.) Вера Тутњевић ће остати у граду и о том времену, петнаестак година након Р. Вучковића, написати књигу *Изаћи из Сарајева*, објављену у Београду 2009. Станиша ће већ прве године рата прећи у Београд, у тамошњи Институт за књижевност, да би о послјератном Сарајеву и бомбардовању Србије написао књигу *НАТО над Авалом*. Аутор овог рада рат ће провести на Палама и у српском дијелу ратног Сарајева, нагледавши се свакојаким судбина и наслушавши прича о сарајевском ратном паклу. Након свега тога тешко да би могао да повјерује теорији кад каже да је *исџина сџвар кохеренције дискурса*, али је свакако увјерен да су све наше истине ограничене и фрагментарне. (Како би се, дакле, дале објединити све претходно назначене позиције у јединственом наративу? И да ли је, на примјер, могуће замислити *исџину* једног од оних који су проваљивали у Институт да би пуцали на војну колону у Добровољачкој, чак и под

бити искоришћене за напад на колону ЈНА и масакр њених војника, Радован Вучковић у свој (пред)ратни дневник 8. маја 1992. биљежи: „Често сам слушао како научни радници моје струке важно говоре о својим пословима, о истраживањима и открићима. Рекло би се да су то светски значајни послови и да од тога зависи живот људског рода. А оно ништа: гомила папира, гомила речи, гомила илузија које су израсле из младалачких снова да је писана реч нешто што човека спасава од убитачне монотоније живота. Сабрало је око те мисли људе који су потрошили своје најбоље године у раду, учинило их чак уображеним, убеђеним да су заштићени од грубости и ругоба спољњег света. А, ето, десило се да је тај свет, кад му се прохтело, најнижа његова форма битисања, упао у институтску тишину, обезвредио дугогодишње напоре, *храм науке* претворио у касарну! Не само да се то десило Институту за књижевност, него свуда, по школама, где су до пре месец дана врвела дечја лица, одјекивао смех и зачињале се игре, сада примећујем мрачне фигуре ратника са пушкама у рукама. Свуда су се размножили. Виђам их у дому здравља преко пута нашег насеља, логорују у обданишту у срцу Отоке, продрли су у факултете, институте и музеје. Све што је значило неку духовност, просвећеност, лепоту, претворено је у логориште!“ (52) Овакво осјећање резигнације и уништења сваког вишег смисла, те крајње песимистички став према животу и свијету, општа су мјеста које сваки од аутора истиче и поткрепљује разноликим примјерима сопствене свакодневице. (Слично је и са односом према чину писања - до крајности се проблематизује његов смисао, изражава отворена сумња у саму могућност, поготово сврховитост покушаја да се забиљежи и артикулише хаотично вријеме; наглашава се једино могуће терапевутско дејство иначе немоћног слова: „Којим се ријечима све ово може описати? Знам ли их? Ипак – пишем. Ово је у ствари мој бијег од лудила. Страх од парализе. Немоћи. Губитка воље и енергије, толико потребне за преживљавање.“⁶) Опште је мјесто и оно што Андрић при самом врху доноси на свом попису топоса затварања чаршије – подјела *на хероје и издајнике, на свеце и њроклејнике*. Специфична стратегија *сарајев-*

тешко замисливим условом да је дорастао до чина остварења *кохеренције дискурса?*)

⁶ Душко Анђић, *Смрт у Сарајеву*. Сарајево, 5. 5 – 15. 7. 1992. (Друго издање); Просвета, Београд, 1994, стр. 27.

ској *aīarī̄hej̄ga* представља наличје брзопотезно и громогласно маркетиншко-медијски конструисане метанарације о *жр̄ī̄-ви* и *aīресору*, са фигуром *oīсједнушо̄ī īрага* у самом средишту (Сарајево је у том смислу било цокер муслиманске политичке манипулације, осмишљене по америчкој рецептури). Успостављен у чињенички празном простору, независан од било каквог контекста и сав подређен једном, политичком циљу, такав метанаратив постаје истина свих истина, недодирљиво свето слово. Сваки покушај његове рационалне, поготово неопходне контекстуалне анализе, истог тренутка се проглашава за светогрђе, за покушај јавног оправдавања *злочина*. Таква ситуација остала је суштински непромијењена до данас, чак додатно учвршћена пресудама међународног суда за ратне злочине. Та, толико болна и тако тешко схватљива чињеница најчешће је и директан повод настанка оваквих књига каквим се овдје бавимо. О томе Манојло Чалија у уводу своје књиге, а у виду обраћања *уваженом чий̄īаоцу*, пише: „О томе шта се све дешавало у Сарајеву, не пишу муслиманска пера. Страдање Срба нико од њих није видио нити је за њега чуо. Није то, између осталих, видио ни чуо новинар и писац триста педесет страница дугог *Сарајевској дневника* Хамза Бакшић. Исписа он толико страница самих српско-четничких злочина и агресије у блокираном и беспомоћном Сарајеву. Представи га он као највећи концентрациони логор у историји свјетског ратовања, а себе и свој народ у њему као невину и беспомоћну жртву. Хамза то види, а ни на крај памети му није да примијети како та иста жртва у том истом конц-логору од града ради оно што жртва никада није могла радити у историји свјетског ратовања – да успоставља свој режим владања, да суди и пресуђује, отвара затворе и сама одлучује о животним судбинама својих заточеника. О животима заточених Срба, о прљавштинама својих целата, не рече Хамза Бакшић ништа више од једне простереченице: *Ни наше, вала, није било за Рамазана.*“⁷ Измишљотине су затамниле стварност,⁸ а то што су Срби анахроно сматрали

⁷ Manojlo Čalija, *Prokleta sarajevska čaršija*; Književni fond „Sveti Sava“, Istočno Sarajevo, str. 5-6.

⁸ „Ако је овај рат заиста *најјори од свих мојућих рај̄ова*, а да при том није однио ни приближан број живота као прошли свјетски рат (...), по чему се онда мјери његово зло? Без сумње, по количини лажи унесене у овај рат. А количина и каквоћа лажи су непогрешиво мјерило и савршена парадигма за учешће онога који *кад лаж љовори, своје љовори; лаже и оца лажи*; и

да чињенице још нешто значе било је, испоставиће се, тим горе и по Србе и по чињенице. (Тако, рецимо, почетни, тобож аксиоматски, метанаратив *блокираној трага* пада при првој озбиљнијој анализи географско-етничког простора околине Сарајева, која је на кружном потезу Лукавица – Враца – Требевић – Подроманијски плато – Вогошћа – Рајловац – Илица – Војковићи, сва непорециво српска. Требало је, ваљда, да се Срби иселе па де се град *деблокира*?) Упркос свему, па и несумњиво насилнички натуреној слици рата у БиХ и *истини* о њему, треба рећи да српског одговора готово да и није било, бар не оног системског, у институционалном облику.⁹

човјекоубице од искони (Јован 8:44): за учешће *творца* зла. (...) Несразмјер између онога што се дешавало на бојишту, његовог приказивања и последица је толики да на једној страни увјерава да се рат суштински није ни водио на земљи (у стварности), или – боље – да је стварност рата била негдје другдје; на другој страни тај несразмјер *фасцинира* толико да би човек, ако би се бавио њиме, могао завршити као она која је погледала у зло (упореди Постање 19:26). (...) Васколико српско чуђење над свијетом – његовом политиком, културом, цивилизацијом, међународним институцијама, некадашњим пријатељима etc. – значајна је особина овога рата. У свијету који се понаша према законима *fiction*-а, грађански национални модус Републике Српске није имао шта да тражи; свијет који са оним од прије Другог свјетског рата нема више ништа већ одавно функционише по парадигми најсавршеније творнице лажи, творнице *fiction*-а (=Hollywood) – *pop*-културе.“ (Јерођакон Јован /Ћулибрк/, *Не-заобилазне ствари* ије. У: Јање Божије и звијер из бездана. *Философија раја*; Зборник радова с другог Богословско-философског симпозиона у дане светих Кирила и Методија. Уредили: Радош М. Младеновић и Јерођакон Јован /Ћулибрк/; Светигора, Цетиње, 1996, стр. 122-124). Биљежимо и нека запажања професора Дарка Танасковића поводом механизма медијске манипулације истином: „*На крају је тиранијомовала дезинформација*, наслов је луцидног коментара Клаудија Магриса после читања књиге италијанског новинара Масима Наве *Опшуженик Милошевић*. За њега је озбиљан и злослутан пораз човечанства у томе што смо данас, кад моћна информативна и комуникацијска технологија омогућава да се све тачно сазна, забележи и одмах невероватно брзо и прецизно пренесе до сваке тачке на планети, ускраћени за извесност у погледу онога што се стварно догађало у Босни, код Дубровника или у Авганистану. Још једном се потврђује наопака човека склоност да све чиме овлада наоштри, извитопери, злоупотреби или употреби против самога себе, па је тако и чудовишна имицологија никла као отровни плод разгранатог стабла информативно-комуникацијске револуције.“ (Милош Јевтић, *Аутономија мишијења. Нови разговори са Дарком Танасковићем*; Београд, 2009, стр. 375).

⁹ На препад *високој представника међународне заједнице* једино се српска документација, за разлику од осталих страна, нашла дословно преко ноћи у Хагу, тако да Република Српска данас не располаже, рецимо, ратном документацијом Војске РС. На послу прикупљања и институционалне обра-

Новостворени образац цивилизованог, *мерхамейли* и толерантног градског, читај: муслиманског човјека (грађен по моделу псеудомита о добром Бошњанину, старинцу на својој баштини), који постаје жртва дивљег брђанина, србочетничког варварина-освајача, запањујуће вулгаризован и огољен у својој простоти, примио се темељито и веома брзо показао сву своју чудовишну функционалност у сарајевским махалама, авлијама, улицама и зградама. Такав образац се кодира архетипски, што значи да рачуна с историјским наслеђем или, пак, с енергијом увријежених стереотипа.¹⁰ Након што су Срби као народ

де документације о ратним злочинима почињеним над Србима такође се много импровизовало и недопустиво каснило. Занимљив је у том погледу примјер *Црне књије* Мирослава Тохоља, двотомне хронике о патњама Срба у Босни и Херцеговини 1992-1995, штампане 2000. године на близу 1200 страница. У уводном поглављу аутор образлаже да је „ова књига о злу у почетку замишљена са сасвим јасном сврхом – да се политичкој јавности Запада предоче чињенице које би можда могле избалансирати приступ збивањима у Босни и Херцеговини, па и у бившој Југославији, док код нас још бјеше блажених илузија у том погледу“, а да је у *каснијој фази писања аутор, међушим*, „одустао од првобитне намјере, с обзиром да су они којима је спочетка књига била намијењена недвосмислено и на мноштво различитих начина показали да их факти не занимају“ (Мирослав Тохољ, *Црна књија. Пашње Срба у Босни и Херцеговини 1992-1995*. (I, II); Светигора, Цетиње, 2000, стр. 5). И поред свих несумњивих вриједности ове књиге, детаљног сагледавања предисторије и широког контекста сукоба, те убједљивог повезивања потоњег српског страдања са страдањима у Првом и Другом свјетском рату, ипак се мора поставити питање: Да ли је требало одустајати, и да ли је оваквој књизи примјерено истицање ауторства? Можда је примјереније било да се улога једног човјека, ма ко он био, сведе на приређивачку и редакторску? Треба при томе знати да је Мирослав Тохољ на самом почетку рата био челни човјек Документационог центра за истраживање ратних злочина Српске републике БиХ који је, истини за вољу, постојао више титуларно него стварно, бивајући тако још једна од бројних српских метанарација којима је маскирана неспособност и небрига око успостављања чврстих и јасно дефинисаних институција. Ни у том погледу ситуација се није промијенила од рата наовамо, напротив - још је поразнија. Ако се заиста није могло ни на какав начин утицати на политички инструисан хашки трибунал, могло се повести више институционалне бриге за оне који су оптужени по основу ратног злочина и фантомског *удруженој злочиначкој поодухвања*, несумњиво у име Републике Српске и целокупног српског народа, а ту није учињено ништа. (А то је само један у дугом низу примјера.)

¹⁰ Примјер за то може бити Мајкрософтова (Microsoft) презентација БиХ у оквиру енциклопедијског програма *Енкартиа* (*Encarta 1996*), где постоји и посебна одредница „Караџић, Радован (1945-)“: „Слика: На екран компјутера избија фигура др Р. Караџића. У варљивој наметљивости боје, усред зимског пејзажа, председник Републике Српске стоји уз зидине мос-

обилежени као агресори и системски медијски демонизовани немјерљивом количином свакодневно произвођених лажи,¹¹

ковског Кремља. Коментар D. Rusinow-а уз слику тврди да је `Караџић радио у месним болницама, служио као психијатар у локалној фудбалској екипи, писао поезију за децу, и компоновао српску народну музику. *Верује се* да је Караџић, као и остали исељеници са *иланина*, имао тешкоће приликом покушаја да буде прихваћен у етнички измешаном друштву, - неки аналитичари сматрају да је та околност допринела намерном рушењу Сарајева које су починили већином рурални Срби током грађанског рата који је отпочео 1992.`. Нема згуснутијег начина да се концентришу сви механизми и садржаји онога што је у бити србомрзачке дјемоније, антисловенског и антиљудског потирања достојанства и истине Другог. Смештање др Караџића у симболички простор Москве служи многострукој сврси. (...) Асоцирање др Караџића уз Кремљ у функцији је активирања нагомиланих негативних представа и енергија из колективно несвесног света Запада (укључујући и западофилне сателитске елементе по ободима Русије), те изазивање динамике негативних архетипова и пројектованих механизма у смислу увида С. G. Jung-а. Пројектована `сенка` колективног `ја` до последње контуре исцртава фигуру председника РС који је, не заборавимо, и симбол/представник државотворне и историјске воље српског народа у Босни. Негативна идентификација целог народа са совјетским митским противником олакшава хомогенизацију `јавног мњења` у САД ради касније инструментализације истог у сврху остваривања геостратешких интереса на Балкану. Теза о `српском бољшевизму` оделотворује разликовање између демократског и тоталитарно-ропског света: подршка анти-српским снагама и свака одмазда над српством *eo ipso* постаје прворазредан цивилизацијски чин.“ (Богдан М. Лубардић, *Геополитички енциклопедизам „Microsoft“-а*. У: *Јање Божић* и *звјер из бездана*. *Филозофија рајта*; Зборник радова с другог Богословско-филозофског симпозиона у дане светих Кирила и Методија; Уредили: Радош М. Младеновић и Јерођакон Јован Ђулибрк/; Светигора, Цетиње, 1996, стр. 90-92).

¹¹ Врло увјерљив примјер те врсте пропагандне дјелатности демонстрира Марко Вешовић у књизи *Смрт је мајстор из Србије*, састављеној од текстова објављиваних у сарајевској штампи од 1992. до 1994. године. У тексту под насловом *Никола Кољеврајић*, идеолошки симтоматичном за цјелокупну Вешовићеву ратну и поратну књижевно-публицистичку дјелатност, између осталог, читамо: „Јер шта још треба Караџић да учини босанским Муслиманима па да му довикнемо: Чекај, бре, Радоване и Јадоване и Црњоване и Мрчоване! Стани, манити усрећитељу Срба, може ли се цементирати темељ српске републике БиХ смјесом добијеном мљевењем Муслимана у бетонским мијешалицама? Мирсада Мујацића, народног посланика из Приједора, свезао си између два аута која су потом појурила у супротним смјеровима. Ово осавремењено растрзање *коњима на репове*, треба ли протумачити као најдубљи израз политичке воље босанских Срба, као доказ њихове ријешености да своју судбину узму у своје руке?“ (Вешовић 2003: 42). У другом издању књиге (2003), гдје су уз неке текстове дописане *Накнадне биљешке*, Вешовић открива да му је информацију о *расширњућом* посланику из Приједора дао новинар Сенад Авдић, па коментарише: „У рату ми је испричао како су Мирзу Мујацића четници везали за два аута и растр-

створена је атмосфера у којој је од Срба унутар града тражено да се изјасне, да ријечју и дјелом покажу на чијој су страни. Та врста прозивке, поготово у хаусторским заклонима и подрумским склоништима, такође је опште мјесто у књигама назначених аутора. Створена је ситуација у којој је за сарајевске Србе проста чињеница припадности постала опасност по живот, а посједовање одређеног имена и презимена, као и мјеста рођења¹² – судбинско проклетство.

гли га живог. Те ти ја сједнем да Мујаџића, у чланку за *Ослобођење*, ожалим и оплачем, црногорски темелито. Након више не знам колико, дознам да је Мујаџић жив и узбрдобрз, и ено га данас ради као љекар у Кошевској болници! *А ишло ме слаја, мрчио се?* – питам Авдића. *Јеби ја, шаку сам информацију имао.* Тако му јавио његов извор из Приједора!“ (Marko Vešović, *Smrt je majstor iz Srbije*: Naklada ZORO, Zagreb – Sarajevo, 2003, str. 45).

Вешовић је, очито, пропустио да у накнадној биљешци обзнани од кога је добио информацију о Муслиманима мљевеним у *бејтонским мјешалицама*. А и да је обзнанио, шта би то битно измијенило са становишта учинка дезинформације? Његов текст је извршио своју функцију 1992, накнадне исправке би се могле назвати *йисањем у(з) вјешар*. (Готово истовјетан примјер приче о „черечењу“, само сада двојице муслиманских посланика из Приједора, наводи и Вељко Којовић у својој књизи, у облику казивања бившег високог функционера Драшка Поповића, који је „информацију“ чуо од Мухамеда Бешића, *иначе йамешној и уледној човјека*. И кад му је указано на подвалу, кад је сопственим очима видио у Сарајеву двојицу „рашчеречених“, Бешић ипак није хтио ништа да коментарише, казује Поповић /287-288/.)

О томе како се лаж планетарно лансира преко најутицајнијих свјетских медија веома убједљиво писао је Светозар Кољевић у тексту *Мали йрилој свеоийшћој истйорији бешчашћа* (зборник *Србија и коменйари*, Београд 1996; прештампан у књизи *По белом свећу*, Нови Сад 1997). Он је анатомски прецизно сецирао репортажу из ратног Сарајева Џона Бернса објављену у „Њујорк Тајмсу“ 25. јула 1992, показујући из прве руке, будући да је био свједок описаног и да се и сам помиње у тексту, како пропагандни циљ „фризира“ чињенице до непрепознатљивости, односно конструише лажне чињенице. За такво „објективно извјештавање о рату у Босни“ Бернс је добио Пулицерову награду, највеће америчко признање за новинарство! „*Јах – шћја ћеш...* што рекао Бранко Ћопић у писму Зији Диздаревићу, слутећи да се *умножавају йо свејешћу црни коњи и црни коњаници, ноћни и дневни вамйири*, а тешећи се у исти мах да *још није искована сабља која може сјећи наше мјесечине, насмијане зоре и шћужне суионе*. Још поодавно, дакако, исковане су сабље које могу сјећи којешта друго, а у наше време изгледа да се тим сабљама придружју и масовни медијуми...“ (*По белом свећу*, 224)

¹² У Чалијином случају име (Манојло) и мјесто рођења (Невесине) биле су *инкриминишуће* чињенице, и то до те мјере да су доживљаване као дрска провокација. (Како неко уопште смије да се тако зове и роди баш ту?!) Презиме је већ било *олакишавајућа околност*, јер је турцизам (*чалија* = *шикара*) у ратном Сарајеву имао магијско, хипнотичко дејство: „На вратима исписах великим словима само САЛИЈА. Велика, да се и у мраку виде.

III

Одмах спочетка Чалијине књиге описан је овакав догађај: првих дана априла 1992, након што га је пријатељ из Невесиња телефонски замолио да му код себе прихвати кћерку, студента соло пјевања у Сарајеву, он одлази по њу на Коваче и тамо га као сумњивог легитимише група „зелених беретки“: „– *Покажи лејџијмаџију!* – строго ми наређује. И док пребирам по џеповима мислим – како ће ме уз овакву капу, име и мјесто рођења коштати боравак на овом мјесту, у дубини муслиманског окружења. Мозак убрзано ради. Срце лупа. Да кажем да је немам, не ваља – да је покажем, још горе. Ипак, показујем јер цијеним да ћу се лакше правдати и вадити. Он гледа и гласније ишчитава Манојло, Невесиње, па наставља: – *Бої ше жебо, шїша ћеш їи овђе? Кажеш, чекаш. Ко ме їи їричу їричаш, да чекаш. Овђе никад нико никоїа још није чекао. Имаш ли оружје? Диїни руке, окрени се и сїїани уза зиг! Рашири ноїе!* Испипа ме по цијелом тијелу. Не нађе ништа.“ (19) Будући већ пропагандно инфициран и судионик једне виртуелно креиране стварности, која је потпуно замијенила ону стварну,¹³ младић је истински затечен, искрено пренеражен.

Ослушкивао сам топот корака у стубишту и ледио се од страха на свако заустављање код мојих врата. И неизмјерно се радовао када бих чуо: - *Овај је наш, идемо даље.* Колико сам пута слушао то спасоносно идемо даље, толико сам пута прелиставао своје породично стабло и у њему промјењивост презимена својих предака – од Орловића са Косова, што се покренуше испред Турака, па Туца, презимена које узеше у Црној Гори, и Радуловића, од којих један од тројице синова неког Стевана доби надимак Чалија, који нам оста трајно као презиме. Захвалан сам Стевану што роди трећег сина кога неки Турчин прекрсти у Чалију. За име нећу да оптужујем никог.“ (69-70)

Да нису само име и презиме у таквој средини биле својеврсна хипотека, јемчи примјер Радована Вучковића, предратног члана Савјета Српске демократске странке, који је реално очекивао да због те чињенице можда доспије и на списак за ликвидацију, након што су муслиманске власти искићиле град погјеницама за челницима СДС-а Радованом Караџићем, Биљаном Плавшић и Николом Кољевићем. Иако ликвидација није озваничена са врха, та врста пријетње није губила на снази и често је долазила као прозивка из круга станара зграде у којој је живио, често упућена индиректно преко друге: „Платиће и четници из наше зграде, а посебно они који су чланови СДС-а (то се односило на мене и једног колегу новинара са петнаестог спрата).“ (74)

¹³ Као човјек који је по природи струке изнутра познавао сарајевске медије, Душко Анђић је у својој књизи понешто забиљежио и о актерима те пропаганде: „Управо говори Сенад Санчанин, момак који је код нас, на Телевизији, волонтирао. Писао је у омладинској штампи, потом у *Слободној*

На другом мјесту аутор наводи примјер једног познаника, наставника фискултуре презименом Милошевић, који је читав дан чекао код зубара а да га дежурна сестра није прозивала. Кад се напоскон јавио директно докторици, чуо је овакво правдање *зубарске сестре*: „– Докторице, ја *шо* *презиме* нисам мола *превалићи* *преко* *устиа*, не моју *йексинићи* *устиа* њиме. Не моју, *иа* ме убиј!“ (113) Овој црнохуморној епизоди није потребан посебан коментар. Енергија мржње порушила је све границе и драстично сузила поље рационалне перцепције стварности. У тој позицији обиљежености, Србима у Сарајеву се свакодневица (а посебно сваконоћница) претвара у праву мору, а сваки њихов корак вреба нова опасност. (*Животи* *йочиње* *од* *данас*, то је било једино правило у таквој ситуацији, напомиње В. Којовић.) Ако баш и не заврше у Казанима или у неком од небројених подрумских мучилишта, ако не буду заскочени у некој рацији и присилно мобилисани или одведени на копање ровова (што се десило М. Чалији), биће изложени сталним упадима и претресима станова, често са подметањем оружја, или ће их комшије денунцирати као помагаче *ајресора* и даваоце сигнала. „Требало је Србину у Сарајеву много среће да се не нађе

Босни, а сада је прешао у прес-службу СУП-а (?). Чудан новинарски пут, зар не? Слутим да је архитекта медијског рата против Срба. За тај посао и такав циљ, најбоља комбинација: политика и новинарство. А и иначе, својом појавом, крмећим изгледом и задриглошћу, и није обећавао нешто више. Након њега, *бисер* сарајевске културе: полуписмена госпођица Александра Балвановић. Доглавница градоначелника, још једног *бисерка* скоро изабране градске управе, која отворено и званично позива у бој и обуставу свих разговора са Србима“ (53). Анђић је забиљежио и примјер Муфида Мемиде, уредника и водитеља сарајевске Телевизије, коме се пропагандна дјелатност учинила недовољно ефикасном па јој је придодао и практичну војну акцију: „Напољу, испод мог прозора, мој друг и пријатељ Муфид Мемиде, новинар! Распоређивао је борце ТО за следећи напад! Умјесто микрофона, у руци је држао аутоматску пушку са снајпером“ (67). Посебан прилог демонизацији Срба дали су неки новинари српског поријекла лојални муслиманском режиму, највјероватније са страхом за сопствени живот као јединим мотивом: „У општој конкуренцији међу једним бројем Срба, нико никада неће моћи досегнути рекорде у псовању и пљувању које су поставили новинари Недељко Опанчић, Момо Драгичевић и Раде Трбојевић. Они нас и даље свакодневно упозоравају: да бисмо преживели, они на брдима и иза брда морају да нестану!“ (Којовић, 178). („То је посебан слој људи: бивши чиновници, комунисти, полуинтелектуалци. Је ли то страх, који их присиљава да се јавно изјашњавају, или је мазохизам у питању, или жеља да се додворе властодршцима и сачувају живот и положај? Не знам шта је, али је неподношљиво и изгледа специфично српска особина.“ /Вучковић, 73/)

међу осумњиченима, међу онима који чекају одвођење, затварање и нестанак. У опасности су били свугдје и у свако вријеме. Са падањем ноћи падао им је мрак, иако дан није доносио ништа мање опасности и неизвјесности. Зато није случајно што се у околностима када је требало истицати изузетну тежину живота, а на питање како ти је? одговарало једноставно: – *Као Србину у Сарајеву*“ (94). (Као потврду овог става Чалија на истом мјесту наводи писање новинара Тихомира Лозе, Хрвата, у листу *Ослобођење*, 30. марта 1994, који је као један од ријетких, можда и једини јавно признао да *ако ћемо право, и са психолошкој и свакој другој стигановици, најтеже је у Сарајеву Србима*. Право је чудо да је то објављено!) Право је чудо да је објављен и одговор градоначелника Сарајева Мухамеда Крешевљаковића, на питање о деблокади Сарајева, постављено од стране грађана на једном скупу поткрај 1994: „*Сарајево ће се деблокирати онога тренутка када се и посљедњем грађанину испљера и посљедња марка из џепа*“ (Чалија, 83). Јер, Сарајево је као изнутра затворен простор, а то се овдје једва стиже забиљежити, било рајска башта за све облике пљачке, црне берзе и криминала, при чему су опет први страдали Срби и њихова имовина.

Исцртавајући парадоксалне кругове сарајевског пакла, Чалија на примјеру свог пријатеља Миладина Буњевца, годину дана утамниченог у затвору *Виктор Бубањ*, објашњава колико је тај *Србин затвореник* суштински био слободнији од њега, тобоже *слободни Србина у коњу-лојору чаршије*. „Имао је он и сви други заточени својих мука и о томе ће ти причати, о многим ћеш слушати и читати, али је једно сигурно: - *сви смо заједно били етнички таоци, у етничким невољама, у вољи Алијине власти и оцртајали по мјери његових цртаца* (227). Готово исте ријечи, чији је свједок Радован Вучковић који их биљежи на дан 28. августа 1992, изговара једна старица, његова сусједа Николија, којој је прва комшиница запријетила клањем *ако се нешто деси њеној мајци у неком крајишком градићу*: „Ово смо ми таоци. Може да нам каже ко шта хоће и учини шта му је воља. Нема коме да се пожалимо. Баш смо ко робови!“ (141). Вучковића посебно занима *изражена склоност према радњама вербалној масакрирања прошивника*, коју је током прве ратне године уочио као правилну појаву *код знай-*

ној дела Муслимана.¹⁴ Он веома сликовито описује један такав случај екстатичне мржње, *наказној заноса* неког профелавог, шиљоносог и дугоухог човјечуљка, покушавајући да проникне у дубље разлоге те малигне појаве: „Питам се, посматрајући га таквог, као и многе друге у сличним причањима, откуд тако неизлечива и разорна мржња у једном људском бићу? Да ли је последица огорчености због неуспеха муслиманске војске, или израз потуљене инфериорности која се лечи вербалним екстазама, или је то талог исламског Истока који је остао у крви наших сународника друге вере, а и нас самих? Јер, ако се казна по шеријатском закону, како се то и данас практикује у Ирану, Пакистану и другим неким исламским земљама, извршава одсецањем делова тела, није ли то израз потребе за телесним ужитком при патњама других?“ (225). Атавистичка мржња тог обичног, малог човјека, којој је новонастала ситуација, очито, била само подстицај да из ћутања пређе у говор, најубједљивије руши пропагандно креирану причу о посебности сарајевског

¹⁴ Осим што је даровит приповједач, Вучковић показује и изразиту склоност према комплексној, дубинској анализи појединих феномена, каква је нпр. амбивалентност муслиманског колективног бића, при чему своје ставове утемељује на увидима литерарних ауторитета какви су Андрић и Селимовић: „Сећам се често речи Нурудиновог пријатеља Хасана из романа *Дервиш и смрт*: *Чудан свијетј, оловара ше а воли, љуби ше у образ а мрзи ше, исламјава ђлемениша дјела а ђамши их кроз многе ђасове, живи с надом и севајом и не знаш шиша најјача и кага. Зли, добри, благи, сурови, нејокрејни, олујни, ојворени, све су шо, и све између шоја*. Селимовићев јунак указао је овим речима на крајности у понашању Муслимана као једне етничке скупине. И заиста је то главна карактерна особина тога света: спој племенитости, добротинства и душевности, на једној страни, и суровости, зла, подмуклости, на другој. Упознао сам и једну и другу страну њиховог бића. (...) Идеализују себе више него што треба и што допушта иоле развијеније осећање укуса. Неће да виде како су и њихова дела некад свирепија него осталих, поготово кад се нађу у улози господара и носноца власти. Није никаква тајна да је комунистички режим у Југославији био најнеподношљивији у Босни и Херцеговини од почетка седамдесетих година кад су Муслимани преузели стварну власт. У њему су се у многоме могле препознати црте правог источњачког деспотизма. Сада су оне кулминирале под упливом верског фанатизма и мржње. А кад покушате да проговорите с неким чак и од разборитијих Муслимана и да му кажете како су зла која смо наносили једни другима обострано тешка, он ће вас гледати са чуђењем и неразумевањем“ (103, 104). Овакве Вучковићеве анализе и непрестано надношење над амбис тешко схватљивих и објашњивих проблема инициране су, једним дијелом, и личном раном коју је носио од тренутка смрти његовог сестрића Рада, професора фискултуре, убијеног у Сарајеву половином јуна 1992, мучки и без икакве стварне кривице, само зато што је био Србин.

градског простора као мултиетничког раја и јединственог духа, толико супериорног над простотом *брђана и њајака*. Као најсабласније и најтеже подношљиве часове своје сарајевске тамнице, Манојло Чалија описује оне проведене у склоништу, „на том принудном и обавезном збору *сѣанара*“ између двије ватре: колективног прекорног ћутања, *рјечииџеј* од било как-*вој џоворења*, и језивих клетви *комишнице Цемиђић*. „Уводила се у клетву тихо. Постајала све грлатија, уживљена дубоко у оно што избацује из себе. Понекад је то било толико гласно и застрашујуће да јој се тијело тресло, а руке почињале да неконтролисано млатарāju. Клела би и псовала, упућујући поглед у мене. А поглед јој тежак и опасан. Бјежао сам својим погледом свугдје уоколо да се не бих с њеним срео. (...) Скупљао сам се да бих изгледао мањи, и радио све друго како бих изгледао јаднији и несретнији. Али она није тако разумијевала. У томе је она налазила нову снагу. Постала би рјечитија и агресивнија. Настављала би са новом клетвом: - *Бој гао ња вам се срѣско сјеме заџрло! Дјеца вам се не рађала! Јебо вас свети Саво и онај кржљави Павле* – са сваком гранатом испаливала би она нове клетве и псовке“ (62-63). И Вељко Којовић биљежи да му је свакидашња мука у вјечитим редовима, поготово за воду, бивала удвостручавана тим *вербалним масакрирањем*: „Сатрвен сам од ових бесмислених, сулудих прича које сам приморан да слушам. *Не бих жалио умријеџи само да доживим да видим на џелевизији како бомбе цијејају Београд и Бањалуку*, кези се старији човек што седи на огромном изврнутом лонцу у реду испред мене. *Доживјећеиш, Суљаа, доживјеџи*, узвраћа неко поред њега. *Кажу, болан, кад ону ѡашчад ѡобијемо, настјаће ценеџи. Тридесеџи седам милијарди веђ је ѡложено на банке у Швајцарској...*“ (59).

Паралелно са вербалним, непрестано су трајала и физичка масакрирања, о којима су одлучивали или их лично изводили градски господари живота и смрти, дојучерашњи криминалци, људи с друштвеног дна, напрасно промовисани у хероје и идоле омладине. Вијести о тим злочинима шириле су се посредно и шапатам, јер су се такве ствари углавном радиле без непожељних свједока, у изолованим просторима, често и ноћу. На дјелу је заиста била зачуђујућа разноликост смрти, како је то формулисао Андрић. Људи су нестајали, али се за њих није смјело распитивати. Отуда су и свједочења наших аутора у том погледу веома разнолика, а зависила су углавном

од тога у ком је дијелу града који од њих живио. Увид је био одређен микрогеографијом, јер је круг кретања свима био веома ограничен. Којовић је, примјерице, знао за постојање *шитаба извесној Деде, усџашкој бојовника из Другој свешкој райи*, смјештеног у *некад познатом сарајевском ресторану РС*, али је тек у једном од ријетких пролазака поред тог мјеста могао да види у дворишном простору препарираног дивљег вепра *обученој на начин како се овде види чешник*: „И док супруга и ја посматрамо приказ, наравно у ходу без заустављања, између нас се угура познаница, Муслиманка удата за Србина, који станују непосредно уз РС ресторан и чији је један син на агресорској страни, а млађи се скрива од мобилизацијских власти. Наша познаница још из ђачких дана, сва збркана и уплашена, прича нам да по сву ноћ не могу заспати од вапаја и крикова људи који из Дединог двора излазе или осакаћени или с ногама напред. Боји се за сина, којег излуђују крици из РС ресторана. *Убиће ми се дијете*, говори, *хоће да бјежи према Грбавици*“ (89). (Као и многи Сарајлија, за Деда је чуо и М. Чалија, по томе што је тај некадашњи Павелићев усташа од млађих кољача тражио предност за себе, наводећи као разлог своје године, а они ће, ето, имати за ту „патриотску“ крваву работу још довољно времена. Чудно поређење се неодољиво намеће: Дедо је једна од урбаних легенди ратног Сарајева, а Чалија је, као гимнастички репрезентативац Југославије из Цераровог времена, то исто био у мирнодопском Сарајеву.) При крају дневничке биљешке на дан 26. јуна 1993. године, Којовић записује: „Овдашња власт, тако често изгледа, налази се у хаосу пораза и конфузија се може лако изопачити у бесмислену свирепост. Свирепости већ има, другачије се не може именовати оно о чему се шапатам говори да чине Мушан Топаловић – Цацо, Исмет Бајрамовић – Ђело, и десетине других Цаца и Ђела који раде шта хоће и како хоће“ (226). То што до Којовића, односно до *Улице Машије Гуйца*, у том тренутку стиже шапатам и у шта је тешко повјеровати, Манојло Чалија већ годину дана гледа из непосредне близине, на Бистрику, у првом комшилуку Мушана Топаловића Цаце. За све што је видио и преживио била му је потребна књига од готово три стотине страница, овдје се могу забиљежити само поједини догађаји, какав је онај кад је низ Бистрик провезен привезан сајлом за ауто, Милош Козлина, борац Романијске бригаде, *који на леђима превали џуџ од Бистричке станице, па преко Принципио-*

вој мостѿа, Тишвом улицом и улицом Моше Пијаде (Болничка улица) до мртвачнице болнице Кошево (124). Несрећник је ухваћен у посљедњој, и њој неуспјешној, Цациној акцији напада на требевићке положаје Војске РС. Свакако се мора забиљежити и одмазда коју Цацо врши над војним полицајцима Армије БиХ, након првог покушаја његовог хапшења, кад је већ Изетбеговић одлучио да га се ријеша, знајући да је ријеч о веома неугодном свједоку. Чалија је био у групи талаца које је командант Десете брдске бригаде читав дан држао у дворишту, крај лешева побийених младића. („– А ишѿа каже Алија за нас? – наставља она да пита. – За вас, ишѿа каже? Хоћеше ишѿо да знаише? Ја му кажем, ако ме наѿадне, да ћу вас све ишѿишѿи, а он мени на ишѿо да ја боли курац и за вас и за ме-не. Ешѿо, ишѿа каже. И да знаише, ако уће у дворишѿише, све ћу вас ишѿишѿи“ /148/). Најдраматичнији тренутак клања двојице полицајаца¹⁵ (изведеног рутински, с кољачким искуством стеченим над Казанима¹⁶), што сви таоци морају да гледају по стриктном наређењу, као тренутак унутрашњег стања посматрача изгледа

¹⁵ „Тај 23. октобар 1993. побољевам и данас. Свако сјећање на њега ме боли. Прате ме стравичне слике. У сну ме гоне и буди нож што клизи испод мог врата. То називају посљератним синдромом. ...накнадно сазнах да сам присуствовао смрти и посљедњим знацима живота дјете, синова мојих познаника, породица Босилчић и Миљановић. Ликови Срђана Босилчића и Драгана Миљановића лебде ми пред очима често, баш као да сам њихова несрећна савјест, као да сам одговоран за њихов нестанак“ (Чалија, 156).

¹⁶ „Касније су подигнуте оптужнице против Цациних јуришника Десете брдске бригаде. Њих тридесетак признаше убиства преко 800 Срба у Казанима, на Требевићу. *Не ишѿизагоше они убистива, већ само клања*. Клади су, како рекоше, јер је било штета утрошити метак на инсана који је невјерник, противник Босне и непријатељ ислама. И зато одбијају да су криви, да су починили злочин. Они су се само ослобађали оних који су стајали на Алаховом путу стварања исламске државе. И зато нису и не осјећају се кривим. Да би кривица била мања, ангажовани су адвокати. Међу њима вјештак, невропсихијатар Драган Станић, Србин по рођењу, који је, уз широкорукост чаршијског давања, налазио: неурачунљивост, депресивност, малоумност, незрелост, неизграђеност личности, како би се одговорност истопила и постала неогворна. Тако да нико поуздано не зна да ли се те дијагнозе више односе на Цациновце или на вјештака“ (161). И, заиста, нико за те злочине до данас није одговарао, а оне неколике симболичне казне егзекуторима који су признали злочинства представљају најмрачнији цинизам и званичну потврду да о томе у Сарајеву није пожељно говорити. „Ћутњом они умирују своју савјест, јер, ето, није гријех не видјети и не помоћи када се ради о Србима и њиховом страдалаштву на Дариви, Добрињи, Алипашином пољу, Бућа Потоку, Казанима, у приватним казнионицама смрти. Ћутња је била и остала најокрутнија сарајевска истина“ (Чалија, 170).

овако: „Пререза врат и једном и другом. И то не би довољно. Настави са пробадањем тијела. Сваки убод прати кроз стиснуте зубе: – *Дошли сте убити Цацу! – Ево, сад се мучише!* Гледам, јер морам. Пред очима ми се врти. Ослањам се на Гордану да не паднем. Дубоко дишем. Долазим себи. И добро је да остадох на ногама, да се нисам срушио, јер и сви други, видим, стоје чврсто у ослонцу. Добро је да нисам легао, јер је Цацо навикао да коље и боде све што је на земљи испружено. Њему је клање, изгледа, седатив. Мирно напушта већ мртва тијела као искусни хирург пацијента последије успјешне операције. Дјевојке, предане службенице курбанског ритуала, преузимају крвави нож. Једне перу нож, друге перу Цацину руку већ припремљеном водом и бришу их пешкиром. Као да се крв људска може спрати водом и обрисати пешкиром... Без имало узбуђења одлази“ (149-150). Било је и сасвим *лудих истрагеђија*, андрићевски речено, готово несхватљивих, бизарних злочинстава. Једно такво описао је Анђић у књизи *Смрт у Сарајеву*, преко приче блиских познаника – свједока, а ради се о случају кад син (Тарик) убија мајку (Милицу) у присуству оца (Исмента), иницијацијски потврђујући тим безумним чином новоизабрани идентитет: „Нико није стигао ни да се помјери, камоли шта друго. Тарик је упао у стан, са пиштољем у руци. Сав крвав. Кажу да су га ранили ту, на Неђарићима. Викнуо му је: *Бе ти је она курва чейничка*, и пошао према соби. Уто се и Милица појавила на вратима. Када га је видјела онаквог, само је вриснула: *Сине! Шта ти се десило, тиешко мени!* – *Ово су ме осакаћили твоји!* *Свима вам јебем мајку чейничку!* – и прааас! Посред чела. Није стигла ни да се прекрсти – што кажу“ (26).

Неизбјежан чинилац укупне приче о злочинима у ратном Сарајеву, коме сви назначени аутори посвећују посебну пажњу, представљају масовни масакри у Мискиновој улици и на тржници Маркале, чији је психолошки учинак у јавности био огроман а које је муслиманска власт преко медија истог трена, без истраге и без остављања простора за било какву сумњу, претворила у снажан политички адут оптужујући за злочин српску страну. Једва пола сата након експлозије у Мискиновој, свједочи Душко Анђић, телевизија је приказала сиров, немонтиран материјал од кога се ледила крв и који он није у цјелости ни могао одгледати, усљед неодољивог нагона на повраћање. Сутрадан, кад се мало прибрао, размишља ова-

ко: „На мјесту масакра у Мискиновој улици налазе се наше телевизијске екипе, и то баш у часу када гранате разносе људе у парампарчад. Радио сам на тој телевизији двадесет пет година, и добро знам да смо на вријеме стизали једино у ЦК и Скупштину и, наравно, само са једном екипом. Све остало је, најчешће, бивало већ завршено кад ми стигнемо. Па онај полуписмени портпарол Територијалне одбране, Мухамед Златан Хреновица, на лицу мјеста одмах након детонације, са мегафоном у једној и пиштољем у другој руци. (...) А свако ко је био у Улици Васе Мискина, на том мјесту, и са малим познавањем балистике могао би закључити, да погодити то мјесто са положаја за које кажу да их држе Срби, било би равно способностима једног Виљема Тела, Робина Худа, или тако неког јунака из романа, а никако обичног, живог човјека. Такво оруђе и такве нишанске справе још нису измишљене, или ја можда за њих још нисам чуо“ (52). Сумња у истинитост званичне верзије догађаја појавила се истог тренутка, уз прве информације о мјесту масакра, али се та сумња у самом граду, усред опште медијске халабуке, није могла ни смјела чути. Вучковић у свом стану на Отоци, у то вријеме галаксијски удаљеној од Мискинове, дан послје биљежи ту сумњу: „Жао ми је Сарајева, жао ми је људи у њему. И оних несрећника који изгинуше од експлозије у улици Васе Мискина чекајући у реду за хлеб. Најстрашније је у тој несрећи да је она, изгледа, изазвана намерно од овдашњих власти како би се прекинула конференција о Босни у Лисабону и противник бламирао пред светском јавношћу. Колико је само у том чину суровости, зла и мржње! Човеку памет стаје и леди се“ (64). Вељко Којовић је био непосредни свједок догађаја, долазећи и тог дана *на њосао* у зграду *Свјетлости*, једног од највећих предратних југословенских издавача, гдје је био на највишој функцији предсједника пословодног одбора. Његов опис је заиста упечатљив; готово магновено виђење препуно је снажно фиксираних детаља: *крвавих њорза, њомиле њокрејнои и њејокрејнои људскои меса разбацанои њо крвавој улици*, једне *ојцејљене* руке коју носи неки војник трчећи према унесрећенима; па још, накнаднадно виђених слика: *паса луталица забављених око сийних кошчица и комадића људскои меса*, и двојице униформисаних људи који у тој истој сцени износе пакете обуће из оближње *Планикине* продавнице. Непосредно након експлозије он је утрчао у зграду *Свјетлости*, али није могао на спрат, јер су неки непознати

људи блокирали пролаз и упутили га у подрумске просторије. Тамо је чуо како се шапатам помињу *српски снајперисти на крову зграде*. Посебно је упамтио *белу, крваву кошуљу*, скинуту с неког младића коме су у подруму указивали помоћ: „Сетио сам се оне крваве султанове кошуље из Дамаска. Уистину сам чекао да видим ко ће узети крваву кошуљу сарајевску, ко ће замахнути њоме тражећи да се пронађу убице“ (57). Та *крвава кошуља сарајевска*, као кључна и насловна фигура Којовићеве књиге, проистекла је из приче коју аутор доноси на самом почетку, а коју је својевремено чуо од Фарука Кадумија, једног од лидера Палестинске ослободилачке организације. Прича говори о праведном султану кога су убили властољубиви браћићи, ходећи потом царством с његовом крвавом кошуљом тобож тражећи помоћ да пронађу и казне убице. „Осам стотина крвавих дана у Сарајеву сећао сам се ове приче, посматрао сам како се сулудо маше крвавом кошуљом сарајевском, како се призивају и Бог и ђаво и очекује њихова помоћ, како се сеју наде и илузије и фабрикују лажи, како на великом балканском сметљишту израстају мржње и колективни страхови“ (22). Посебну убједљивост има Чалијино свједочење, јер је он био и најнепосреднији очевидац, један од оних који су били у реду за хљеб, додуше на самом његовом крају, гдје је обично било мјесто Србима и на шта се он већ увелико навикао, а што му је овога пута спасило живот. (Њему је, изгледа, рекли би заговорници фаталистичке филозофије, било *писано* да преживи све сарајевске ратне страхоте.) Сва питања која је он поставио у својој књизи у виду неоспоривих чињеница наводе на постојање претходног плана и указују на прецизну режију догађаја. Зашто се први пут хљеб продавао ту, а не као до тада у пасажу код кина *Романија* (данас *Имџеријал*)? Зашто је баш тог јутра каснио камион с хљебом? Откуд се, неким чудом, тог дана уз хљеб продавао и сладолед? Како то да се баш у тренутку несреће ту нађе телевизијска екипа, а каблови већ буду развучени? Зашто су отуђени остаци гранате и гелери из тијела мртвих и рањених? Зашто је снајпериста са ЈАТ-овог небодера пуцао, али није погађао? Зашто је, ако он заиста бијаше Србин како се причало, отуђен и такав свједок у доказивању српске кривице? „О снајперисти и снајперисању се најмање говорило и говори. А да је он постојао знају сви они који се тог јутра нађоше у реду за хљеб. Бјежали су од крви и звиждука снајпера. Да је он постојао потврђује и телевизијски исказ мога

спортског познаника, дизаача тегова Хоше Кемала, који ће на годишњицу масакра изјавити: *Сћанујем изнаг ѿродавнице обуће Планика, изнаг самој мјестѿа ѿдје је ѿала ѿранаша. Истѿрчао сам да укажем ѿмоћ. Више ѿуша сам морао осћављашѿи рањене, бјежашѿи и ѿоново се враћашѿи, јер је снајѿер с небодера честѿо ѿуцао.* Да је снајперисање прикривена истина Мискинове, доказ је и то што се Кемал није више никада појавио ни на каквом медију поводом тужног присјећања“ (41). На том мјесту, преноси нам Чалија и оно што је процурило у јавност преко појединих припадника Прве брдске бригаде, десило се сљедеће: *„Гранаша је бачена са зѿраде Планике. Баѿили су је војници Прве брдске бриѿаде Армије БиХ, који су касније убијени. Снајѿеристѿа са небодера ЈАТ-а је удављен у шоалешу некој од сѿрашѿова“* (41). А то је данас једно од многих меморијалних мјеста у Сарајеву, које будуће генерације треба да опомиње на *монстѿуозне злочине србочетничкој аѿресора*. Најмрачнији цинизам у вези с масакром у Мискиновој, пише Манојло Чалија, представља понуда радног колектива др Ђеклићу, сарајевском хирургу, да му плате сахрану кћерке Гордане, погинуле у реду за хљеб, само под условом *да у новинској смртѿовници најшѿше да је ѿоинула од четничке ѿранаше*. Доктор се определијелио *за достѿојанстѿиво своје и својих*, и одбио понуду (43).

Упркос свим физичким и душевним патњама којима су били изложени, сведе тако свој *сарајевски рајѿни рачун* сви помињани аутори-свједоци, Србима у ратном Сарајеву је најтежа и на свој начин у највећој мјери понижавајућа била чињеница постојања, истина -не тако бројних, оних сународника који су пристали да буду *мечка на ланцу* (како то сликовито предочава Р. Вучковић) муслиманске политичке камариле, и то на веома кратком ланцу и с гвозденим алком продјевеном кроз њушку. *„Чини се да је од свих несрећа, које су се појавиле на сарајевским улицама, ова најгора“*, изричит је Вучковић. *„Човеку се диже коса на глави шта су ти људи спремни да учине како би се одржали на власти и како би добили добре оцене из владања“* (263). Вучковић их прецизно и детаљно портретише и, мада их не именује, сви су они лако препознатљиви и свима су пуна уста демократије, правде, објективности, либерализма и пацифизма којима скривају апсолутну понизност и отужну рајѿинску покорност пред новим господарима. Духовни кметови, опет је Вучковић

нашао праве ријечи; слугерани који се продају за јефтине паре, чак и кад одлазе за амбасадоре. Има их подоста, и то именованих, и код Чалије и код Којовића, али таквом списку овдје није мјесто, не само због недостатка простора. Распон конвертитства је велики, а и нијансе су веома бројне: од чланова тзв. Српског консултационог вијећа, који сваку реченицу започињу ријечима: „*Ја се не осјећам као Србин, нећо као грађанин свијетла...*“, до пијаног режисера који шени пред својим патроном и заплиће језиком да су *брђани њојана сорџа* и да *брајисџиво Бошњака и честџиџих Срба нико не може ујрозџиџи* (Којовић, 320, 352). Постојало је, истина, и поразно, жареће осјећање напуштености од *својих*, од српске стране чији су „наредбодавци имали жалосно неразумљив однос према најнесрећнијем делу свог народа, који се игром судбине, неорганизован, делом и због раније изграђене свести, без јасно профилисаних националних програма и институција, нашао на нежељеном месту, најблаже речено између две ватре, између уперених цеви“ (Којовић, 349). Али ништа није било равно мучнини коју су код страдалних сарајевских Срба стварали унајмљени сународници, одрицатељи рођеног имена. Отуда ће, веома упечатљиво, слика града у коме је провео готово хиљаду тегобних ратних дана, за Вељка Којовића остати у знаку мучног утиска с једног (за њега) невољног пријема у Предсједништву БиХ, гдје је као *лејо обучена сенка*, међу намјештеним, злослутним осмјесима, за цио живот запамтио, и као нелагоду сопственог бића понио, снисходљивост и *ћуранску шејџу* једног(мушког), те *јраскави насилни кикоџи* другог (женског) *срџскоџи* члана тог високог дома Изетбеговићеве Босне.

Горан Ж. КОМАР

ДРОБЊАЧКА ЋИРИЛИЧНА ДОКУМЕНТА

Овим прилогом настојао бих на детаљној транслитерацији неколико дробњачких ћириличних докумената која се односе на трагедију манастира Подмалинско који се налази у кањону Буковице. У питању су писма дробњачких главара и светог братства овог манастира у којима се именовом помиње веома велики број калуђера овог манастира, као и манастира Бијела (у селу Доња Бијела) и Пива. О садржини ових, за историју Дробњака и Српске Православне Цркве у томе крају преважних докумената, дознало се благодарећи труду др Милоша Милошевића и његових сарадника, путем обимне збирке „Хајдуци у Боки Которској 1648-1718“, Титоград, 1988.

Видљиво је да су одређена интензивна ратна дејства у склопу операција Морејског рата (1684-1699) Дробњак погодила на почетку последње деценије овога немирног вијека. Управо због тога, прикључивањем ратним дејствима на страни хришћанског савеза народа Дробњака, или, просто, збјегом ка Млечанима запосједнутој Боки, бројни калуђери дробњачких манастира нашли су се у томе часу у жижи интересовања млетачких властодржаца. Они и њихови главари и кнезови упутили су тада низ писама гувернерима и провидурима омогућивши нам на тај начин непосредне и драгоцјене увиде у људски састав дробњачких манастира којих је тада морало бити барем три, ако не и више. Када се сагледају млетачки извори о збивањима у Дробњаку током ових година, јасно је да је овај крај претрпио тешке губитке и разарања. Примјера ради, кнез Илија Косовић јавио је попу Тому о заузимању Тушимље (Тушине), плачкањима и одвођењу у сужањство, као и о губитку живота Јована Вучићева (М. Милошевић и сар., 526). Но, за наш преглед, највећи значај имају писма провидура у којима се помиње владика Дробњака. Андрија Лубурић је у Пошћењу чуо о дробњачком владици који је живио у вријеме војводе Павла Абазовића, не дознавши име владичино. Када је г. Иса-

ило П. Томић објавио казивања Дробњака о владичанском двору и манастиру Јеловица (*Биљешке из Дробњака*, Глас Црногорца, 1891), није могао ни слутити да ће италијанска краљевска кућа само неколико година касније штампати у Венецији обимну збирку архивских докумената која се односе на Црну Гору и Брда (*Il Montenegro da relazioni dei provveditori veneti 1687/1735*, Roma M.DCCC. XCVI) 1896, 23. окт. У Венецији. Tipografia Emiliana). На ова документа јасно је указао г. Ристо Старовић квалитетним чланком на уваженом интернетском порталу „Порекло“. 28. децембра 1688. године млетачки Сенат је писао генералном провидуру о утицају на околне Србе двојице племића из куће Болица, али и о успјешним активностима дробњачког владике и Никшићана (*Il Montenegro...*, 41, бр. 44). Први пут, помиње се 26. јуна 1688. писмом Сената генералном провидуру дробњачки владика, поред цетињског владике, на сљедећи начин: „Дробњаци раније нису долазили са другима који су били са кнезом Илијом Томичићем зато што нису могли обезбиједити стоку. Сада су они дошли са својим владиком, па и за њих прихваћамо поклон од једног цекина, три лакта тканине и сребрно перо, што је подијелено дванаесторици кнежева и цекина за владика, као и одијело од свилене тканине што све исто прихватамо“ (*Il Montenegro...*, 34, бр. 35). Али, 5. маја 1689. которски провидур писао је Сенату о погибији владике Дробњака „пошто је запалио двије бачве барута које је чувао да подијели својим саплеменицима када буде затребало да се бране од непријатеља и нападну турске територије. То је велики губитак, јер, поред тога што је био храбар војник који је посјекао оног чувеног Турчина што га је изазвао на двобој, нема код тих племена другог главара који је толико загријан да служи интересима Ваших Екселенција“ (*Il Montenegro...*, 42, бр. 49). Данас знамо да су први озбиљни дотицаји са Млечанима остварени путем војводе Илије Балотића (Томића) са Превиша који је крајем 1687., дакле, након пада Новог у млетачке руке, преговарао у Котору са генералним провидуром у присуству владике Саватија (Руђића-Љубибратића) (*Il Montenegro...*, 12, бр. 12). О поштовању које је војвода Илија уживао и код Турака казује писмо генералног провидура Сенату од 5. децембра 1687. којим се обавјештава и о успјесима Риђана, Никшића, Дробњака и Бањана (*Il Montenegro...*, 10, бр. 9). Током сљедеће 1688. године Илија се обраћао млетачким властима поводом

СЛОВО језика српскога 171

крађа и отимања провијанта од стране Црногораца: провндѣрѣ рнсанѣскомѣ ѿ насѣ конводе нлне в(еле) д(раго) п(оздѣдрављенне) авнзавѣ те како мн ѣзеше црнгорѣци ѣклнѣн сенсанѣ з бешѣкотомѣ него те молю пишн н ти господинѣ провндѣрѣ ере ѡвако не можело дѣператѣ н препорѣѣемѣ ти чини мн ѡправити делонго те кннге н ѣтнѣа господи ѣ которѣ н ѡо сло яци заповнѣн н бѣ те веселно. Овако је војвода Илија писао и Јеру Вишкаловићу. Оба писма чувају се у Историјском Архиву Котор. Јасно је, дакле, да је озбиљно учешће Дробњака на страни Млечана започето након изгона турског гарнизона из Новог у Боки, да је кључна личност која је преговарала на високом нивоу генералног провидура уз присуство митрополита херцеговачког Саватија, управо војвода Илија Томић са Превиша. Али, такође, дознаје се о погибији дробњачког владике Дионисија последњих дана априла или првих дана маја 1689. године у Пошћењу. Ово укључивање на страни Млечана, као и сама чињеница губитка Новог, произвели су турску одмазду у Дробњаку већ током прве половине 1689. године.

КНЕЗЪ ИЛИЈА КОСОВИЊА
КНЕЗЪ ИВАНЪ ВИЧИЊЕВЪ

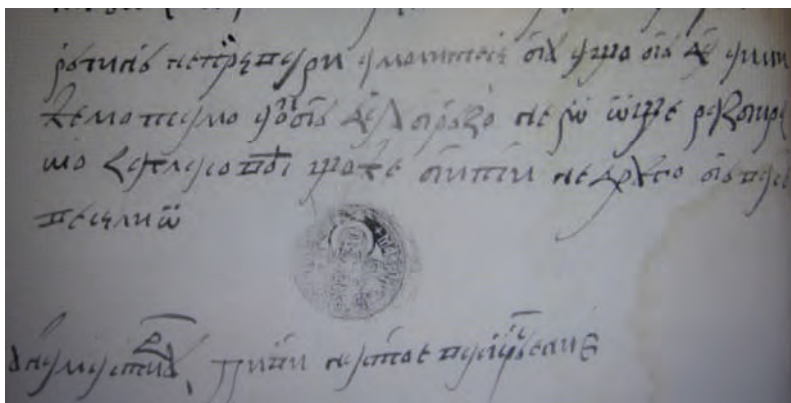
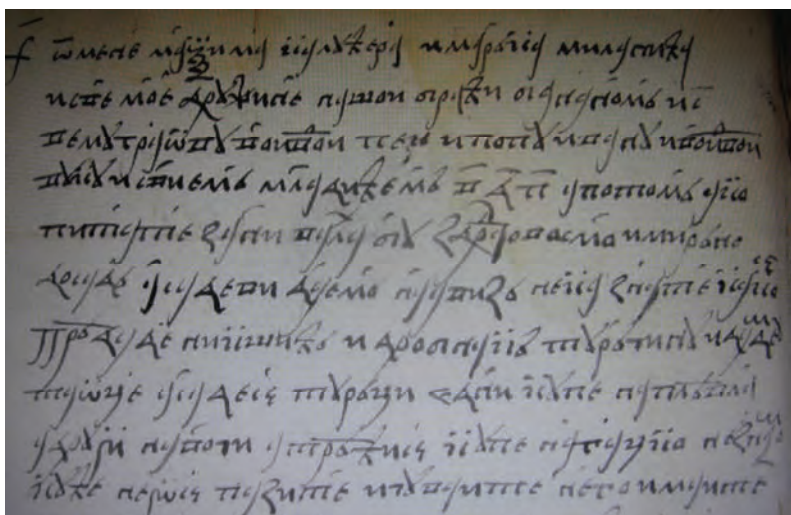
Печати двојице дробњачких кнезова Илије Косовића и Ивана Вичићевог на писму которском провидуру:
ИАК, УПМ IX, 589

О паду Дробњака и Никшића извјестио је Бањане и Граовљане калуђер пивскога манастира Максим и Марко Миљанић: + ѿ мене маѣнѣа калѣѣера н марѣка мнланиѣа н све мое дрѣжнне нашон браѣн бананомѣ н свемѣ граовѣ конвѣн пею н попѣ нванѣ н конвѣн вѣкѣ н свнемѣ младнѣемѣ в(еле) д(раго) п(оздѣдрављенне) а потомѣ ако пнтате за ни вѣла вѣ зѣраово (!) сло н мирѣно до садѣ а садѣ вн даемо на авнзѣ нека знате како се прѣдаде ннкшиѣѣ н дробнакѣ тѣрѣчинѣ н даде мѣ таѡѡе а садѣ се тѣрѣци едни кѣпе на плѣбла а дрѣгн на вѡчи а трѣѣн се кѣпе на гацко не знамо кѣ(дѣ) ѣ неѡо се пазнтѣ н

ЋХАНТЕ НЕГО ИДАНТЕ ДОГОВОРЪ С ГОСПОДОМЪ И НАЧИНЪ КАКО ЋЕ ЗА БОЛЕ БИТИ И ТО ЦО ВИ ПИШЕДЪ ТО Е ИСТИНА И НЕДОМТЕ СЕ СЛАВНИ НИ РАЗЪЛАЗНИ НЕГО ПОШАНТЕ ЋОДЕ НА СВЕ СТРАНЕ И СТРАЖЕ ДА ВАСЪ ТУРЪЧИНЪ НЕ ПРЕВАРИ А МОЛАНТЕ СЕ БЪ А ЦО БЪ ДА А И МИ ЋЕМО ТАКО ДЪ БЪ ДА ЋЕЪРЗО НЕГО ОЦЕ РАЗБЕНРАМО ЗА ГЛАСОВЪ (!) ЦО ЋЕ БИТИ НЕ ДРЪГО БЪ ВАСЪ ВЕСЕЛНО. Ћ НАДЛАС-ТИРЪ ПИКИ НА СТОЕ ВАСЪРЪЕННЕ.

Печат манастира Пива отиснут на писму Бањанима и Граовљанима калуђера Максима и Марка Миљанића из Пиве. Послије знака Крста, јасно се види име: мазницъ. Свакако, у питању је манастирски старјешина.

Писма која оvdје доносимо припадају и светом братству дробњачког манастира: Тушина (Подмалинско). Из тих писама не може се докучити да је манастир преживио до марта 1690. године, али нигдје се изричито не казује да је уништен. Ова писма настала су даље од Дробњака, у близини Боке, гдје су се у великом броју нашли калуђери манастира Подмалинско. Утисак је да су дробњачки калуђери, наставши се практично у изгнанству, трпјели углавном од Црногораца. Писмо број 3 у овом прегледу могло би сугестивно казивати о преживљавању манастира Подмалинско током прве половине 1690. године.

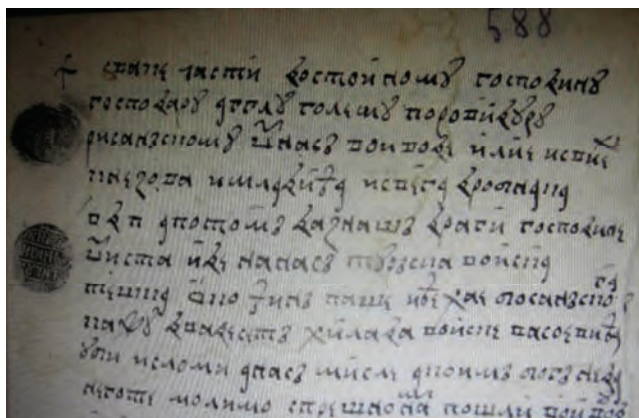
Старија прошлост Дробњака снажно привлачи двама темама: поријеклом и кретањем Новљана (што више гледам ка томе питању све више помишљам на могућност директне везе са Херцег Новом) и помјерања дробњачких Косовчића ка западним предјелима. У овом часу, усудио бих се рећи да је то помјерање могло представљати снажнији и далекосежнији покрет (могуће двосмјеран) у дијелу источне Херцеговине. Није се она исцрпила само у гатачком насељу Самобор, већ своје одјекне налази и у билећком крају (села Давидовићи са монументалним Давидовим Крстом, село Ђуријан са старим црквиштем, предио Малина код Жудојевића старих Малешеваца, гробне плоче са натписима у цркви Св. Игњатија Богоносца и кнеза Рашковића пред црквом у Церници...). Дробњак привлачи и обличјем и старином својих цркава: црква у Дужима, у Петњици, у Превишу, у Косорићима, манастир Подмалинско и Бијела; црквиштима у Горњој Бијелој и Калуђерском потоку; старим гробљима у Дужима, Превишу, Горњој Бијелој и Лоли, Зукви, Кричким гробљем у Доњој Бијелој.

ДОКУМЕНТА

(1)

Писмо дробњачких кнезова на челу са попом Башком којим изражавају негодовање због изостајања помоћи од стране Млечана и јављају о приближавању (опкољавању) Дробњаку турске војске из Колашина и Пљеваља. Траже прах и олово и слање војводе Илије Томића.

+сваке частн достоинноѡ господннѡ и господарѡ соврѡ провидѡрѡ ѿ котора и арѡбанне ѿ бога здравѡле ха ѿ преведѡре госпде млетѡтѡке помнловане

ИАК, УПМ, IX, 588

(3)

Писмо калуђера манастира Тушина (Подмалинско, испод села Малинско на платоу у регији Ускока) у Дробњаку Анђелу Гонему (Angelo Gonnem) и Трипу Штукановићу. Транскрипт је објављен у збирци „Хајдуци у Боки...“ др Милоша Милошевића и сарадника, 511. Овдје је, дакако, у питању манастир Подмалинско у Дробњаку (кањон Буковице). Манастир је изворно означен као „Тушимља“ према значајном дробњачком селу (Тушина) у чијој се близини налази. Четворица калуђера на челу са старцем Авесаломом оправдавају свога брата Максима (из Пиве), мада се у писму придодаје и Војин. Писмо, до краја, исказује потребу да се од неке оптужбе одбрани само Максим. Могуће је, стога, да је име Војин, иначе уметнуто у међуред, додато касније, када је писмо исписано до краја.

Adi 10 marzo presentato del caloggero Maximo da Dvrsno

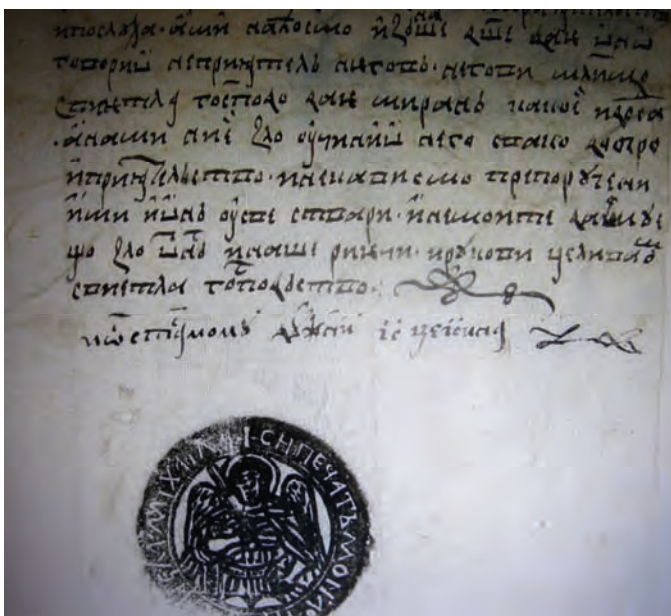
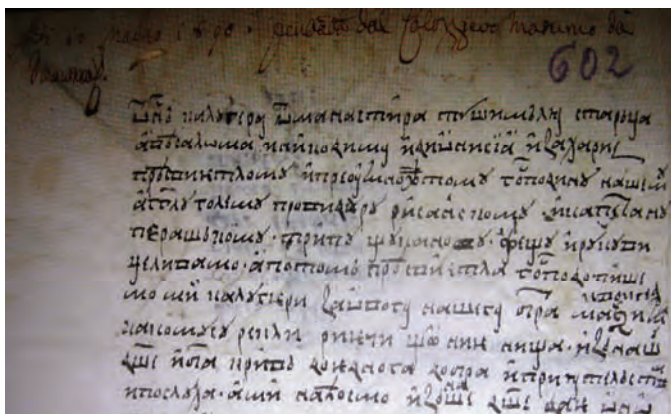
Ѡ њѣ калѣгѣра Ѡ манастира тушинѣла старѣца авѣсалѣма н ннѣоднѣма н днѣоннѣа н захарнѣ прѣсвѣтѣлоѣмѣ н преѣумножѣтоѣмѣ гѣпѣодннѣ нашѣмѣ аггѣлѣ голѣмѣ провидѣрѣ рѣсанѣскоѣмѣ н капѣтанѣмѣ перашѣкоѣмѣ трѣпѣмѣ ѣѣка-новѣмѣ феѣцѣмѣ н рѣкѣмѣ вѣ целѣвалѣо а потоѣмѣ прѣсвѣтѣла гѣпѣодо пѣшѣмо мѣн калѣгѣрѣн за ѣвоѣга нашѣга брѣа маѣнѣма н вѣнна како мѣмѣ сѣмѣ рекѣн рѣнѣтѣн ѣѣо ннѣ ннѣѣа нѣз нашѣ дѣше н бѣа крѣвѣз до ѣдноѣга добѣра н прѣнѣатѣлѣства н послѣхѣа а мѣн наѣѣсло нѣзѣ нашѣ дѣше да ѣ ѣѣѣѣ ѣѣорѣнѣо нѣпрѣнѣатѣл ѣнѣѣѣѣмѣ него вѣн маѣнѣѣо свѣнѣтѣла гѣпѣодо да ѣ мѣнрѣнѣз како ѣ н досѣа а наѣдѣн ннѣ зѣло ѣѣтѣннѣѣо него свѣако добѣро н прѣнѣатѣлѣство н неѣка вѣн сло прѣпорѣѣѣнѣн мѣн н ѣѣнѣ ѣѣ све стѣварѣн н неѣмонѣте да мѣмѣ ѣ ѣѣо зѣло Ѡ њѣ н нашѣ рѣнѣтѣн н рѣѣко вѣн целѣвалѣо свѣнѣтѣла гѣпѣѣдѣство

и ѿстаѣмо мѣ дужни к цекнна
да се прѣдаа гѡподннѣ агглѣс големаѣ
провндѣрѣ рнсанѣскомаѣ ѣ поттене рѣке

сн петать мона. архангела мнханла+

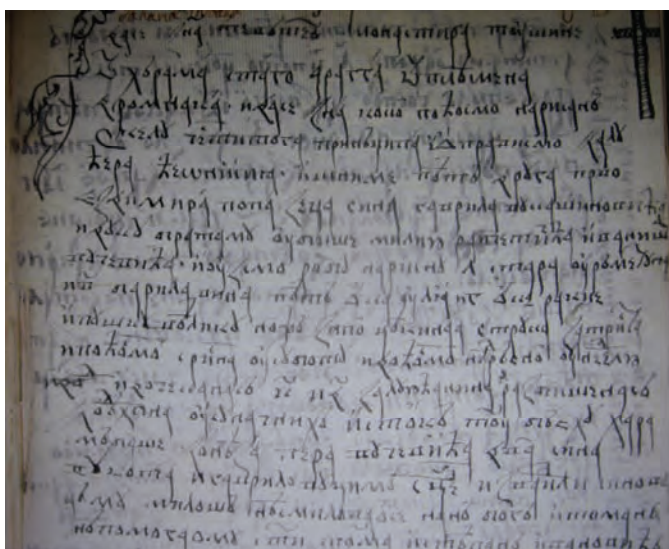
Печат манастира
Светог Архангела Михаила:
Тушина-Подмалинско

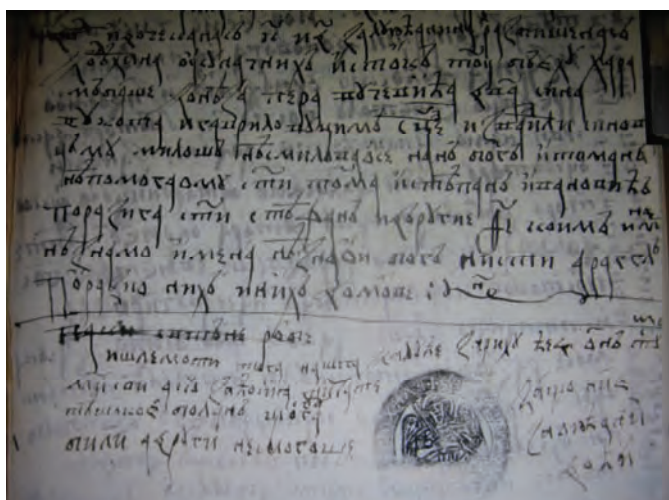
ИАК, УПМ IX, 602

ракне пѣшкѣ вѣланкѣ: нождѣ зап о цѣкни на ситне роке покъроваца дѣ зовни-
 ца тораба внаге и двне торѣе с лебомѣ оу ннхѣ внхѣ вѣ сѣмѣна
 пѣрашѣкне пината мѣена ѿ две ѿке карѣта ѿ трн ѿке с раѣномѣ сѣкна
 (!) поскѣла и сѣкна божѣа:~ и гопѣска гѣ рѣсте чапѣле гѣ вненѣца
 слокава ѿка дѣхана ѿка канафе дѣ оуѣа и дѣ ѿглавн и ковѣ конѣсѣкн:
 пакн свнетѣла гопѣо доѣоше намѣ ѿвн нашѣ ѣдѣнн пѣтѣннцн оуѣвнн (!)
 и кѣрѣвавн пѣт и доѣ а шестога оуѣвнше на мѣсто дѣкѣ вѣкашнновнѣа и
 доѣоше дѣ данѣ оу сѣдѣ оу манѣтнрѣ, и мн разѣврасмо зѣе гласѣе:~ и
 поламо до нашега прѣсвнтелѣа гопѣствѣа наша дѣа калѣѣера ннѣнѣла
 мннѣа. захнрѣ мнханловнѣа да кажѣ вамѣ нашѣ мѣтннѣ жнвѣтѣ. и
 пленѣ ѿ залѣѣана. и прѣве доѣоше капетанѣ трнпѣ на гроѣоко (!) (код
 М. Милошевић и сар.: Грахово) и рѣче намѣ хѣѣте (код М.
 Милошевић и сар.: ходте) гопѣн оу которѣ и доѣосмо оу рнсанѣ аггѣх
 големѣ прнѣрѣ рнсанѣскомѣ и дѣе нанѣмѣ кѣнннѣ гопѣн ѣ которѣ и мн
 доѣосмо оу нѣею покѣлоннсмѣ се вашемѣ прѣсвнтелѣомѣ гопѣствѣн
 кѣнннѣ оу ваше свнетѣле рѣке прѣсмѣо (!) и сѣтраданѣ оу понѣлѣннѣкѣ
 намѣ гопѣоо рѣкѣстѣ нднтѣ оу залѣютѣ кѣнезѣ пѣрѣ вѣчѣвнѣх (!) да вн
 дадѣ конѣ и све ѿо сѣ оуѣзѣлн и вн намѣ рѣкѣсте ѿпншнтѣ намѣ кѣнннѣх
 ннн вамѣ дадѣ конѣ ннн нѣ дадѣ и мн доѣосмо оу кѣннѣа на конакѣ и
 скѣпнше се сѣтѣраданѣ оу (с)рѣоу сѣн залѣѣанн (код М. Милошевић и
 сар: Залѣѣаннх) и казасмо нѣмѣ како сѣмо долазнн кѣ вашемѣ
 свнетѣломѣ гопѣствѣн: молнсмо и н кѣмнсмо и да намѣ дѣоу конѣ и онн
 намѣ за кѣмѣтѣво не знашѣ нѣго вѣле да ннстѣ ншѣан гопѣн на жалѣѣѣ
 бѣле вн за васѣ внаоо нѣго а ка вн ѣ драго данте цѣкнне а оу насѣ аспрн
 не внхѣ нѣго ѿстав(н)смо калѣѣера захнрѣ оу закѣлѣѣ за два дѣнн и двне
 ноѣн стаа оу ннхѣ и ко(дѣ) ннхѣ а отнѣа ннѣнѣла мннѣкѣ калѣѣѣерѣ
 (!) нс пнѣе мѣтнра оу рнсанѣ цѣкнне нскатн и наѣосмо оу сава вѣ цѣкннн:
 и на вѣрсно дрѣге цѣкнне оу прнѣтелѣа са(с)тавнсмо мѣ и пѣтѣ цѣкнннѣа
 ѿнн поѣоше одонѣѣ с калѣѣерѣмѣ зарнѣомѣ (!) и с конѣла на м(арѣ)ковѣ
 доо тако се рѣчноо и ѣа ннѣнѣла и мѣкѣснмѣ цѣкнне донѣоссмо мѣ цѣкнннѣа
 дасмо за конѣ за мѣшѣлѣкѣ гѣ цѣкнннѣа и по за пѣшкѣ цѣкнннѣа и по н свѣга
 поѣе готовнѣе цѣкнннѣа мѣн пѣтѣ а тнѣ намѣ оур ѿвн лѣн пѣтѣ цѣкнннѣа тако
 прѣсѣтѣла гопѣоо да знатѣ ѿ како ѣ потѣла ѿка црѣкѣѣа нне он се ѿоко
 зло оутнннло нн ѿ тѣрака на ѿон кѣраннн: како ѣ ѿ прѣкѣлетнѣ
 залѣѣаннѣа: пакн прѣсвнтелѣа гопѣо доѣе намѣ ѣѣекѣ на вѣрнѣо на
 мѣшѣлѣкѣ и да знамо да стѣ похѣталн наше кѣрѣмннѣе ѿве црѣкѣѣеке
 (!) и затвѣрнлн оу новѣомѣ: и ѣзесмо ѣака вѣѣѣа (!) тѣ насѣ допратн до
 новѣога ѣа ннѣнѣла и захнра доѣосмо оу нѣдѣелѣо нзндѣосмо прѣд васѣ
 свнетѣлѣ гопѣн и тѣѣѣтерѣ дасмоо и вн намѣ заповнѣстѣе доѣнтѣ к намн
 ѣ которѣ и мн доѣосмо оутѣрннѣкѣ оу которѣ и рѣкоостѣ намѣ сѣтѣра оу
 (с)рнѣѣ хѣнтѣ до ѿѣл(на) нзн(о)смо прѣдѣ ваше свнѣло гопѣствѣвоо и пос-
 ластѣ насѣ на канѣѣерѣла нспнтѣ насѣ за све како ѣ ѿоо внао ка(ко) сѣ
 намѣ се разѣннлн и погннѣлн неѣѣлннѣ пѣтѣннцн и рѣченѣа намѣ

канџцалнеръ есте ли ви оуѣ коне били и ли рѣко(с)мо донсто ннесмо нѣго нашъ братъ калѣѣеръ фонисне и ш нилъ пѣтъ дрѣга црковине люди еднога намъ погѣбнше: и рече намъ канџцалнеръ идите да доѣ фонисне кон е оуѣ коне бно и ш ниле г дрѣга и шлемо ти тога нашега калѣѣ(ра) зарнхѣ ѣе онъ местѣ ли сви ако за ѣо(ни)снѣа питате заѣо нне тешко е боланъ ѣо сѣ га залюѣани били а дрѣги не могоше доѣн.

Прва страна писма светог братства манастира Подмалинско у Дробњаку

ИАК, УПМ IX, 618-619

У МАКАЗАМА

У МАКАЗАМА

Милутин МИЋОВИЋ:
Колонија Моншенејро

Милутин МИЋОВИЋ

КОЛОНИЈА МОНТЕНЕГРО

НАТО-МОРА

Ово више није Црна Гора, ово је Натомора. Она мора у НАТО, јер „дугог пута нема“. А није само што „мора“, него то „мора“ – мора да покаже као да то стварно жели свим срцем, без обзира на народ који ће тамо као у смрт. Није ту игру баш лако одиграти. Треба доста тренинга, упутстава, – дављења душе с навученим рукавицама, упумпавања страха и безизлаза, да би, на крају, црногорска душа, прохистерисала мазохистичким НАТО одушевљењем.

Кад се одвоји од суштине и слободе, душа људска постаје глина за свачије руке. Славна црногорска историја, завршиће се тако, – стварањем ропске црногорске душе, послушне, безобличне глине, која ће још гмизати да ускочи у туђе руке да буде моделирана и дизајнира... Насилницима ће клицати, – дођите што прије, јер више сама са собом не могу издржати. Тако често ради колективна патологија, у ревносној обради разорне државне идеологије. Трауму ропства мазохистички претворити у радосно подавање насилнику! Јер, НАТО је милитаристичка организација, глобалних размјера и првог ранга. Њен биланс за петнаест последњих година „хуманитарних интервенција“ су грдне гомиле мртвих, грдило разорених земаља, ликвидираних државника, колекција инсталираних марионетских режима.

Само ропска психа у патолошком обрту вриједности, може господара насилника, прихватити као господара заштитника.

Управо, што црногорска душа није са себе спрала урањујумски прах стида и покорности, којим је засуо овај „човјекољубац“ с батином. Понавља се стара бајка – „наклана овца“ иде у загрљај вуку да је „заштити“.

Али, ко је крив Чарној нам Гори, што је само себе довела до овако жалоснога состојанија?

Да кажемо, није она саму себе довела до овога, него је водила себе овамо, откад је сама остала без себе. У шизофрено-хистеричном референдуму за „самосталност“ изгубила је самосталност! Формалном самосталношћу и сувереношћу, по-цијепала себе изнутра на: 5-6 језика, 5-6 народића грађанске провенијенције, 2-3 цркве, неколике цивилизације. „О јаду нас Бог забавио“, рекао би онај старац са Старе планине.

Е, сад се суверена Подгорица боји да је једно јутро не окупирају Тузи. Бар се боји да не уђе у састав Улциња, Колашин дрхти од Плава, Хај од Нехаја. Не треба много буке да се пробуди која уснула прича у Боки Которској. Како је крену-ло, може Црна Гора спанут на стару Ерцеговину, – ако се ту рачуна и суверена Катунска наија?

Суверенитет је опасан, ко не може да га носи. На крају, тих суверенитета има ко пасјих репова. Кад нема Једнога, има сто и једнога. Није све убила муња, и подавила чума, – има и покоји суверен појединац у Црној нам Гори, каже један. „Оо-паа, Вукота... шта крекеће из балота(блата)“, рекао би онај редовни читач свих новина са екс југо простора, који сједи ујутро, на тераси старог хотела Оногошт, и скоро равнодушно и помало цинично, сам самцит, бистри политику, и разговара сам са собом.

Не може нас више ни Америка спасити, не може ни света Русија, – можда може Азербејџан, или арапски Емирати? Можда могу на неки начин...? Далеко су па да се надамо. А нијесу ни далеко, – ближи су нам, но ми себи самима. Ето их ту, а нас ту више као и да нема. Волио бих да није овако, али овако је више него је. Истина се у Црној нам Гори, може ухватити голим рукама. Просто, удише се истина, суморна и страшна, а једнако се говори лаж. Можда су повјеровали у Црној нам Гори, да је лаж – спас. Не би то било први пут. Није ни лаж без већих амбиција. Лаж барем има толико амбиције да задави истину и да јој ишчупа језичину. Па у Црној нам Гори систематски се ради на чупању језика. Чупау софистицираним хируршким захватима језик из главе, (они држе да је то безболно), онда засаде у полумртва уста неколико вјештачких језичака (то је постојани програм Министарства просвјете!) И онда кажу: ето сад мјесто једног имате седам. Не треба нам језик-сабља, језик-змија, тре-

бају нам језици-питоми скакавци. Нећемо се више сјећи језиком, него ћемо скакутати око својих сјенки, лискати, лагати, залагивати. милушити, увијати, превијати, јер ако истине више нема, онда нам не треба живи језик него да нам се, беспослен и бесмислен распада у устима. Не треба нам у овом времену, језик-мач-муња, требају нам вјештачки језичци на којима се лако демагогише, демократише, полтронише, метанише, кретенише, дебилише. Нема смисла да нам се језик прави важан – доста је зла човјеку донио! Посјецимо тог арамбашу, ишчупајмо га из коријена. Данас се већ лако пресађују и срца и бубрези и јетре и полни органи, а не да се не пресађују и уграђују вјештаци језици који не могу више зла човјеку донијети Је ли тако брате Србине, и сестро Црногорко? „Тако, већ никако“, одговара војвода из Горског вијенца!

ЕВО ТИ ГА РОБЕ, НЕЋУ ТИ ГА, БОЖЕ

Безидејни су првомајски празници. Добро је да дуже не потрају, поразболијевали бисмо се од нерада, и од *нишџа*... Ја волим да око мене људи нешто раде, да немају кад ни на сунце гледати, да се немају кад прекрстити. Јер незапослен може бити само ко има идеју. У коме је идеја запослена. А социјалне идеје су ниског домета. Оне и нијесу идеје, него остатак идеја, патрљци идеја, првомајске ватре од обојака и опанака, ибушених гума, старе сламе и избљуване нафте.

Ја не волим да око мене раде жељезаре, пиваре, комбинати, рудници, што волим да радници тамо проливају зној, него знам, кад би остали без посла, о јаду би се забавили од себе. Јер не знају шта би радили. Немају идеју. Као да је лако имати идеју, рекао би Ранко Јововић. Идеју имају само они који су одабрани од Идеје да је имају.

Гледајући с неба, идеје осматрају и проматрају, – на чију главу да слете. Кома да дају посао, кога да налију ватром, кога да сагоре брже, кога спорије. Идеје могу да буду велики злочинци, неки мисле. Мислим да и Ранко мисли да у идејама има нешто злочиначко, а од тога није далеко ни таква душа као што је Баћко Милачић. Али, Баћко се не замара тешким размишљањем и амбицијама, њега опслужују лакокриле идеје. Шапну му на уво што треба и ничим се не замара. Идејне, философске, правне, и сваке друге процедуре оставља другима.

Нека се процесуира коме је до процеса, процедура и процесија... Многи прате процесе, процедуре и процесије, зато што немају свој живи процес. Не знају шта је то – имати свој процес. Који сам себе води, скоро без икакве процедуре. Који тече као вода, кад је лијепо вријеме, а извори добри и изобилни. Па си у центру свијета иако си у пустињи или у пећини

Неко је рекао да су мислиоци у основи диктатори. Признајем да сам и ја томе склон. Узбуђује ме изнова Његошево дивље, племенито, и надасве аристократско поимање диктатуре. Не само поимање, него одушевљење диктатуром, – не већ виђеном, него невиђеном, – небеском диктатуром, и диктатом. Ништа без небеског диктата, – ни писања, ни мишљења, ни рјечи, ни човјека. Нека је слава славном небеском диктату! И нека је слава свим који прихватају и спроводе небески диктат, овдје сред земних слијепих процедура и задиханих ентузијаста правде, људских права, правилника и демократије.

Видите ли колико је радника запослено на земаљским процедурама? И сви мисле да су у служби неке правде. Земља је премрежена добротворним организацијама, – синдикати, борци за људска права, фемине за равноправност полова, и полусвијета, за равноправност истополних јадова, што је све гадљиво Творцу правде. Сваку људску правду Бог ће ставити на огањ. Подржавам га у томе безрезервно. „Пламена идеја“ чисти човјека од земаљског талога, заборава и душевне поспаности, ослобађа вишка процедура и несрећне земаљске правде. И праведном Робеспјеру пресуђено је на гилотини, коју је сам смислио у име земаљске правде и процедуре.

Да, рјешење је просто, али је некима компликовано до њега доћи. Никад у дом, сто мука, и сто јада. И несрећни радници, арбајти, и гастарбајтери, носиоци идеја о социјалној правди, склони су некад да скоче у ватру због својих идеја. То је тај парадокс – да је увијек рјешење ватра. Посебно кад се ствари искомпликују међу социјалним праведницима, правницима, првоборцима, кад одлепрша, лакокрила идеја, која је истовремено и ватра и мелем, и чисти алкохол, и божанско млеко, тј. – нектар, каже Б. М.

Идеја, ако је права, раскош је у својој неисцрпности, тајној сили, чудотворству. Није Бог према свима једнак. Ту заблуду је тешко растјерати и код такозваних хришћана. Бог је у различитој мјери подијелио таленте. И учинио почетну ве-

лику неправду. Гледајући земаљски, тако је. Зато је на земљи све компликовано. Није компликовано што је стварно компликовано, него због недовољног присуства „свијетле идеје“ која не силази у магацине, жељезаре, дуванске комбинате, југопластике, металце, монтефарме, марионетске владе и парламенте.

„Ево ти га робе, нећу ти га Боже“ – то је чувена формула и удес бораца социјалне правде.

ЉУБЉЕЊЕ ЧИЗМЕ

Увијек имам исти осјећај: кад нешто морам написати о актуелним политичарима, Као да се дотичем нечега нечистог, јаловог, заударājuћег. Политичари код нас *узимају живој* они-ма којима владају. Да, свиђе ми се сад та формулација! Добра је колико је тешка. Могла би можда ова формулација да уђе у одредницу приличног броја политичара? Посебно када овако брзо ждери живот свог народа, као ово код нас.

Наши политичари преузимају нечасну улогу туђина и окупатора свог народа, давитеља памћења, поништавалаца и кривотвораца историје. Већ јавно говоре – „шта зна народ“.

Наше мудре одлуке, којима ударамо по глави и по обрзу наш незнавени народ – сад не може разумјети, али ће разумјети кад буде довољно „мртав и бео“... Наравно овај дио, “кад буде довољно мртав“, ја сам додао, слијдећи прецизну логику првог, носећег дијела реченице, са којом су почели да се диче – „народ ништа не зна“... Зато, да би се пројектовала будућност, како се код нас пројектује за Црну нам Гору, доиста треба поништити нека главна поглавља сопствене историје, а то значи и промијенити јадонароду памет.

Било је доста покушаја у историји да се покатоличи Црна Гора, па то није успијевало. А сад хоће да је покатоличе наши „атеистички православци“. И та је формулација дошла од наших политичара скоројевића који су наопако ложили бадњаке. Та идентитетска одредница, мотивисана њиховом штеточинском намјером, но лично уносним послем. Та противречна формулација даје свом носиоцу таквог „идентитета“, ексклузивна право на необавезност према базичној идентификацији. Јер ако је неко „православац атеиста“ он се негативно одређује према својој базичној идентификацији – православљу.

Јавни увод у католичење Црне Горе, јесте поништење Косова као њеног духовног поријекла, и прикривено инструисање колективног непријатељства према православној Русији, чијом је помоћи и настала Црна Гора за коју зна историја.

Ено како један незнавени Црногорац, сасу огањ за врат једном Русу, који му је дошао у госте, на стадиону у Подгорици. Па мало то би да уради један, но потврди још један. На стадионима су проглашене колективне мржње, из уста незнавених, али који знају шта од њих траже њихове вође. Та мржња код младих, незнавених Црногораца, директна је последица систематске државне пропаганде да Русима треба окренути леђа, и окренути се Западу. А то даље значи, одрећи се од своје православне вјере, и словенства, и потпуно се интегрисати у западне (католичке) културне вриједности. Но у тај културни простор немамо унијети ништа, па онда ћемо тамо само бити примљени као нико!

Психолошка матрица, таквог идентитетског обрта, и моралне погибије – драстична је гротеска!

Предсједник владе Ђукановић, на годишњицу НАТО бомбардовања Србије и Црне Горе, подгријева јавно мњење да је управо тај злочин, велики разлог да се Црна Гора прикључи НАТО-у. Када се тако у једном човјеку уједине цинизам, полтронство и издајство, тада и државничка харизма само увеличава моралну гротеску и изопаченост.

Још погледајте смијешног предсједника Црне нам Горе – г. Вујановића. Како већ пишу медији, „државник је „потврдио своје учешће на обиљежавању 70-огодишњице побједи над фашизмом на Црвеном тргу, на позив руског предсједника Путина. Али, у међувремену је дошла друга памет из партијског одбора, – мора да буде у Црној Гори да обиљежи „Дан Европе“. У Црној Гори дан побједи над фашизмом сада се зове, „Дан Европе“. Да, код нас, стварно и није било „побједи над фашизмом“ (то је искључиво заслуга Руса), а код нас је био грађански рат, у којем је побијена народна и национална елита Срба-Црногораца. Код нас су те жртве закрнуте заборавом, а владајућу комунистичку идеологију су прихватили искључиво ради власти, и још дубљег разарања свог народа. До данас.

Ево и последње згоде, у којој се све напријед речено, претешко, лако сабира. У Улцињу, предсједник Вујановић уче-

ствује на градској свечаности, у својству предсједника, а предсједник Улциња, проглашава за почасне грађане два албанска лидера, ратног злочинца и потпредсједника албанског Косова Хашима Тачија, и предсједника Албаније, Еди Раму, који јавно говори о стварању Велике Албаније. Антиципација таквог чина је сасвим јасна, а Вујановић је ту само декор свечане најаве разбијања и оволике Црне Горе.

Да, у тој очитој бламажи предсједника Вујановића, има и нека чврста логика. Кад треба да га има, – њега нема.

МОНТЕ ФАРМО

Црна Гора ће постати Картагина, или је неће бити. Неће је бити, али ће бити Картагина. Шта би могла бити Црна Гора у будућности него Картага? За то се убрзано спрема. Сви пројекти Црне Горе убрзано воде у Картагину. А и географски – то је ту.

Јако се ужељела преображаја, напретка, прогреса, промјена, снобовских интеграција, да ће постати Картага, прије него и очекује. Нешто је нагони на то. Не зна шта, али нагони нешто. Макар мрак.

Они који је поучавају на то кажу – на путу ка великом свијету, треба најприје да постанеш Монте Карло, на нашем Средоземљу. Толико можеш. Немој више да помишљаш на царство небеско, и да правиш лудости у том правцу, буди рационална и сконцентрисана на циљ, пред тобом је земаљска слава и имање. Бог ти је дао толико љепота – узбудљивих висина, кањона, мора и неба, да постанеш прави драгуљ на земљи. Користи што имаш. Претвори то у злато, немој да те мучи душа. Постати Монте Карло на Јадрану то је за тебе ко рећи добар дан, сунце. Све имаш, само треба и да хоћеш. Ми знамо како, рекли смо ти једном! Зашто тражити рај на небу, кад га можеш имати на земљи?

Прво треба да учиниш следеће, и најважније. Све што је твој, црногорски, неспоразум, треба да покопаш дубоко у земљу. Да од тога сама направиш једну Картагију. Толико је неспоразума у нашој историји, да не знамо коме припадамо... Остави то што те враћа назад, узми што ти се нуди, и иди напријед. Видиш да си постала магнет за авантуристе од Арабије,

Кине до Вошингтона. Сви се за тебе распитују. Сви хоће у теби нешто да направе. Не одбијај муштерије који те златом плаћају, немој да останеш црногорска усиђелица и залудница. Доста си гинула, о кори сува љеба, за не знамо шта...?

Само промисли колико си главом у зид ударала у прошлом стољећу. Је ли Црна Гора она коју је прославио краљ Никола, или она коју је напустио, и оставио је Швабима да је газе, мршкају и плувају? Је ли архитекта Црне Горе и њеног смисла Његош, или Иван Мештровић? Ко је покушао боље да осмисли Црну Гору: Фрањо Јосиф или Александар Карађорђевић? Је ли Црна Гора она на Подгоричкој скупштини, 1918. или она у Божићној побуни, 1919! Је ли Црна Гора бјелаши или зеленаши? Је ли Црна Гора Пека Дапчевића, Јова Капе, Пасјег гробља, или Црна Гора владике Јована Липовца, Павла Ђуришића, Баја Станишића...? Је ли Црна Гора погинула на Сутјесци, или је погинула на Пасјем гробљу, у Грахову, на Беришиној луци, поклана на Велици, у Пиви, бачена у Котор јаму, утучена на Голом отоку... Је ли Црна Гора српска, или руска, или ватиканска провинција? Ми немамо одговора на ова питања, ми нећемо да знамо одговоре на ова питања. Него нас Амфилохије, кад га западне, малтретира и понижава, као да смо ми пасли траву, а он само прио ћићеру мудрост. Ето Њему нека рјешава нерјешива питања, а ми знамо шта ћемо. Он иначе ужива у нерјешивим питањима, а нама су нерјешива питања, губљење времена. Знамо, многи мисле да су у нашој партији ради по рецепту Орвелове Животињске фарме, али ми радимо државне послове, који морају бити и добар бизнис. А у бизнису се пропада, ако све не функционише као „швајцарац“.

Нећемо вам открити све пројекте које имамо, али хоћемо неке. Прво ћемо реактивирати онај пројект од прије стотину година, а који нам је дошао из царског града Беча. А то је споменик Фрању Јосифу на Ловћену!!! Аустрија је и тада знала шта нама треба, а наша луда глава ништа није схватала. Прво нам је „отесала“ Његошеву капелу. Знала је гдје ће нас највише забољети, али као да ништа ни тада нијесмо разумјели. Сад тек знамо и не задржавамо се више на тим питањима... Нека Амфилохије рјешава та питања, а ми ћемо да изграђујемо Црну Гору. Имамо готов пројект за Ловћен, архитекте Марка Рашице, из 1916. Све ћемо да радимо с најмање конфликта. Нећемо рушити Мештровићев Маузолеј (доста смо цркву порушили!), него ћемо надоградити на њега споменик Фрању

Јосифу. Можда је то Мештровићев геније све имао у виду. Мало ћемо отесати Његошеву бисту, ставити му другу капу, и ето Фрањо Јосиф. Да се зна да је овдје некад било царство за које сви знају у свијету, а не неко Душаново. То је важно за Монтенегро, који мора да оствари атрактивност за богати свијет. Они воле да граде златне куле и градове на старим покопаним царствима. Не мора то бити баш афричка Картагина. Може и црногорска.

ПОБИЈАЊЕ НА НОС

Логика транзиције, не само да побија класичну логику на главу, него и на нос. (Једно је *йобийи на главу*, друго *йобийи на нос!*). Сјетили сте се, транзицији је потребан смијех, цинизам, па и грохот. То је побијање некога (нечега) на нос. Побијање на главу, катастрофа је без смијеха. Шок! Мрак! Транзиција подразумијева бујање психологије сивих зона, отварање подземних ресурса, скандала и сезонске литературе.

Транзиција, дакле, подразумијева транзицију саме регуларности. Принцип, принципијелност, конзистентност, темељ, традиција, историја, канон, догмат, стандард, непријатељи су надахнуте транзиције. Они се прво нађу под њеним врућим копитима. Не само да их разара, него их онда исмије и ишћушка, и на крају осмјехне се тим категоријама, које са грохотом шаље у прошлост, и непостојање.

Кад се човјек мало сконцентрише на ту логику, тј. алогику транзиције, рекло би се да се свијет ужелио своје пропасти. И у том парадоксу има истине. Сигмунд Фројд је, рецимо, то давно назвао – „нагон смрти“ уткан у све живо!

Ријеч идентитет, не постоји у транзиционој лексици. Транзиција је начелно против сваког идентитета. Транзиција прво треба да трансформише идентитет. Грубље, или елегантније, натуралније или софистицираније. Најчешће ипак, грубо, сурово, ефикасно, могуће – с дивљом елганцијом.

У транзицији, што је данас бијело, сјутра може бити црно. Марко сјутра може бити Јатко, а Јатко-Марко. Милија може до довече постати Килија, а Љубица-Убица, Славица-Лавица, а Славко-Лајко. С језика све почиње. Одвојити све од коријена, и онда је све у стању левитације, и илузионистичког

спектакла. Црна Гора дала је добар примјер транзицијских егзибиција, и раскопавања темеља, као непријатеља виолентних транзиционих подухвата.

Транзициони талас, најприје је требало да потопи основни смисао језика, и да подави оне који још мисле да је језик орган истине. Језик, у транзиционој функцији, управо треба да постане орган шарене лажи, манипулације, скривања истине и злочина. Тако је потопљен српски језик у Црној Гори, који једино зна гдје је ко, какав је ко, колико ко има у глави. Тај је језик требало потопити, нек се договара с подземним силама, или нека кркља засут муљем, нека га прегризају подземне немани. А тамо гдје је потопљен један српски, појавила су се два црногорска блавора. Као транзициони језици, они имају за циљ, увећати неспоразуме, размахнути апсурде, понизити мудрост, умрачити прошлост, обећати будућност која неће доћи. Транзициони пројектанти, извођачи и други црногорски циркусанти кажу: „Нека, нека! Нека сад два безглава црногорска језика, јашу српски. Нека, нека, – доста нас је и српски јашао и тукао нам лук на главу. Нека га јашу и ћерају док овај цркне. Нека се дигне измучени српски језик, и нека јаше два безглава црногорска. Нека има више бесмисла, црног смијеха, нагона смрти. Говорили су да не можемо направити ни један црногорски језик, ево направисмо два. Ако нам буду мало ова два, направимо и трећи. Али нека се и ова два кољу међусе ко жути мрави, навијајемо и аплаудирати једнако на обје стране, нек се зида Картагина. Што смо даље од регуларности, канона и догмата, ближи смо обећаној утопији, за којом луде нови Црногорци!

Ни регуларне, догматске цркве, више нећемо трпјети у Црној Гори. Већ поодавно, предложили смо ортодоксној цркви „реформу“. Ако она сам неће да се реформише, ми ћемо је реформисати. А тако ћемо је реформисати, да то више неће бити црква, него, у најбољем случају – музеј. Као свуда у нормалном свијету. Све мора да постане друго од оног што јест. Много смо уложили у преименовање. Преименовање је једна од жељезних полуга развоја црногорског Монте Карла. Што успијемо преименовати, то више није своје, – него наше. То је и идеал новог комунизма, кога ће остварити највиспиренији мафијашаши, за које не постоји ниједна постојећа логика.

Ортодокси у Црној Гори, попели су нам се на главу. Њихово није земаљско, већ небеско царство. Доста нам је те приче. Због њих смо морали да поткопамо и најдоњи камен. Њих другачије није могуће обезглавити. Платиће нам што су нас на толико мука нагонили. Да није њих, већ би направили рај у Црној Гори. У којем нема регуларног језика, ни регуларне цркве, ни регуларне логике, но све како само дође.

Да знају колико смо се потрудили да преименујемо, одвојимо од себе, декодирамо, демонтирамо, дефлоришемо, реформишемо, трансформишемо, старе појмове и поимања, везане за традиционални појмовник, више би нас цијенили они које смо ослободили од било каквих обавеза према том појмовнику. А већ сада могу да живе савршено, – као да их више нема!

КАРА-ЛИБЕР

Организована идеолошка тортура, ослоњена на државне механизме моћи, производи неколико типичних последица: фанатизује оне који јој служе, шири апатију код оних који је изнутра не прихватају, али трпе, и код они рјеђих производи отпор. Ми, у Црној Гори смо у прилици не само да ту сложену и тужну ситуацију гледамо, него и да реално учествујемо у њој.

Новоцрногорски фанатизам произведен је наметнутом свијешћу, да су Срби Црногорцима били вјековни окупатори, али да то ови нијесу знали. То су открили тек у новосувереној Црној Гори, и зато је неопходно „превредновати“ вриједности, као што су језик и историјско памћење.

Зато новоцрногорски (ослободилачки) фанатизам, има задатак, не само да се дистанцира (то је мало), него да се одвоји и изузме из корпуса српске историје и културе, која је, од стране евроамеричких планера означена као кривац за балкански грађански рат и сталну нестабилност. Нови Балкан зато треба да направи мјесто Великој Албанији, и муслиманској држави, као најефикаснијим разарачима српског културног и историјског простора. Црна Гора треба у том пројекту да преузме антисрпску улогу, и да предњачи, кад треба, јер тако може да пређе из традиционалног српског историјског простора, у антисрпски. Зато је у новој Црној Гори прво деградиран српски језик, као носилац историјског идентитета Црногораца, а потом је требало превредновати и њихово историјско памћење, уз хистерично антисрпско расположење.

За лидера таквог превредновања свих вриједности у минорној Црној Гори, одабран је човјек који више воли власт него свој народ, који унутра пројављује диктаторске способности, а према наредбодавним центрима апсолутну поданост. Да, такав су карактер пронашли у нашем вјечитом предсједнику владе и државе, государу Милу Ђукановићу. И сам склон фанатизму, али довољно интеллигентан, да свој фанатизам стави у службу учвршћења власти, и незамјенљивости међу фанатизованом масом (гласачима), којој су истина, трезноумље, сопствена слобода, неподношљиви као мисао о смрти. Фанатизам је за такве добар избор, јер фанатизовани нијесу лично низашто одговорни, – одговорност преносе на оног ко их фанатизује. Они су ту да одраде посао, и да ништа не мисле. На такве се ослања наш вјечити предсједник, којему би на лидерској каријери могли да позавиде и многе афричке поглавице.

Али да ова прича не би личила на неке паушалне (пр)оцјене, да се у најкраћем осврнемо на неколико одлучујућих потеза организоване србомржње у Црној Гори и полтронства према евроамеричким центрима моћи у чијој је служби.

1. Преко својих министара, полтрона у култури и просвјети, организовао је деградацију српског језика у Црној Гори, као интегративног темеља Срба-Црногораца, уводећи у устав „службени црногорски језик“ (деструисани српски), без граматике и правописа, који има за циљ отварање провалије у носећем народу историјске Црне Горе. Тим потезом новосуверена Црна Гора, самоликвидира сувереност историјски државотворног народа, коме је остало да се међусобно гложи и истребљује, за рачун мањинских народа и вањских пројеката.

2. Као знак велике поданости евроамеричким центрима, влада Црне Горе признаје албанску државу (Велику Албанију) на Косову и Метохији, историјској и духовној колијевци српског народа. (Директна последица овог признања, биће, за сигурно признање Велике Албаније на простору Црне Горе, али полтрони и фанатици немају кад да мисле о последицама!).

Дипломатски потези те владе, као давање подршке Америци да бомбардује Сирију, увођење санкција Русији, само је полтронско пропињање да се угоди центрима моћи, који немилосрдно разарају српски историјски простор.

А новопросијали бисери г. Ђукановићевог полтронског стављања у службу антисрпства јесу понављање формулација

оних који окривљују српски народ за катастрофу Првог свјетског рата па је за њега – „сарајевски атентат био терористички акт који је Црна Гора осудила“. А друга формулација (противрјечна првој), да је Црна Гора, завршетком Првог свјетског рата “изгубила државност иако је била међу државама побједницама“, директно превиђајући претешке чињенице да је Црна Гора у јануару 1916. потписала капитулацију, а суверен, Краљ Никола, својевољно избјегао, док аустријска окупација траје скоро до краја 1918. И трећи бисер, да је „Подгоричка скупштина била нелегална“ противрјечи директној последици окупације у којој су црногорски устав и закони ликвидирани. У таквим приликама, – довољно је да је Подгоричка скупштина била неоспорно легитимна.

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Дионисије МИКОВИЋ:
Мара Мушовићка

Дионисије МИКОВИЋ¹

МАРА МУШОВИЋКА

(Истинити догађај из бокелске прошлости)

Кад путник прође чаробним бокелским заливом, кроз Вјериге, видјеће, да се на сјеверној страни, под кршевитим бреговима, бијеле тврдо саграђене куће. Одмах ће наслутити да су ове куће површина неке варошице, коју путниковом оку не дају видјети извијугани околни брегови.

Варошица се протеже од морске обале па до испод подножја кршевитих и стрменитих криволинијских, леденачких и горњо-орახовачких брда.

¹ Димитрије Ђ. Миковић, у калуђерству Дионисије, родио се у Паштровићима, на Челобрду, 1861. године од оца Ђура и мајке Стане, рођ. Кажанегре. У раном детињству тешко се разболео и после чудесног оздрављења у манастиру Прасквици, родитељи га, према завештању, у петог години живота предају манастиру да изучава богословске науке. Са осамнаест година се закалуђерио и пароховао у манастирима Прасквици, Градишту и Дуљеви. По сопственој жељи отишао је у манастир Бању, где је радио на васпитању и образовању младих калуђера. Због његових заслуга, епископ Герасим га је произвео за игумана, 6. децембра 1891. године у катедралној цркви Св. Николе у Котору. Дионисије Миковић се књижевним прилозима први пут јавио 1881. године у „Словинцу“, а потом је постао сарадник најзначајнијих оновремених књижевних часописа: „Јавора“, „Гласа истине“, „Гласа Црногорца“, „Српског листа“, „Луче“, „Просвјете“, „Босанско-херцеговачког источника“, „Дубровника“ и „Босанске виле“. Дубоко родољубље игуман Дионисије је исказао кроз књижевни и публицистички рад. Аутор његовог животописа у „Босанској вили“ Богдан Р. Милановић, забележио је и следеће: „Цио његов живот и није ништа друго, до ли само дворба и угодба високијем идеалима: Српству и православљу“. У личности игумана Дионисија Миковића његови савременици најчешће су истицали честитост, скромност и самопрегоран, напоран рад који му је слабио крхко здравље. Због свог националног рада био је прогањан и затваран. По избијању Првог светског рата Дионисије Миковић је 1914. године био осуђен у Котору на пет година затвора (због болести затвор је замењен кућним притвором). Миковић је по избијању Другог светског рата доживео прогон од италијанских окупатора. Године 1941. био је приморан да напусти Рисан и манастир Бању у којем је провео више од пола века. Умро је 1942. године.

Зачиња је ситногорица од разног питомог дрвећа.

Она је раштркана и дијели се на групе.

Кад за ову варошицу путник упита, добиће одговор: „То је историјски Рисан, колијевка књижевног ветерана пок. Вука Врчевића и многих заслужних Срба.“

Она данас броји 250 кућа са 1424 душе, а била је то у старом вакту највећа приморском варош.

Прије педесет година преславног Христовог рођења бројила је ова варош око педесет хиљада становника с једанаест хиљада димњака.

Варош је поронула при Христовом распећу, кад се, као што вели св. Јеванђеље: *Многи силни трагови са земљом сравнише.*

А неки историци мисле да су га разорили Обри, као и Солин и Епидаур. Али се види процјеп брда који нас утврђује у увјерењу, да га је срушила природна сила.

И данас се примећују у мору остаци од разорене вароши.

Рисан је много јада задао Римљанима. Његова је сила била јака тако, да је кадар био у заштиту примати и одржати царицу Теуту, кад Римљани освојише Скадар и све земље које припадаху њеној власти. Тада се Бока звала „Рисански Затон“ (Siaus Rhizunitao) а Бокељи се тада зваху „Ришњани“ (Rhizunitao). И тако је то шљедило све до 867. год. По Христу, кад се Бока прозвала Боком Которском, као што се од тада и данас зове.

Данас се ова варош истиче са свог чистог Српства и православља, дивних српских обичаја и богатог народног одијела. Част чини Српству и православљу тако, да би човјек могао много и премного ријечи похарчити у њену похвалу.

*

Негдје по средини вароши, а на мјесту Мечиту, где је за вријеме турског владања у Рисну постојала џамија, од које се остаци још примећују, постојала је и кућа Тома Николина Огњеновића, врховног Кајтазовића.

У Тома је растао син Никола и четири шћери: Влада, Сара, Стана и Мара.

Приспио му син за женидбу па га и оженио; а шћери нарасле па их удомио: Владу за Матковића, поморског капета-

на у Морињу; Сару за Матијаша Шпаровића у Рисну а Стану за Николу Вулетића у Цуцком селу Грабу.

Било му је мило да му најмлађа шћер Мара ђевује и уз мајку јој учи се кућњему реду и љускости, па се просјацима захваљивао:

„Ко проси, част ми наноси и част у дому дочекао да Бог да! Али моја Мара још није дорасла за удадбе, па ти хвала колико је од неба до тала!“

*

Божјиња слава одвојила је и у Рисну од свију слава!

Ришњани поздрављају славу пуцњавом тромбуна и цевердара. У цркви су престојали свету богослужбу, па се мирбожали: „Мир Божји, Христос се роди! Вајистину се роди, и ти погоди!“

Послије ручка скупила се весела Србадија, па заиграла коло на Дробњаковом гумну, близу куће Томове.

Можда се натјецали који ће прије и више поиграти с Маром Томовом, па се с њом, по обичају, цјеливати.

Она је играла, да су јој завиђели на скоку и окрету.

Пред сами мрак кад је и коло требало престати, завека Јелена, жена Глига Толовића, скоро удомљена невјеста: „Ах, куку ти га је мени! Друге моје, испао ми је с прста вјенчани, златни прстен!“

Сви су га тражили, али узалуд. Јелена обећала даривати свилену мараму ономе, ко би јој га нашао. Сви су јој обећали да ће јој га и „без хвала“ донијети, ако га нађу.

Прошла три-четири дана, а топли јужни вјетар, с тихом кишницом, раскравио снијег, који се био следио при крајевима Дробњаковог гумна.

Прстен пао и пробио снијег, па кад се снијег растопио, нашла прстен Мара Томова, која је чешће ишла да га тражи.

Мара одмах казала оцу и матери, и отац јој га понио Јелени, која му се обрадовала као зора сунцу.

Чуо за то и Алекса Дробњак, па му се учинило штета образу, што се је случај десио на његовом гумну па рече: „Тај је прстен био украден, јер га не могаше наћи онолики образа оногај дана, а сад га мога наћи и сама Мара Томова! Ствар се догодила на мом гумну, код мога поштенога шљемена, па за то хоћу суд!“

Ствар се пријавила „господским рисанским суђама“.

Томо, жена му и син скочили на Мару, да им право каже, ако се преварила! Мара им свагда одговарала: „Нијесам с њом играла нити сам јој га могла с прста дићи; но жив ми брат Никола нашла сам га при пижуну од гумна онај трен, кад сам вам га донијела!“

*

Јован-дан по Божићу слава је светог крсног имена многим Бањанима.

По божићној прослави шљегли у Рисан јованштанска турма. У турми се налази Ђуро Огњеновић, из Бањана, Томов рођак.

На повратку из Рисна турма починула на Смоковац, јако здрав и укусни водени рисански извор.

Ту Ђуру стидно приступи лијепо ђевојче. Цјеливајући му руку, оросило га врелим сузама. Дјевојка му кроз плач проговара:

„Стрико! аманет ти тешки предајем: води ме собом у свој дом и сканулај од тешке напасти!“

„Маре! А шта ће рећи твоји?“ упита Ђуро.

„Они хоће да ја признам да сам прстен украла, а кад нијесам, не могу рећи да јесам, па ће да буде суд! Убићу се, утопићу се, или ћу се замаћи, али ту бруку и грдило нећу доживјети!“

„Дакле, ти га нијеси украла?“

„Нијесам спасенија ми и тако ми био жив једини брат Никола; но сам га нашла онај трен, кад сам им га казала. Право ти кажем, тако ми Бог јадној и уцвијељеној дао доживјети, да силни дозна да сам за ово права као светица!“

Ђуру увидио да је Мару страх омео и пореметио јој здравље, па му тешко на срце пало, те јој рече: „Е, па добро! Ти ћеш с те стопе са мном, па што је мени Бог да, то ћеш и ти имати! Лијепо ће те држати стрина, рођаци и родице, а ја као да си ми рођена; ма, не бој се ништа, страшљивице једна, но ми се тресни, а ја ћу се за то с Томом рачунати! Ти ћеш код мене остати све док се твоја правница не освједочи!“

Она му у знак благодарности поново приступи руци, а он јој ставио очински цјелив на сјетно чело, па с њом окрене за рисанске стране.

*

У кући Ђуре Огњеновића све окренуло на љепше милије, уредније и веселије.

Мара је сву кућу прочистила и уредила по приморски, па Ђурова кућа постала најгосподскија у мјесту.

О свима правцима Ђурова је кућа свагда пуна бањских главара, који прије нијесу знали ни како јој врата стоје. Мило то Ђуру па се и он побанио.

Глас о Мариној љепоти, доброты и људскости допро и до града Никшића.

Дан, по дан, док дође и зимски Никољ-дан, слава светог крсног имена Ђура Огњеновића.

У очи славе, ама таман кад Ђуро с пријатељима, званицима гологлав запаљиваше свецу свијећу и окађиваше благословеном смирном и тамјаном, што му је дао игуман светог манастира Косијерева, одјекну пред кућом јаки топот коњских копита.

Ђуро истрча на врата а намјерник: „Добра вече у поштени дом, и наздравље свето крсно име.“

Ђуро му прихватио: „Добра ти срећа! На здравље и с тобом заједно! Добро доша' и напријед!“

„Хвала ти образу, а за то сам и доша“

Дивном момку у господском одијелу са сребропозлаћеним оружјем учинили место за трпезом.

Пошто је сео, извадио је за швага од зелене, златом извезене доламе повећи калуи сапуна и пружајући га Ђуру рече: „Молим те даривај стопаницу, нека зна, да јој није дошао Оријатовић, него српски кољеновић бег Мушовић, из града Никшића.“

Сви се начудише, поново га поздравеше с „добро доша“ и учинише му част са устајањем.

Стопаница прихватила сапун, па му приступила и на његове очи сапун цјеливала, у знак да му дар цијени и с благодарношћу прима.

По вечери скупила се Србадија из сусједних кућа па заиграла коло. У колу је одвојила Мара Томова љепотом и висином.

Није смјело да прође веселје без гусала, па домаћин приносио гусле најприје бегу Мушовићу. Бег их цјеливао па превукао, а оне дивно зазвониле. Јасни и здрав бегов глас дивно сложио уз тајанствене звуке јавор-гусала:

„Све у славу Бога истинoгa,
 А за здравље честитог султана,
 И поштенoг брата домаћина,
 И ко му се у дом придесио!“

За овим ј одмах започео:

„Купи војску српски цар Лазаре,
 Од Србије цјеле господаре,
 Од Србије и од Херцеговине,
 Часте Босне и Маћедоније!“

Бег је испевао сву дугу пјесму о косовском боју. Особитим је заносом прогуђивао при спомену цара Лазара, светог мученика, Милоша Обилића, Косанчића, Топлице, Југовића и других јунака, а с меком малаксалошћу и очитим презрењем при спомену о издаји Вука Бранковића.

Сви се испрва чудили што је бег дошао, јер прије није никад ту ни завирио; али им свима мило а највише Ђуру, јер као мисли, чуо и он за његов ред у кући, па се повео за главарима.

*

Још прије него је осванула зора св. Оца Николаја, Мара је растопила на ватри снијега да се гости умију.

Читаоци ће разумјети да воде није било у близини и да се становници у непогоднијем временима снијегом служе.

Кад је Мара из коситерног ибрика лила да се бег умије, гледала је у земљу, а и бег није њу ни једном погледао у очи. Та Марина стидљивост, коју је цијенио као најдражи ђевојачки урес, запаљивала му је срце јачом силом љубави.

Кад је бег пред кућом довршио сабах, вратио су у кућу, па док су остали гости поустајали, уредили, умили се и Богу помолили, он је сву кућу разгледао са свом радозналошћу.

Задивио се бег кад је видио, да у кући нема ни трага од прашине, чађе ни пучине! А они исти вагани ножићи, трпежњак, ручници и све остале потребице, с којима су уочи свете славе вечерали, биле су чисте и уредне, као да се с њима није увече служило; и све остале ствари на свом мјесту, да би их човјек могао наћи и ноћу без свијеће! Радо је признао, да је Ђурова кућа уреднија него многе градске куће, гдје има повише була. Мило бегу што се увјерио, да је све истина а и још више него што је прије о Мари добра чуо.

Свечари и званице прихватили воштанице свијеће, пуње и просфоре, па се кренули у манастир Косијерево, да престоје божју литургију:

Бег не хоће да изостане иза њих, него им на њихове молбе да остане, да га не бије студен, одговара: да му је „зазор“²) са женскињем сам остати.

Кад су стигли у манастир, бег рече оцу игуману: „Молим те, оче, моли се Богу на светој литургији и за душу мога покојног ђеда Крста и свију покојних пред њим!“ Кад му ово изрече цјелива га у руку и тутну му нешто новаца.

За вријеме свете литургије бег је у цркви клањао и молио се Богу по своме закону.

Кад су се повратили из цркве, посједаше за готову софру.

Пошто су напили у божју „славу“ и „у ваславу“ бег прихвата бардак и рече: „А да, ову ћемо на добру срећу брата домаћина и његовог поштенога дома. За здравље његових синова, синоваца, кћери и невјеста – којима се, да Бог да; дично и китио, као што се кити и дичи Ђурђев дан љетом и цвијетом и сваким божијим берићетом! Здрави сте ми, браћо, десно и лијево, све нам било срећно и лијепо!“

Кад је изразио жеље за здравље и сваку срећу, рече: „А да сад знај честити домаћине, да нијесам ожењен, па хоћу да се окућим, а ти да ми будеш таст и брат – или рат!“

Сви убезекнули од чуда, а Ђуро ће иза мале почивке: „Беже, даће Бог да је у мене прилика за господску, српску кућу Мушовића!“

„Ђуро! Мара, твоја синовица, нека зачини и овесели дворе Мушовића. Хоћу жену од српскога рода, јер од њега не признајем бољег, племенитијег ни славнијег; хоћу за жену Српкињу, која ће привољети да јој ја будем сви људи, а она мени све жене на овоме свијету.“

„Беже! Ти знаш около чега се између нас једнокрвне браће крв потоком лије! И да смо ће друго и други дан, ти ме не би тако смио вријеђати, ће ми је души најмилије и најсветије.“, одговорио му Ђуро оштрог изгледа.

„Ђуро! Нека ме убије српска пушка, ако сам ти дошао хилом и силом, него часно и поштено као прави српски кољеновић. Знаш шта хоћеш да речеш, али ја јој у вјеру нећу дира-

² Срамота.

ти, тако ми вјера не смјела! У мене има икона пресвете Богоматере, пред којом ми се покојни ђед Крсто крстио и метанисао, и ако приволиш, ја ћу њу дати Мари и начинићу јој сребрно канђело, да вазда гори пред иконом у њеној одаји, и она да се пред њом моли по своме закону. Биће то мило души покојнога ђеда. а ја сам заклетву Богу учинио на ђедовом гробу, пред Петровом црквом, да ћу се оженити ђевојком његове вјере, или црном земљом. Није ми мило да се истријеби из наше куће наша стара православна вјера! Приволи крсне ти славе, и прими даре за ђевојку, која ми се много свиђела! Ја се другом оженити нећу, а смрт мени или ономе који би јој приступио! Једна твоја добра ријеч може сад да спријечи зла која би се могла догодити, и у твојој је вољи моја срећа и радост српскога дома Мушовића.“

Сви гости заграјаше: „Приволи, приволи Ђуро! Славнога је соја кућа Мушовића, па ће одржати ријеч!“

Ђуро се намршти чело. Није шала водити рат с бегом Мушовићем, ама је теже прегорети поштење.

Ђуро се одвојио од гостију па рече жени, дјечи и Мари: „А сад шта да се ради? Маре! Он хоће тебе или црну земљу, но можеш ли га ти?“

„Стрико!- кроз плач одговори Мара, „страх ме! Па вјера, па црква наша! Па родитељи, па брат и сестре с којима сам мислила дијелити весеље овогодишњег Божића! Ух! Камо среће да нијесам жива!“

Стана, жена Ђурова, заплака као да је Мару пред собом мртву видјела. И нејака Ђурова дјеца заплакаше, прионуше и привише се уз Мару, па кроз плач заграјаше: „Не дамо, бабо, не дамо Турчину нашу сестру Мару!“

Стана, бришући сузе, рече мужу: „Ето, чини како знаш да је најобразитије!“

Мара је стала међу дјецом као укочена. Грозним сузама молила се: „О, пресвета Богородице, помози грешници и не дај да с мене крв пане! О, Боже услиши!“

„Па добро! Сила отимље земље и градове, а заиста неће ни он тебе одвести без великога зла!“

Када Ђуро ово изрече, пови главу, као да ће му из земље нешто шанути, шта би бегу одговорио.

Док је Ђуро тако премишљао стрина је Мари казала, да ће с Турцима бити рата и да сви могу изгинути. Марине образе поново оросише сузе жалоснице. Излијевајући у њима тешке

болове рањеног срца прекрсти се и прошапта неку молитвицу. Кад је стриц подигао главу и смислио казати бегу, да ће му одговорити по ручку, кад је хтио отворено казати бегу, да му не да Маре ни за које благо на свијету, а на силу још мање – она потрча за њим, па кроз плач промуца: „Стрико, нећу да будем овога дома несрећа; просто ви било, ако ћете сада са мном и на вјешала, само да не видим ваше зло и да не пане с мене крв!“

Ђуро опет заста а поглед му оде на икону крсне славе, пред којом гораше уљаница. Учинило му се да уљаница није никад веселије горјела, ни да је икона веселије изгледала. Он је то тумачио као да је то пошљедња слава у његовој кући. Уљаницу је замишљао као пошљедни живи поглед самртника. Учини му се као да с иконе збори св. отац Никола: „Гледајте ме, јер ме више никад нећете славити у овој кући!“

Срце му задрхта, као да га неко ножем убоде. Тијелом му прођоше жмарци, а коса се накостиријеши. Обли га хладан зној а кољена му стадоше клецати. Учини му се као да га и она нагони да метанише. И он три пут метаниса прад славом и помоли се: „О, свети оче Николаје, моје славно крсно име, избави ме од ове тешке напасти! Ако си намислио да ме казниш ради мојих видовних и невидовних, знаних и незнаних гријехова, молим ти се, одумини и на добро окрени! О, не дај, велики божији угодниче, да догори крсна свијећа у овој грешној појатици, но нека се у њој слави слава Божја и пресвете Богородице, слава твоја и свију светих! О, свето крсно име моје, сачувај ме сад и вазда од сваке муке и бруке! О, моли се свети и умоли, а ти Боже свемогући приволи што те светац моли! Амин!“

И Мара је уза њ стајала и сузним очима шапутала молитвице.

Кад је пришао и икону цјеливао, лице му доби веселији изглед. Душа му се мало смири, јер окријепљена искреном молитвом и надом на божју помоћ и нехотице прошапута: „Тако јој зар суђено!“

И Марино се лице малко разведри. Стајала је крај стрица непомична и нешто крупно премишљала. На један пут се трже из заноса, прихвати стричеву руку и цјеливајући је проговори: „Стрико! Учини ми се сад, кад свеца цјеливах, као да ми са иконе, слава му милости, проговори: да је боље да приволим, но да ради мене крв пане, и да нијесам сама што би...

А велите да је и он Србин...“ па онда застаде као заљевена, а Ђуро прихвати: „Турчину била жена, јели? Еј, и мени шћерко окрену светац, да му је слава памет на боље. И заиста нијеси сама; чуја сам, али сам био сметнуо са памети, да је и шћер св. цара Лазара била удата за Турчина, па ми то, цјеливајући свеца, сијевну кроз главу. А Мушевић, збиља, није Турчин иако је њихове вијере, неко његов преврнуо вјером, тек да остане у господству и имању! Но сад хајде стрини, па развесели њу и дјецу, а ја одох гостима!“

Гости су дочекали Ђура с грајом: „Приволи Ђуро, приволи! Није то први ни потоњи случај, но је тога бивало од Косова код бољијех и горијех. А чујао си да се уз гусле пјева, како је Милена, шћер св. нашег цара Лазара била удата за царем Бајазитом, који није био ни наше крви, а Мушевић је наш српски кољеновић. Ти знаш да ми сви стојимо уз твој образ, па те ми не би наговарали на оно, што би ти образ оштетило. Мара се неће потурчити, а ако у томе има какве гријехоте што ће за њ поћи, то пада на душу бега Мушовића! Он ће за то чињети добра и дијелити милостиње нашим светим црквама и славним манастирима за себе и своју жену Мару, но привољај и отварај већ та уста, тако ти данашње славе!“

Ђуру било мило ово наговарање, јер га је потпуно увјерило да му нема срамоте, па прихвати бардак пун вина и проговори:

„Здраво ми и срећан био зете Мушовићу! Ево ти моје синовичне Маре за стопаницу, али ако ме преварио те јој у вјеру дирнуо, главом ми и срамотно платио, да Бог да!“

Гости весело заграјаше: „Амин! И срећно било да Бог да!“

Бег весело прихвати: „Амин, да Бог да! Али тасте, немој се наљутити, ако је ко год од моје вјере зовне: беговица Мерима, а ја је нећу зовнути никојако него, крштеним именом, Мара!“

„Нећу се наљутити, али ти и опет вељу, да јој у часни крст не дирате и да је у џамију не шаљете, него у наше свете цркве и славне манастире, да јој буде слободно постити петак и сриједу и четверо пости у години, и да се исповјеђује и причешћује као и свака православна Српкиња.“

Бегово лице није ваљда никад изгледало веселије. Устаде и поцјелива се с Ђуром, па држећи га десницом за десницу рече: „Отпала ми ова десница од мача из твоје деснице, ако

неће бити све тако! То ће бити и радост душе ђеда мога и тако ми његовог гроба преварити нећу! И нека загрми гром светога пророка Илије и погоди у срце бега Алије, ако тако не буде!“

Бег је богато, беговски даривао вјереницу и све женскиње у кући.

Петнаест дана послје Божића педесет сватова одвели су осамнаесто годишњу Мару чувеном бегу Алији Мушовићу у град Никшић.

Кад је год Мари сестра Влада у походе пошла, свагда јој је нашла у соби стародревну икону пресвете Богородице са уживенијем сребрнијем канђелом.

Мара се сестри свагда изјавила: „Дивно ми је сестро, као што игдје може бити на овоме свијету, само ми је жао што јавно, као наше жене, не смијем свагда у нашу свету цркву. Бег ме радо шаље и даје ми новаца ради милостиње, али ја се, Боже ми не упиши у гријех, неки пут и оглушим, да га Турци ради тога не узму на пизму. А наш свети закон држим и испуњавам као кад сам била у Рисну“.

Бег Алија Мушовић долазио је чешће у тазбину и лијепо му било. Био им је свима угодан, што је одржао ријеч и Мари у вјеру не дирао.

Мара је родила бегу лијепих шћери и синова.³

Срби православни звали су је: „Добра сестра Мара,“ а Срби муслимани: „беговица Мерима“.

Она је умрла исповијеђена и причешћена у првој четврти предпрошлог стољећа.

Мара је умрла састављених трију прста десне руке, а у лијевој руци држећи икону пресвете Богородице. Више главе јој је горијело сребрено канђело, а на узглавници поред главе стајало је једно полувјековно писмо. Кад су га рсклопили, прочитали су га овако:

ОСУДА

„Во имја Христа Амин. У Рисну (1446) 1773. года. аугуста
(к.д) 24. дец.

Да јест веденије вејакому человјеку, који чује и види сије писаније, како се састадосмо ми војводе, суђе (суђе) и ста-

³ Један његов потомак био је дугогодишњи ађутант кнеза Николе, а сад је члан окружног суда у Подгорици.

рјешине от свега збора рисанскога на брацки збор под лужом, на обично мјесто од правде, а то поради прстења Јеле, жене Глига Ђеловића, што рече Алексије Дробњак наречени Јаукоич, да га је украла на његову гумну Мара шћер Тома Николина Огњеновића, нареченом Кајтазовића. И призвасмо Јелу и све који у колу на Божић бише за свједоке, па иста Јела каза по души својој, да није с Маром играла, нити се с њом за руке фатала, него да је њен прстен комотан, те да јој је и прије испада и рече: да није промишљала, да јој га је Мара украла, и сви који ту бише потврдише тако, заклетвом, а исти Алекса напасник Марин признаде да је видио кад Мара долази на гумно у више пут да прстен тражи прије него га је објавила, те нађосмо за право и осудисмо: да је Мара Николина права и поштена и да буде од данас либера од ове напасти. И тако исто осудисмо да јој је Јела Глигова обречену свилену мараму, а њен напасник Алекса да да Тому Николину кумство, и да том згодом донесе барио вина да га брацки син попијемо на опћему збору, а Глиго домаћин Јелин што је држа парту Алекси, да да у милост нашему манастиру св. Ђорђа нам Бању дванаест добријех либара“ и никако да не буде. И потписах за све ја капетан Понгуали И. Ђуковић с. р.

И ја С. Врчевић, канзалијер по заповједи свога господскога збора“.

Мари је био најдражи предмет у кућу Мушовића икона пресвете Богоматере, а најмилији дар што јој је икад бег донио, то је било ово писмо, које јој по бегу, кад је у Рисну био, послао рисански суд. Она се од ова два предмета није растављала до задњег часа.

Марини су синови плаћали, те им је никшићки свештеник пјевао св. литургије за спомен душе мајке Марије.

Они су јој често гроб похађали, љубили га и на њему се молили. А да ли се тога сијећају њихови потомици – Бог зна.

Рисан, српско-јравославни манасџир Бања на Велики Госиођан-дан 1901.

(Босанска вила, година 19, бр. 8,9, 1904)

СТАВ

СТАВ

*Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ:
Ујозорење на нову олују из Хрвајске*

*Драгољуб ЗБИЉИЋ:
Срби Да ли су сјонјано „зайруднели“
с туђим јисмом*

*Владислав ЂОРЂЕВИЋ:
Шта нам јовори Рјечник (1818)*

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ

УПОЗОРЕЊЕ НА НОВУ ОЛУЈУ ИЗ ХРВАТСКЕ

Године 2015. Србима се опет наднео мач над главом. Овога пута он се јавио у виду захтева привремених органа власти у Приштини да тзв. Република Косово буде примљена у чланство УНЕСКО-а. Естаблишмент на важним местима у Србији пробудио се и схватио шта би то могло да значи. Није, истина, било у изгледу да српским манастирима на Косову и Метохији прети баш рушење, како је то било у време бомбардовања 1999. године или приликом мартовског погрома над Србима 2004. године. Али, пријем Косова у УНЕСКО отворио би могућност преименовања српског културног наслеђа, тако што би оно, на првом кораку, било идентификовано као косовско, а потом као албанско. Угледна међународна институција УНЕСКО требало је да послужи преименовању српске културне и духовне баштине у косовску. Ова намера се није остварила јер је дипломатском акцијом Србије спречено да тзв. држава Косово буде примљена у УНЕСКО.

Ово није био први покушај отуђивања културног блага српског народа путем преименовања. Али, први пут су врх државе и врх Српске православне цркве реаговали како доликује. У Титово време, па ни касније, то није тако чињено. Матица српска и Српска књижевна задруга, на пример, без и једне речи објашњења, из едиције *Српска књижевност у сиво књија* изоставиле су дубровачку књижевност, а српску народну књижевност прогласиле су за српскохрватску. Српски естаблишмент није званично реаговао ни кад је УНЕСКО 1994. године регистровао латиницу као хрватско писмо. У Србији не само да није било реакције на тај хрватски подухват, него је превара била прихваћена и овде је створен низ друштава под именом „Ћирилица“ која су само легализовала ову метанарацију о латиници као хрватском писму, односно, о постојању тзв. хрватског језика који се препознаје по писму. Ова друштва су се и

јавно борила да се као несрпско отуђи све што је писано латиницом. Заклон за овакво штетно деловање налазили су и у ауторитету УНЕСКО-а.

Ипак, залагање да се латиница којом се служи српски језик прогласи за несрпско писмо није прихваћено једнодушно. Али, оно је помогло да се лакше покрене нова „олуја“ из Хрватске. Као вид антисрпског расположења дошло је до лупања табли на јавним зградама у Вуковару које су биле исписане и латиницом и ћирилицом. Поново је показано да за ћирилицу у Хрватској не треба да има места. Ова представа се изводила пред телевизијским камерама, а о догађајима су извештавали медији и у Србији и у Хрватској. На жалост, медији кривотворе чињенице када о овоме пишу или говоре, било да су за или против ове акције. Следећи нову хрватску „олују“, медији обавештавају да се у Вуковару лупају *двојезичне* табле. Они не казују како, у ствари, јесте: да се у Вуковару лупају *двоазбучне* табле, дакле табле исписане латиницом и ћирилицом, али на једном те истом језику. Преименовањем се настojало приказати како су табле исписане на два језика: на хрватском и на српском. У протурању те идеје предњачила је Телевизија Војводине која је сликом и тоном показала наводну „двојезичност“. Док је један Загрепчанин говорио за ову телевизијску станицу, гледалац у Србији је могао да чује да он прича истим језиком којим се овде говори. Али на екрану се, сасвим беспотребно, појавио титл на којем су речи говорника биле исписане ћирилицом. То је требало да значи да се дотични говор са „хрватског“ преводио на српски језик. Овакав гест је, намерно или ненамерно, сугерирао став да се и у самој Србији говори „хрватским“ језиком, а не да се у Хрватској говори српским језиком, као што стварно јесте.

Неки од српских политичара, осетили су се прозваним да штите српске националне интересе у Хрватској па су јавно осуђивали лупање „двојезичних“ табли као вандалски чин, и поручивали да неће дозволити да се и у Србији чини нешто такво. Сама формулација њихових изјава, међутим, потврђује да је главни циљ стратега ове најновије ујдурме из Хрватске постигнут: теза о двојезичности је ушла у оптицај. А тај стратешки циљ са хрватске стране био је најављен још 1861. године у једном чланку Винка Пацела који је прештампан у књизи Виктора Новака *Вук и Хрвати* (1967:439-440). Винко Пацел, илирац и следбеник Штросмајерове идеје југословенства, ис-

тицао је став да све што је написано латиницом треба сматрати хрватским, а све што написано ћирилицом треба сматрати српским, мада је написано на истом језику. Та стратегија оживљена је поново у наше време кад су последице идеје југословенства на овом плану доведене до краја. Иако је српски народ, у већини, протеран из Хрватске, тамо је остао српски језик. Та се истина жели прекрити. Лупањем ћириличких табли као, тобоже, главног идентитетског трага Срба у Хрватској, прикрива се оно што је давно названо „крађом српског језика“. У Србији, колико знам, нико од надлежних није саопштио да је лупањем двоазбучних табли у Вуковару могла бити скренута пажња на злоупотребу ауторитета организације УНЕСКО-а јер је била позната чињеница да је данашња латиница којом се служи српски језик тамо регистрована као хрватско писмо.

И овај случај показује како може да буде опасна теза постмодерног филозофа Франсоа Лиотара да истине нема, већ да је истина оно што се легализује као истина. Још пре неколико деценија хрватске институције су легализовеле српски језик као хрватски. Затим су легализовеле етничко чишћење авнојевске Хрватске као легитиман чин. Успели су и да у Хашком трибуналу ослободе већ осуђене хрватске бојовнике за ратне злочине, иако су резултати војних операција „бљесак“ и „олуја“ свима познати. Сада иду корак даље: на делу је ујдурма којом двоазбучност треба приказати као двојезичност.

Има разлога да на ово што се збива и лично реагујем. Био сам десет година (1969-1979) један од уредника Летописа Матице српске. Летопис се, од свог оснивања 1825. године, дакле, већ 190 година, штампа ћирилицом. Пре него што сам постао уредник Летописа, био сам десет година, с прекидима, један од уредника часописа Поља (1958-1968), а једно време и главни уредник овог часописа (1965-1968). Поља су основана 1955. и излазила су латиницом око 57. година, све до недавно, када је почела она акција лупања двоазбучних табли у Вуковару. Ником од нас који смо сарађивали у часопису, или га уређивали, није падало на памет да латиница којом се служимо није једно од писама српског језика. Овај језик се у васпитнообразовном систему у Србији и Црној Гори све до после Новосадског договора (1954) звао српски и њиме се писало и ћирилицом и латиницом. Српско име језика било је записано и Уставу Србије од 1947. године. Стицајем околности, готово сви моји текстови (33 укупно) који су објављени тих година у

Пољима, штампани су латиницом. Латиницом је касније штампано и пет мојих књига у Новом Саду и Београду док је тридесетак мојих књига штампано ћирилицом. Према нашироко пласираној метанарацији последњих година, односно по изопаченом схватању о српском језику и писмима, испада да су једне моје књиге писане на хрватском а друге на српском језику. Својим доприносом српској култури, осим својих књига, сматрам и часопис *Србистика/Serbica* који сам основао 1998. године у Приштини и чији сам главни уредник. Специфичност овог часописа је што се у њему, поред већине текстова на ћирилици, штампају и неки текстови латиницом, зависно од конкретних прилога.

И као аутор књиге *Српска писма* обавезан сам да се укључим у решавање проблема о односу језика и писма. Ова хрестоматија на преко 500 страна има два издања (2006, 2009). То је прва књига која приказује развој писмености у овом делу света почев од Лепенског Вира и Винче до данашњих дана. Обилато је снабдевена документима. А документи сведоче да су оба писма, и ћирилица и латиница, грађена за потребе српског језика. свеједно ко и где њиме говори или пише и без обзира на вероисповест оних који говоре и пишу српски. Људевит Гај је за потребе хрватског језика био створио другачију латиницу и приказао је у својој књизи *Крајка основа хорвајско-славенској правописања* (1830). Када је Гај, уместо хрватског, прогласио српски језик књижевним језиком и Хрвата, он је напустио и латиницу, коју је за тај језик створио, и почео је да користи латиницу примерену српском језику.

Повод да овој акцији за преименовање српског језика и овога пута посветим пажњу, јесте и један од бројева часописа Поља који су се појавили у лето 2015. године. Број о којем је реч у целини је посвећен руском нобеловцу Јосифу Бродском, а завршава се прилогом који се зове *Библиографија Јосифа Бродског на српском и хрвајском језику*. Поменути текст, међутим, показује да су наведене библиографске јединице на два писма, на ћирилици и латиници, онако како су отштампани текстови на које се те јединице односе, али и да је увек у питању један, српски, језик. Погрешним насловљавањем поменутог прилога у Пољима, имплицитно се легализује „истина“ најновије хрватске „олује“ да све што је штампано ћирилицом је српско, а латиницом – хрватско. Овакав „ситан поступак“ има велику тежину. Њиме као да се каже да су Поља, један од

најдуговечнијих часописа у Србији, близу 60 година излазио у Новом Саду на хрватском језику, па да тек од недавно, од како се штампа ћирилицом, он излази на српском језику.

И овога пута се показује да се не ради о ситној ствари него о потчињавању планираној метанарацији. Таква потчињавања већ су скупо коштала српски народ. Једно такво потчињавање збило се 1954. када су Матица српска и Матица хрватска на Новосадском договору у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине преименовале српски језик у српскохрватски/хрватскосрпски, односно хрватскосрпски/српскохрватски. То преименовање обављено је у име „братства и јединства“ а чему је водило сведочи даљи ток догађаја. Три и по деценије после Новосадског договора, српски народ је „одуван“ из Српске Крајине коју је окупирала хрватска војска.

Најновија хрватска „олуја“ хоће да уведе нови ред и поредак и у Србији. Близу половине српске писане баштине (све што је писно латиницом) требало би третирати као туђе, односно, хрватско. А то би, разуме се, требало чинити и са филмовима, телевизијским емисијама, фирмама али и таблама на јавним местима по српским градовима и селима.

Драгољуб ЗБИЉИЋ

ДА ЛИ СУ СРБИ „СПОНТАНО“ ЗАТРУДНЕЛИ С ТУЂИМ ПИСМОМ

СТАВ

- Ништа, ваљда, није парадоксалније него да Срби једни друге „убеђују“ зашто треба свој језик писати својим писмом
- Нико у свету, осим српских лингвиста, не нормира свој језик на два писма
- Нико у свету, осим Срба, не дели свој народ по писму
- Нико, осим српских лингвиста (па ни они који користе лингвистички исти језик – Хрвати) нема појмове „примарно писмо“, „секундарно писмо“, „богатство двоазбучја“, а опет су Срби међу сиромашним народима у свету
- Нико се, осим Срба, не оптерећује тим парадоксима и зато нико, осим Срба, нема недоумицу којим писмом да пише свој језик

Парадокс је позната стилска фигура у изражавању, која се користи за нешто што је сасвим неочекивано, нешто што се, народски речено, коси за здравом памећу. И ништа нема, ваљда, парадоксалније од чињенице да је стигло време да Срби једни друге убеђују у оно што здрав човек не може да замисли у свету – да српски сународници једни друге уче зашто је потребно свој језик писати својим писмом (кад већ имају свој језик и своје писмо).

А да ће се и лингвисти међусобно убеђивати у томе, то већ мало ко може у свету да поверује. Ми Срби, међусобно закупљени тим проблемом који нигде више у свету није никакав проблем, не претпостављамо, а биће да нам се у свету подсмевају због тога. Посебно они који би могли бити (а никада, ипак, нису били) у сличној ситуацији (због истог језика који међусобно користимо) – Хрвати. Али, ваљда су и они „увиђавни“, па нам се баш не смеју грохотом у лице због тога што смо већински напустили своје и прешли на њихово писмо, али у себи не верујемо да могу да се на то сасвим уздрже.

Рекосмо, Хрвати би могли једини имати тај проблем писма као и Срби (они формално могу такође свој језик писати двама писмима, али они то никада не чине. Зашто?

И Хрвати су, као и Срби, деценијама учили два писма за исти језик (онај из Вукове реформе српског језика), али су само Срби прелазили на писмо оног другог народа. Да ли је то парадоксално да само Срби прелазе у 20. и 21. веку на писмо својих језичких истоплеменика?

Девојка „случајно“ затруднела

Ми смо убеђени, истражујући дуго то питање преласка Срба на туђе писмо и познавајући чињенице, да то није парадоксално (неочекивано). Мада неки лингвисти (посебно италијаниста и романиста Иван Клајн, али не само он) тврде да су Срби „спонтано“ прелазили на (хрватску) латиницу. Као, ето, омакло им се, као девојци која је „случајно“ затруднела. Тако су и Срби, је ли, имали премало другог посла, па су узели да се у писању играју преласком на туђе писмо! И то тачно после Новосадског договора о српскохрватском језику (1954) када је увелико вођен разговор о томе да су два писма непрактичност и штета у „једном језику“ и као „случајно“ је спомињано да се свођење на једно писмо изврши постепено и то, тада с већинског ћириличног на мањинско латиничко писмо, рачунајући истојезичке народе Србе и Хрвате, али данас и друге преименоване народе. До тада су сви Срби православне вере, па и многи муслимани (данас Бошњаци), па и сви Срби у Црној Гори (данас се национално једноставно многи преименовали у Црногорце не по држави, него по националном новом осећању). Дакле, код свих народа који су се служили и данас се служе истим језиком (само различитог пиолитичко-социолингвистичког назива) ћирилица је била преовлађујуће писмо, а ипак се за постепено замењивање изабрала српска ћирилица – писмо које је непосредно пред ту одлуку било забрањено у време постојања НДХ, као и непосредно пре тога у окупацији Срба од Аустроугарске када је ћирилица била строго забрањено Србима већ 1914. године, а Србима у Србији и Црној Гори касније, после окупације и Србије и Црне Горе почев од 1916. до ослобођења 1918. године, и наређена њена замена хрватском

абecedом, овом истом која је данас преовлађујућа међу Србима и у Србији 90 одсто.

Ето, све то „спонтано“ (по Клајну и онима који следе Клајна). То је већ парадоксално – да научник не зна да се „спонтан“ зове само побачај, а свака друга појава има своје узроке и последице. То је то, када научник „глуми“ да не зна чињенице или се стварно не бави чињеницама. То се може и разумети код „обичног света“ (који се не бави високом науком), али да научника не занимају чињенице, то је већ превише парадоксално за људе који знају да научно размишљају.

Већина лингвиста или не зна или скрива начин нестајања ћирилице

Парадоксално је и то да сви српски језички стручњаци говоре о потреби и значају очувања ћирилице, али они у лингвистичким институцијама говоре о томе нецеловито, недовољно аргументовано и без истицања разлога како је до нестајања ћирилице међу Србима долазило, а поготово без објашњења који је једини начин да се Срби поново врате свом писму. А тај начин не треба проналазити, он је пронађен за све друге народе и њихове језике. Код свих других народа који имају своје језике имају нормативан језик нормиран избором писма у једноазбучју, односно, један језик и једно писмо немају замену и никада свој језик не пишу час једним, час другим писмом јер је то неприродно и у свету парадоксално, штетно, неодрживо на дужи рок.

Нико у свету, осим Срба, никада не размишља којим писмом да записује свој језик, јер му је нормирано и у школи од почетка научено да га записује само својим писмом. Па и Хрвати, кад пишу свој језик, никада не посежу за неким другим писмом, за неким туђим писмом, никада не размишљају о „богатству двоазбучја“, о „равноправности писама“, о томе које је „секундарно“, које је „примарно“ и које им је „боље“ писмо иако и они знају ћирилицу и спомињу да ће и они вратити учење ћирилице, па поједини чак тврде да је и српска ћирилица „хрватско писмо“ од старине, али нико од хрватских стручњака ни у сну не спомиње да би они могли увести српско „богатство двоазбучја“ и да би икада у писању свог језика уведили ћирилицу као алтернативно писмо. Јер, хрватски лингвисти, као и сви други, осим Срба, у свету знају да је парадоксал-

но и неодрживо уводити два „равноправна писма“ за свој језик и за свој народ. Нико од лингвиста у свету, осим ових у Србији, није смогао снаге да свом народу у избору писма наноси штету и забуну у вези с деобом свога народа у писму.

(Нови Сад, 29. мај 2016)

ШТА НАМ ГОВОРИ „СРПСКИ РЈЕЧНИК” (1818)?

У последње време међу филолозима постало је помодно заговарати став да је Вук Ст. Караџић творац „српске латинице”. Први је ту тезу изнео др Петар Милосављевић у књизи „Српска писма” (2006). Као један од главних „доказа” за ту тврдњу он нуди табелу писама из првог издања Вуковог „Српског рјечника” (1818, стр. 69). Анализа целокупног „Српског рјечника”, па и те табеле указује да за такву претпоставку нема места.

I

Прво треба одговорити на питање: да ли је Вук творац табеле? Табела је на латинском језику, а према Вуковом признању на почетку речника (стр. 7), оно што је на латинском дело је Јернеја Копитара.

Друго, важније питање гласи: да ли састављач „Писма Срба са упоредним приказом писама суседних народа и других културних народа Европе” („Alphabeti Serborum cum viciniorum popularium et aliis cultioris Europae alphabetis parallēlistmós”) уједно и творац свих тих писама? Јасно је да је Вук (тј. Копитар) ту само пописао туђа писма, а да није њихов творац. Изузетак је писмо из прве колоне („Serb. graec.”) које представља Вукову реформисану ћирилицу.

Треће питање гласи: да ли је могућно да Вук у том речнику Србима предлаже латиницу као њихово писмо? По Милосављевићу то показује друга колона табеле („Serb. lat.”). Но, то је писмо „Срба латинског обреда” (Serb[iii] lat[ini ritus]). Колико је извесно да је њима Вук саставио писмо?

II

Вук је одрастао и живео у православном окружењу. Његова реформа „Славенских” слова, стално је наилазила на отпоре утицајних црквених кругова. Сâм Вук је тога био свестан, па је управо стога настојао да црквене људе привуче на своју страну. Баш у том „Српском рјечнику” (1818) он истиче своју везаност за тај сталеж. Међу претплатнике („пренумеранте”) своје књиге он на првом месту спомиње „Свештенике” и то по чиновима: а) Митрополити, б) Владике, в) Архимандрити, г) Проте, д) Игумани, ђ) Попови, е) Калуђери и ж) Ђакони. Тек затим спомиње „Остале људе”. Човек који толико наглашено даје првенство православном свештенству у односу на „остале људе” није могао ни помишљати да сачињава латиничко писмо за „Србе латинског обреда”. С обзиром на околности у којима је живео таква идеја делује као права фантастика.

III

Сви досадашњи аргументи у прилог тези да Вук није творац „српске латинице” су околишни. Средишњи је заправо овај: за тим није било потребе. „Срби латинског обреда” (штокавски католици) имали су писмо које је било много „вуковскије” него додаташње писмо „Срба грчког обреда” (штокавски православци). Они су се служили са више сличних типова латинице. Када су Хрвати (кајкавци) током Илирског покрета (1830-1850) преузели штокавски језик за свој књижевни језик, они су преузели и неке особине писма „Срба латинског обреда”. У односу на писмо католичких Срба, које се налази у колони „Serb. lat.”, изменили су свега шест слова (đ, ž, ć, č, dž, š). Дакле, стандардизација хрватског писма по обиму није било ни налик ономе што је Вук чинио. Вукова реформа је била далеко радикалнија. Баш у „Српском рјечнику” Вук даје попис 45 слова „Славенске” тј. црквенословенске азбуке (стр. 33), а одмах затим предлаже да се из те азбуке задрже само 23 слова. Како се види из табеле на 69. страни, последње, 23. слово – слово „јер” (ь), он заправо не уврштава у своју азбуку (јер је полуглас). Дакле, задржава само 22 слова „Славенске” азбуке, а одбацује чак 23 слова. Ускоро (стр. 35) он предлаже да се у српску азбуку уведу шест нових слова (ђ, ј, љ, њ, ћ, џ). Све у свему, он предлаже да се избаци или убаци укупно 39 слова!

То је толико радикална измена да би се – с нешто мало претеривања – могло рећи да је Вук творац тог писма. Ипак је, наравно, правилније говорити да је Вук само реформатор црквенословенског писма.

Ништа од те реформе није било ни потребно ни могуће када је у питању писмо „Срба латинског обреда”. Они нису имали потребу за никаквом значајнијом реформом. Њихово пи-смо – мало модификовано – преузели су Хрвати (кајкавци у Загорју). За ту нормативизацију најзаслужнији је, наравно, Људевит Гај.

Уз мале измене штокавски католици су наставили да пишу својим типом латинице. Они су променили нешто друго: националну свест. Они су временом примили хрватску националну свест.

Укупно узев, анализа „Српског рјечника” (1818) доказује да је Вук био значајан реформатор црквенословенске азбуке, а да није ни реформатор, а још мање творац „српске латинице”. Таква идеја спада у домен фантастике. Они који је заступају (др Милосављевић и његови епигони) износе научно погрешне и друштвено неодговорне ставове.

Библиографија

1. Карацић, Вук, *Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1849.
2. Карацић, Вук (прев.), *Нови завјети*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1847.
3. Карацић, Вук, *Први српски буквар*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1827.
4. Карацић, Вук, *Српски рјечник*, Gedrudi bei den r.p. Armeniern, Беч, 1818.
5. Карацић, Вук, *Српски рјечник*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1852.
6. Милосављевић, Петар, *Српска писма*, Бјеседа, Бања Лука, 2006.
7. Стојановић, Љубомир, *Животи и рад Вука Стеф. Карацића*, Штампарија графичког завода „Макарије” А. Д., Београд – Земун, 1924.

У СПОМЕН

У СПОМЕН

Момир ВОЈВОДИЋ:
У оковима злих сила

Влајко ЋУЛАФИЋ:
Молићвени сонети

Вишња КОСОВИЋ:
*Прилиї за лићерарни портретї
Радослава Брајчића уз књиу Слика без оца*

Нашим пријатељима и сарадницима,
знаменитим српским књижевницима
Влајку Тулафићу и Радославу Братићу,
ВЈЕЧНАЈА ПАМЈАТ!

Момир ВОЈВОДИЋ

У ОКОВИМА ЗЛИХ СИЛА

(Влајко Тулафић, *Ушва златокрила*, Партенон, Београд, 2007).

МАГИСТРАЛЕ

У ово доба срамно, доба лажи и силе,
 Таворе Срби: нишчи, распети, расијани...
 Вјекови се збирају, кроз њих, страдални цвиле,
 Ад зинуо, и ала – режи на свакој страни.
 Златни се распада вез на повељама царским,
 Лебди пепео Свеца, мрзну се капи мира,
 А рђа попала по штитовима себарским,
 Точи, умјесто вина, љут оцат из кондира.
 Одлазе, јатима, ждралови у маглу сиву,
 Крици остају, само, у празним гнијездима,
 Руке преља грче се, смршене у плетиву,
 Извори бистри сахну, жедних све мање има,
 Лук и стријелу држи, и затеже тетиву,
 Аждаја – нишани душу нам на небесима

Да у сонетном венцу може да сажме поет кажу широког романа доказао је песник Влајко Тулафић својим сонетним венцем *Ушва златокрила*. Апокалиптичне фреске српског удеса у двадесетом веку, слике каквих нема код Гоје, Бројгела, Хијеронимуса Боша, Милића од Мачве и Миће Поповића, ни у обрнутом мозгу Дада Ђурића, четрнаест, градацијом пакленог, смењују се и надопуњују и сливају у један пев, у магистрални сонет са акростихом УТВА ЗЛАТОКРИЛА.

У овом сонетном венцу постигао је Влајко Ћулафић елеганцију четрнаестословног стиха, дао му пунину и мах. Као што су поетске велможе Дучић и Ракић ославили у српској поезији у првом делу двадесетог века дванаестерац, па и једанаестерац, Влајко Ћулафић, овим венцом сонета, ославио је четрнаестерац.

Све фреске су призори наше жалосне, националне, садашњице, у којој су корени свих заблуда и лудих заноса српских нараштаја узлетелих у безумље пацифизма у годинама између два светска покоља у двадесетом веку. Родило се кукавичје пиле из кукавичјег јајета, „то кукавно копице“, „Кивно на сваког и све што подријетло има“, па „Чекића слова и плоче над туђим гробовима“, затире трагове српског постојанства. Фреске српске апокалиптичне поскитње до Аљаске и Гвинеје, од Гренланда до Новог Зеланда, јесу, не само сликовите, јетке него су и звучне: чује читалац и звекете окова у које зле силе окувају српски род.

На овим сонетним фрескама видим, у пламену, моју Метохију, Маћедонију, Косово – Голготу Српства, Србију православу, која је злим силама крива што је светосавна, видим и Ловћен без главе, без камилавке, иако песник не именује пределе страданија српског национа. Тамне силе, апокалиптичне аждајкиње, кидишу на српско ћирилично слово, гребу и гробослове, желе све српске нараштаје да прождру и протуре испод репа паклене идеологије комунизма и глобализма, да обезличе, не само српски народ него и васцело човечанство.

Сонетни венац *Утва златокрила* јесте бљесак артистичког фрескања страдања, које је задесило српски род на почетку трећег хришћанског миленија. „Из празног амбара миш пусто двориште гледа“. Само овај приказ јесте фреска, која говори као роман. Испод ове фреске ваља написати њен наслов „Србија у марксизму“.

Иако је овај венац сонета чист артизам, из њега исијава сијасет асоцијација и приказа који салећу читаоца као да чита Дантеов Пакао. „Буквар нам без корица, а слова исељена“. Призори српског удеса које слика Ћулафић у овим сонетима, такви су да, над нама може да заплаче Васељена. У надахнутом маху и жестоком даху, изјаукао је, поет Проклетија, лaments над нама. Ова Утва златокрила, биће, увек, украс његове библиографије.

Влајко ЋУЛАФИЋ

ФРУЛА И ПЛАЧ СВЕТОГ ВЛАДИКЕ
НИКОЛАЈА

Владика Николај, Охридски и Жички,
 Онај Златоусти пастир српског рода,
 Којега су нашли, како лежи, – нички,
 У својој келији, мртав, насред пода,
 С раном на потиљку, с главом – ка прозору,
 И са бројаницом, у ноћној пицами,
 Дуго је, ноћима, пред посљедњу зору,
 Свирао у фрулу, старац, у осами,
 Владимир Мајевски свједочи о томе,
 И о акордима чобанских пјесама,
 Што је извијао, Он, кога си, доме,
 Натјерао да их залива сузама:
 Дубљим од онога океана – преко
 Чијих је обала, одлучен, странствово,
 Гласнијим од оног што је, уман, реко,
 Теби, роде српски, – стадо Исусово.
 Ал то јагње, што си одбила од сисе,
 (Мајко, земљо српска, јеси ли маћеха?!),
 Не нагна: да за те, вјечно, не моли се,
 И не узме на се – сноп и твог гријеха.
 И сад, кад зацвили вјетар – кроз шуме ти,
 И плусак те заспе, с неба мргоднога,
 Свира ли то, можда, и плаче ли, - Свети,
 За те, пред престолом Цара Небескога

МОЛИТВЕНИ СОНЕТИ

1.

Помилуј, Боже, раба Твога грешног,
 Ко ме је име дала тетка Фема
 (Ње већ одавно међ живима нема,
 Гробни мир чува јој крај узглавља глог),

И молила се, Теби, Богомајко,
 Да чуваш треће дијете Видово
 И дарујеш га и умом и словом,
 Да буде као из Потока Влајко,

Па пошто њене молитве услиши,
 Пречиста Дјево, мајко Исусова,
 Помогни и сад: у плету стихова,

Које почињем, снаге ме не лиши,
 И дај да буду добри моји верси,
 Да трају и кад одем на небеси.

2.

Помогни и Ти, с Госпођом, Господе:
 Давно уснуле врле зналце стиха
 (А тушта и тма има те господе),
 Пробуди, и духом – гарни, испотиха,

Ионако су – ко што знаш – докони,
 Нек хукну, барем, у перо и руку,
 И цимну коју ријеч – да зазвони,
 Јер са папиром, чистим, знају муку.

Не иштем мобу, тек њих неколико,
 Уз чије риме понекад и – заспим,
 Па мним да код њих заслужих толико,

Да добротворе пјесничкој ми страсти,
 Ко и њихови, да и моји верси,
 Трају и пошто одем на небеси.

3.

Протуву стару, Вијона, Француза,
 Што, мним, да и сад банчи и глуvari,
 Прије но друге, зовем, угурсуза,
 Ако му нису прече – *оне сивари*,

Нек баци око по трагу мог пера,
 Јер му овакво *лежи* стиховање,
 И зна како се туга – шегом тјера,
 А славу стече својим Завештањем,

Па, кад му тема, или стих – не штима,
 Кад му по вољи нису слик и метар,
 „Пррц!“ – нека викне, с шаком на мудима,

Ил: мрдне куком и узбурка етар
 Ал, ко његови, нек и моји верси,
 Трају и пошто одем на небеси.

ПРИЛИГ ЗА ЛИТЕРАРНИ ПОРТРЕТ РАДОСЛАВА БРАТИЋА УЗ КЊИГУ *СЛИКА БЕЗ ОЦА*

Велика литература је као човјечност; може да гане, да растужи, да надахне, да опомене; али никада човјека не оставља равнодушним. У ту литературу, неоспорно спада и књига „Слика без оца“; у ту литературу спада цјелокупан опус Драгослава Братића, човјека великог дара и стамене човјечности.

Много је писано о Братићевој прози, али студиозни књижевно-теоријски и естетички осврт, на његово дјело, тек претстоји. Братићев књижевни израз, било да је у форми романа, приче, драмског текста, есеја, носи посебну, и упечатљиво препознатљиву, умјетничку успјелост и естетичку пуноћу. Успио књижевни израз (као и сваки умјетнички израз) не застаријева, и у сусрету са будућим генерацијама читалаца и књижевних истраживача, аналитичара и критичара, херменеутички се надограђује и постиже естетичку пуноћу. Јака умјетничка кохеренција Братићевог приповиједања уопште, поново се потврђује. Ево књиге „Слика без оца“, експресивне и изазовне: да надахне, да охрабри, да растужи, да опомене; колико наше генерације читалаца, толико и оне који ће тек доћи. Кроз ову књигу, као и кроз Братићев опус у цјелини, будући нараштаји ће, културолошки и аксиолошки, сагледавати наше вријеме

Иако је, мотивски, радња прича ситуирана у простору и времену пишевог завичаја и младости, Братић кроз, смјело, моћно и аутентично приповиједање, спаја стварно и могуће; оно што је из предања, оно што јесте, и оно што још није. Тако настају увјерљиве, мозаичне слике. Мозаичност приповједачких слика, зналачки је, кохерентно и хармонично, уклопљена у цјелину приче. Тако се постиже вишеслојност приповједачког изрази. Братић зналачки и смјело, демонстрира Хартманову (Никола Хартман) естетичку парадигму о слојевању умјет-

ничког дјела, као путу за постизање умјетнички успјелог израза. Иза дјечачке нарације и дјечачких ејдетских фрагмената опажања грубог руралног амбијента, просијава животна мудрост. На изглед само овлаш оцртани ликови, луцидном наративношћу, постају прототипови карактера изворног и трајног живота свих времена. Ту су ликови који брутално демонстрирају власт и идеологију власти; они који безпоговорно слиједе ту власт; они који су несигурни у близини власти; они који и најмањим, скоро пригушеним трзајима, праве отклон од власти; они који су на тапету власти; они који се склањају у себе као у шкрип, и слиједе неке, само њима знане принципе живота. Тако настаје густо приповједачко ткање. Густо приповједачко ткање остварује се преко увођења приповједачког језика у моћне „предјеле“ ироније.

Код Братића, иронија није примарно, стилска фигура приповједачког говора, иако је његова прича прожета искрама хумора и хуморности. Код Братића, иронија је прије свега приповједачка метода, схваћена у најизворнијем, хеленском духу.

Иронија као приповједачка метода, креће се од утемељеног, изворног говора и плодотворног упита, до разиграног претварања у игри стварног и могућег. У том играјућем претварању садржани су, и елементи цинизам и сарказам, као још недовољно зреле варијанте ироније. Зрела иронија је прочишћавајућа снага духа, и снажно упориште ума. Иронија је и темељ и оквир снажног приповједачког говора. Само у таквом приповједачком језикоплету, могуће је да се кажу, онтолошке, најдубље животне истине, кроз уста дјетета.

„Шпирова акција, да се сакупи и одстрани алат старе и труле краљевине и свих других капиталистичких фирми, до оца није допирала. Испред задружног дома, на специјално направљеном стубишту, као кад се човјек вјеша, окачен је сточић на коме је нешто писало на њемачком. Око тог сточића, као око какве наказе, окупио се народ, а Шпиро је извирио са својом шијом кроз задружни прозор и рекао: „Знамо шта се крије по болесничким и другим кућама и на каквим јастуцима појединци леже“. Можда је мислио на очев извезени јастук, а то је колониистички дар, успомена из Баната“. (из приче Слика без оца, 50. стр.; „Слика без оца“, Просвјета/АМД систем, 2008.)

Братићева прича и причање у домету је врхунске умјетности. Врхунска умјетност и живот, увијек су у дослуху; преплићу се и надопуњавају, узајамно се освјетљавајући. У потреби да се непрестано „утркују“, ко ће коме више доскочити у разоткривању; и живот и умјетност, постижу егзистенцијалну пуноћу. Успјела прича о животу, даје животу димензију више, а сам живот јој, повратно, потврђује смисао.

Херцег-Нови

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе.

која је пружила одличан утицај на ширење српског језика

У Новом Саду

8. априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Ујрава за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српског**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају